

A projekt az Európai Unió **Európai Integrációs Alapjának** támogatásával valósul meg.

Az én házam egy keleti ház a nyugati világban

Nemi szerepek és beilleszkedés a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból származó bevándorlók körében

Az én házam egy keleti ház a nyugati világban

Nemi szerepek és beilleszkedés
a konfuciánus és muszlim hagyományú
országokból származó bevándorlók körében

ICCR BUDAPEST ALAPÍTVÁNY 2012

Az **ICCR-Budapest Alapítvány** 1991 óta a nemzetközi ICCR (The Interdisciplinary Centre for Comparative Research in the Social Sciences) csoport tagja, amelynek Budapesten kívül Bécsben is vannak kutatóintézetei.

A kutatás költségeit az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium által meghirdetett „A harmadik országok állampolgárainak beilleszkedését segítő európai alap (Európai Integrációs Alap) IRM/TKFO/364-2/2010.” számú pályázata fedezte.

A kötetben közölt tartalmak, azok szerzőinek nézetei, és az abban foglaltak semmiképpen sem tekinthetők az Európai Bizottság vagy a Belügyminisztérium hivatalos állásfoglalásának; sem az Európai Bizottság, sem a Belügyminisztérium nem tehető felelőssé azok, illetve az abban foglaltak bárminemű felhasználásáért.

Projektkoordinátor:

Péteri György

A kutatás szakmai vezetői:

Barna Mária
Várhalmi Zoltán

A kutatásban részt vevő kutató:

Nguyen Luu Lan Anh

A kiadványt írták:

Barna Mária
Nguyen Luu Lan Anh
Várhalmi Zoltán

Borítóterv:

Váradi Gábor

ICCR-Budapest Alapítvány – Nemzetközi Összehasonlító Kutatásokat

Támogató Alapítvány

Cím: 1025 Budapest, Zöldmáli lejtő 12/a.

Postai cím: 1439 Budapest, Pf. 609.

Telefon: +36-1 344-6224, Fax: +36-1 479-0272

Email: office@iccr.hu

ISBN: 978-963-08-3908-2

TARTALOM

I. Összefoglaló | 5

- I.1 Az ICCR Budapest Alapítvány | 5
- I.2 A kutatás célja | 5
- I.3 Módszertan | 5
- I.4 Elméleti keretek | 5

2. Javaslatok | 9

- 2.1. Az iskola szerepe az integrációban | 9
- 2.2 A migráns nők beilleszkedési nehézségei: a munkaerőpiaci beilleszkedés elősegítése | 10
- 2.3 A migráns kezdeményezések támogatása: egyesületek, önszerveződés | 11
- 2.4. Migráns közösségek megközelítése a sajtón keresztül | 11

3. A kutatás elméleti keretrendszere | 12

- 3.1. Nemi szerepek és változásai | 13
- 3.2. Családstruktúra és családi szerepek | 14
- 3.3. Gyermeknevelés, érték közvetítés | 15
- 3.4. A második generáció | 16

4. A kutatás eredményei | 19

- 4.1. Premigrációs fázis | 19
- 4.2. Csoportközi viszonyok | 19
- 4.3. Szociokulturális és pszichológiai adaptáció | 21
- 4.4. Női és férfi nemi szerepek: származási ország, magyar közeg, diaszpóra | 24
- 4.5. Család és gyereknevelés | 26
- 4.6. Identitás és beilleszkedési mintázatok | 31
- 4.7. Jövő és jövőkép | 34

5. Esettanulmányok | 37

- 5.1. Egy friss migráns | 37
- 5.2. Egy második generációs migráns | 39
- 5.3. Egy migráns apa | 42

6. Mellékletek | 47

- 6.1. A kutatás módszertana | 47
- 6.2. Részletes szakirodalmi ismertető | 49
- 6.3. Fogalomlista | 58
- 6.4. Interjú-vezérfonalak | 61
- 6.5. Szakirodalom | 65

I. ÖSSZEFOGLALÓ

I.1. Az ICCR Budapest Alapítvány

Az ICCR-Budapest Alapítvány 1991 óta a nemzetközi ICCR (The Interdisciplinary Centre for Comparative Research in the Social Sciences) csoport tagja, amelynek Budapesten kívül Bécsben is vannak kutatóintézetei. Az ICCR-Budapest Alapítvány fő céljai:

- Nemzetközi és országos kutatások támogatása és végzése, különös tekintettel az alábbi témákra: Európai Unió csatlakozás következményei, idegenellenesség, migráció; posztgraduális hallgatók és kutatók számára ösztöndíjak és kutatási támogatások nyújtása; kiadványok támogatása és kiadása; konferenciák támogatása és szervezése; véleményformáló tanulmányok készítése.
- Az alapítvány politikamentes kezdeményezés, sem közvetlen, sem közvetett módon nem folytat politikai tevékenységet. Feladatai teljesítése érdekében – a politikai szervezeteken és pártokon kívül – kész együttműködni minden hasonló célú szervezettel, közösséggel és személlyel.

I.2. A kutatás célja

Kutatásunk két migráncsoport beilleszkedését vizsgálja Magyarországon, különös tekintettel arra, hogy milyen kulturális értékeket, attitűdöket, szokásokat kell a bevándorlóknak összeegyeztetniük a magyar környezettel a nemi szerepek, a család és a gyermeknevelés témájában. Vizsgálatunk rámutat azokra a változásokra, amelyeket a migráció és az új környezet eredményez a fenti szerepekben, attitűdökben, mind a szülői, mind pedig a második migráns generációban. Az összehasonlítás nemcsak a szülők és gyermekeik közti eltérésekre, hanem a nemrég Magyarországra érkezettek és a már régóta itt élők közti különbségekre is figyelmet fordít. Vizsgálja továbbá a magyar közeg és a migráns csoportok közötti eltéréseket, értékbeli összeütközéseket és párhuzamokat, és igyekszik kirajzolni a két vizsgált migráncsoport, a Kelet-Ázsiából származók és a Közel-Keletről, Észak-Afrikából származók specifikus jegyeit, kulturális sajátosságait és attitűdjeit.

I.3. Módszertan

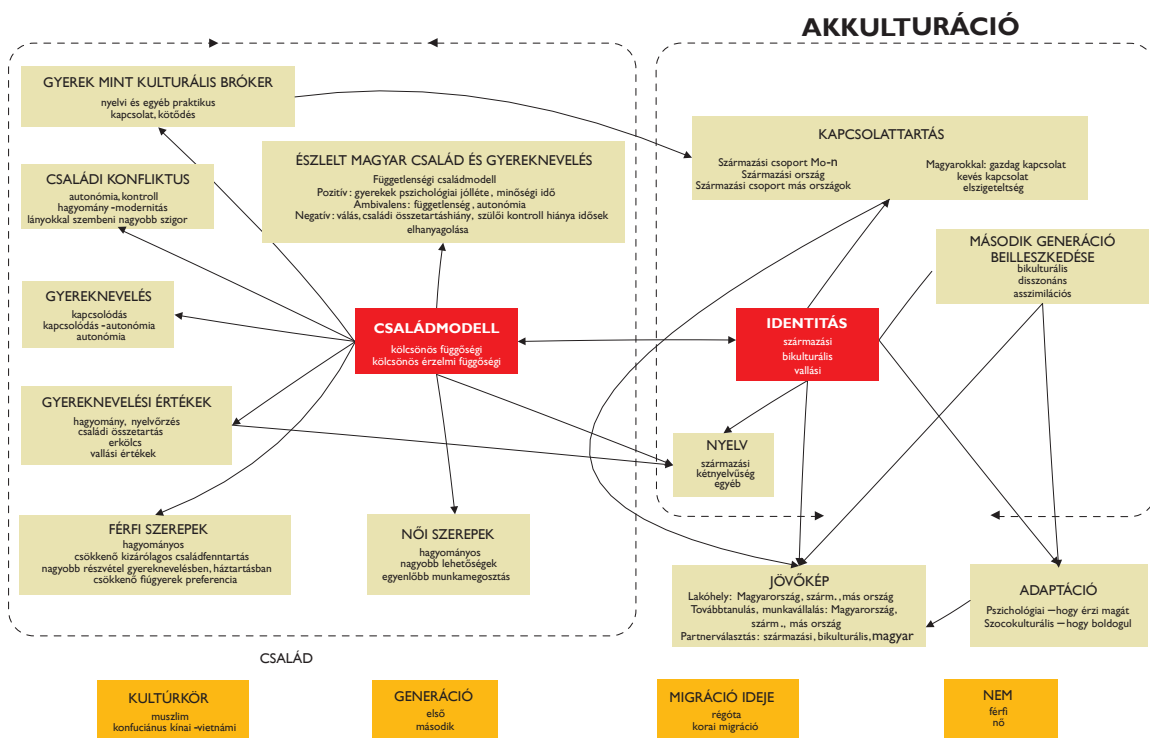
A kutatás 2011. október és 2012. február között készített 40 félig strukturált mélyinterjú alapszik. A célcsoportot származása, Magyarországon való tartózkodás ideje és a családi állapot szerint szegmentáltuk; megkülönböztettük a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból érkezőket, a hét évnél rövidebb és hosszabb ideje Magyarországon élőket, illetve a gyermekeseket, a gyermekteleneket. Így az elemzések hármas perspektívát kaptak, vizsgálhatóvá válik a kulturális háttér szerepe, a kvázi második generáció helyzete és a friss migránsok élménye-tapasztalata. Az adatgyűjtés további jellegzetessége a 20 családi páros interjú, ami lehetővé teszi a szülői és gyermek nézőpont közvetlen összevetését egy-egy családban. Az interjúk angol, arab, kínai, magyar vagy vietnami nyelven készültek.

I.4. Elméleti keretek

Az alábbi ábra szemlélteti a kutatás során feldolgozott témák összefüggéseit. Látható, hogy a vizsgálódás középpontjában a családmódel és az identitás változása áll. E két gyűjtőpontot a migrációs helyzet alakítja, aminek tényezői az ábrán nyilakkal csatlakoznak egymáshoz.

Nemi szerepek

A gender, vagyis a társadalmi nem, a biológiailag meghatározott nemmel ellentétben társadalmi konstrukció, amely kulturálisan meghatározott tartalommal és jelentéssel bír, és meghatározza a férfi és női identitásokat, szerepköröket. A társadalmi és kulturális közeg alakítja ki azokat a viselkedésmintázatokat, elvárásokat, szerepeket, amelyek meghatározzák a gendert egy-egy társadalmi közegben. A migráció következtében azonban megváltozik az a társadalmi-kulturális kontextus, amely e szerepeket alakítja, így azoknak a migránsoknak a nemi szerepfelfo-

gásai és viselkedésmintái, akik a magyartól nagymértékben eltérő kulturális háttérrel érkeznek hozzánk, számos változásnak és új hatásnak vannak kitéve.

A nemi szerepek családon belüli és a tágabb társadalmi kontextusban érvényesülő mintázata szempontjából a migránsok tudatosan reflektálnak a kulturális eltérésekre, hármast referenciakeretet használva. E hármast a származási kultúra, a befogadó társadalom közege és a diszpóra közössége adja. A legfontosabb tendencia a muszlim kultúrkörből származóknál a férfi kizárólagos családfenntartói felelősségének csökkenése és a nők lehetőségeinek kitágulása. Ez utóbbi főleg a második generációs, tehát már itt született vagy itt felnevelt muszlim lánygyermekeket érinti (tanulás, karrierépítés). A kelet-ázsiai migráns populációban, amelynek magját a kínaiak és a vietnamiak adják, enyhül a fiúgyerekek iránti tradicionális preferencia. Emellett a férfiak gyermeknevelésben betöltött szerepe mindkét csoportban megnő, és ezt az apák igen pozitívan értékelik.

A migráció nemi szerepekre, családi működésre gyakorolt hatását azonban a migránsok nem értékelik maradéktalanul pozitívan. A Magyarországon tapasztalható nagyszámú válást, az észlelt családi összetartás hiányát, a gyerekek idősebbek iránti tiszteletének és későbbi gondoskodásának hiányát, valamint a gyengülő családon belüli kapcsolatrendszert negatívumként emelik ki.

Bár a nemi szerepek fokozatosan átalakulnak a magyarországi közeg hatására, bizonyos hagyományokat, értékrendeket sokan tudatosan őriznek, néha azért is, mert a magyar alternatívát nem tartják pozitívnak. A második generáció tagjai kamaszkoruk tájékán, az etnikai identitás kialakulásával egybekötve, sokszor megújuló érdeklődéssel közelednek újra származási kultúrájuk szokásaihoz, például a muszlim lányok, a felnőtté válás je-

A család szerepe

A családi viszonyrendszerek és a gyermeknevelés témájában kutatásunk fontos elméleti alapköve Cigdem Kagitcibasi Családi Változás Modellje, amely gazdasági és társadalmi-kulturális közeg függvényében három különböző családmódot ír le az autonómia-heteronómia, valamint a kapcsolódás-szeparáció dimenziójában. Az autonómia dimenziója azt méri, hogy az egyén mennyire jellemezhető az életét meghatározó események aktív résztvevőjeként, illetve hogy a cselekvéseiben milyen erősséggel játszik szerepet a közösség nyomása. A kapcsolódás dimenziója az egyének közötti interperszonális távolságot határozza meg.¹

Kagitcibasi családmódellei közül az első a kölcsönös függésen alapuló modell, amely a családtagok között alacsony autonómiát és erős kapcsolódást feltételez, és elsősorban agrártársadalmakhoz kötődik. Az ipari társadalmakra, városi közegre ezzel szemben a függetlenség modellje jellemző, amelyben magas az autonómia szintje, ugyanakkor a családtagok közötti érzelmi viszonyrendszert a szeparáció fölénye jellemzi. A harmadik, köztes állapotot tükröző modell az érzelmi függőségi modell: itt az átmeneti társadalmakra jellemző gazdasági fejlődés lehetővé teszi az autonómia kialakulását, ugyanakkor megmarad a családtagok közötti erős érzelmi függés, kapcsolódás.²

Az általunk vizsgált migráns családokra a harmadik modell illik. A kollektivisták társadalmából érkező migráns családokra jellemző a családtagok közötti erős érzelmi függés, kapcsolódás, ami ugyanakkor párosul bizonyos gazdasági autonómiával is, hiszen a modern, nyugati társadalmi közegben a családok tagjai nem szorulnak arra, hogy anyagi függőségben éljenek egymástól.³

A beilleszkedés, integráció szempontjából is döntőnek bizonyul a családtagok közötti erős érzelmi kapcsolatrendszer: a migránsok maguk is a család egészének szintjén értékelik sikeresnek vagy kudarcosnak magyarországi boldogulásukat.

A család központi szerepe nem korlátozódik a nukleáris családra, hanem magába foglalja a származási országban vagy máshol élő, tágabb rokonságot is, amelynek tagjai mind támaszt és referenciát jelentenek a (gyakran nem zökkenőmentes) magyarországi beilleszkedési folyamatban. A családszeretet, az idősebbek támogatása, a szoros kapcsolatrendszer gyakran büszkeség forrása is, és annak a hagyomány- és értékrendszernek a része, amelynek a fenntartására a migránsok, elsősorban a szülők, erősen törekednek itt, Magyarországon is.

Kapcsolat a többségi társadalommal, a magyarok percepciója

Az integráció sikerességének fontos változója a magyarokkal való kapcsolatok kiterjedtsége és erőssége. A migránsok kapcsolatrendszere természetesen az itt töltött idő és az életkor függvényében változik. Kialakulása szempontjából azonban az a döntő, hogy léteznek-e olyan találkozási pontok – munkahely, iskola stb. –, ahonnan a migráns el tudja kezdeni a kapcsolatok felépítését. Ennek híján bajos az integráció, nem alakul ki a szükséges magyar nyelvtudás, izoláció fenyeget. Ez a mintázat sajnos gyakori azoknál a (főleg muszlim) migráns nőknél, akik férjüket követve, saját személyes lehetőségek híján érkeztek hozzánk. A gyerekek iskolai integrációja, fejlődő magyar kapcsolatrendszere viszont fontos kiindulópont, vonzóerő a szülők beilleszkedési folyamatában is.

A migránsok válaszai alapján kiderül, hogy az ún. függetlenségi családmódot látják jellemzőnek a magyarokra. A függetlenségi modell Kagitcibasi elmélete szerint, mint már említettük, az olyan családokra jellemző, amelyben magas az egyéni autonómia szintje, és a családtagok érzelmiileg inkább szeparálódnak egymástól.⁴

A kelet-ázsiai magyarokról alkotott nézetei kutatásunk szerint alátámasztják a közelmúltban népszerűvé vált sztereotípa-tartalom modellt. Eszerint a csoportközi sztereotípiák két dimenzió mentén rendeződnek: ezek a melegség és a kompetencia dimenziói.⁵ A bevándorlók pozitívan értékelik a magyarokat melegség szempontjából, de alacsonyabban a kompetencia dimenziójában.

Gyermeknevelés

A gyermeknevelés az új társadalmi közegben gyakran kihívás a migráns családok számára. Így van ez akkor, ha a szülők kevéssé beszélik a magyar nyelvet, vagy kapcsolatrendszerük szegényes, így nehezen tudják gyermekük iskolai előremenetelét segíteni, követni. Emellett, leginkább a kínai és a vietnami migráns szülők, akik gyakran saját személyes vágyaikat adták fel utódaik körülményeinek javítása érdekében, elvárják a gyerekektől (azok nemétől)

¹ Kagitcibasi, 2003.

² Kagitcibasi, 2005.

³ Id. mű.

⁴ Id. mű.

⁵ Cuddy és mtsai.

függetlenül), hogy az iskolában jól teljesítsenek, továbbtanuljanak, és mind anyagi, mind társadalmi elismertség szinten túlszárnyalják őket. A magas elvárások mellett azonban a szülők pozitívan értékelik és követni próbálják azokat a (magyar családoknak tulajdonított) gyermeknevelési stratégiákat is, amelyeknek értelmében a gyerekek pszichológiai jóléte, a velük töltött minőségi idő is fontos.

A gyermeknevelés során fontosnak tartott tényezők között szerepel a származásiország-béli hagyományok átörökítése is, ennek részeként pedig kiemelkedik az eredeti nyelv. A magyarul kevésbé tudó szülők számára az, hogy gyerekeik beszélje a származási ország nyelvét, már csak azért is kulcsfontosságú, mert anélkül a nukleáris családon belüli kommunikáció is veszélybe kerülne, a szülők és a gyerekek generációja eltávolodhatna egymástól. (Arról nem beszélve, hogy az otthon maradt családtagokkal való kapcsolatot is csak így lehet tartani.) A migráns gyerekek, fiatalok gyakran működnek közvetítő szerepben, ún. „kulturális brókerként” szüleik és a befogadó társadalom között, mivel nyelvtudásuk vagy nagyobb kitettségük az új társadalmi környezetnek (például az iskolának köszönhetően) kompetensebbé teszi őket bizonyos problémakörökben, helyzetekben.⁶ A gyerekek közvetítő szerepe is hatást gyakorol a családon belüli viszonyokra, azonban a migráns szülők sokkal inkább a gyermekek kompetenciájának, önállóságának fejlődését látják ebben, mint tekintélyük elvesztését vagy a gyerekek túl korai felelősségvállalását.

A második generáció

A Magyarországon felnőtt második generációs migráns fiatalok gyakran nem külső kényszerként élik meg szüleik teljesítményelvárásait, hanem azonosulnak velük. A kemény munka szükségességét szülők, gyerekek egyaránt azzal indokolják, hogy a magyarokéhoz képest dupla erőfeszítéssel lehet csak behozni a migráns léttel járó hátrányokat. Kiemelendő, hogy a gyerekek generációja is rendkívüli fontosságot tulajdonít a családi összetartásnak, a magyar családmodelleknél kiterjedtebb, szorosabb kapcsolatrendszeű család fenntartásának.

A szülők tudatosan figyelemmel kísérik azt a folyamatot, amelynek során gyermekeik integrálódnak a magyar társadalomba, és sok esetben úgy vélik, hogy teljesen magyarrá is váltak. Ugyanakkor a gyerekek erősen észlelik identitásuk kettősségét, azt a biculturalitást, amely a származási kultúrához és a magyar közeghez egyaránt hozzákapcsolja őket. Tudatosan reflektálnak származási országuk hagyományaira, az esetlegesen adódó konfliktusokra, köztük azokra a nézeteltérésekre is, amelyek a családon belül felmerülnek, hiszen a szülői nevelés más szocializációs közeget tükröz, mint amellyel a fiatalok a magyar iskolában, óvodában találkozhatnak.

A biculturalitás rányomja bélyegét a jövőbeli tervekre is. A párválasztással kapcsolatban két fő mintázat rajzolódik ki a migráns fiatalok körében. Az első mintázatba tartozók házastársul egy szintén biculturalis identitású származásiország-béli tartanak ideálisnak, így kívánják áthidalni a kulturális kettősséget, amely életüket jellemzi. A másik jellegzetes csoportba azok tartoznak, akik magyar házastársat és magyarországi életet képzelnek el maguknak, és terveiket csak az észlelt jelenlegi magyarországi gazdasági és társadalmi viszonyok miatt hajlamosak módosítani. Fontos eredmény, hogy a párválasztással kapcsolatban nem merül fel a származásiország-béli monokulturális házastárs iránti preferencia.

2. JAVASLATOK

Kutatásunk interjúanyaga számos sikeres integrációs stratégiára és történetre világított rá. A pozitív példák ugyanúgy alapjául szolgálnak az alábbi javaslatok sorának, mint a kutatás által felszínre hozott problémák, integrációs nehézségek. Az integráció nehézségei, a fejlesztésre vagy segítségre szoruló területek más és más jellegűek az első és a második generációs migránsok esetében, valamint néhol eltérést mutatnak a különböző kulturális csoportok között is. Az ajánlások, javaslatok a vizsgált migráns populáció integrációs esélyeinek javítását célozzák, különös tekintettel a kulturális sokféleségből és a nemi szerepek eltéréseiből adódó speciális tényezőkre.

2.1. Az iskola szerepe az integrációban

A második generációs migránsok körében, mivel mindannyian iskolai vagy óvodai közegben kezdték meg Magyarországi beilleszkedésüket, kulcsfontosságú az oktatási intézmény szerepe. Ez a közeg az első számú kapcsolódási pont a magyar társadalommal, és az itt elért sikerek vagy kudarcok megalapozzák (és előre is jelzik) a beilleszkedés sikerét vagy kudarcát. Általánosságban megállapítható, hogy a migráns szülők kultúrkörétől és a gyerek nemétől, életkorától függetlenül nagy súlyt fektetnek a tanulmányi sikerekre; migrációjuk gyakran elsősorú céljaként említik, hogy a gyerekeik kitűnő oktatásban részesüljön és magas végzettséget szerezzen. Általánosságban elmondható tehát, hogy szülői motivációban és támogatásban nincs hiány.

Mindazonáltal különösen a migrációt követő első időszakban a szülők – korlátozott nyelvismeretük folytán, vagy mert idegennek érzik még magukat a magyar közegben – kevésbé tudnak segítséget nyújtani a gyerek iskolai boldogulásában, tágabb értelemben az integrációban. Rendkívül fontos tehát, hogy az iskola megfelelő támogatást nyújtson a migráns fiataloknak, és megfelelő eszközökkel rendelkezzen ahhoz, hogy a nyelvtanítással, a magyar tananyagba való felzárkóztatással, a szociális közeg befogadóbbá tételével megalapozza a sikeres beilleszkedést.

Nyelvi képzés

A személyre szabott segítségnyújtás, még ha a pedagógusok részéről plusz ráfordítást igényel is, az integrált oktatás fontos, támogatandó része. Ehhez nyújtanak fontos segítséget a migráns-specifikus tanári, pedagógusi képzések és az interkulturális tréningek, így ezek működése, finanszírozása prioritás. A diákok megfelelő nyelvi képzése hozzásegíthet ahhoz, hogy hamarabb felzárkózhassanak tanulmányaikban, és megrövidítheti az olyan (interjúinkban is dokumentált) élethelyzeteket, amelyekben a migráns gyerek jóval korcsoportja alatti osztályban kénytelen folytatni tanulmányait magyar tudásának hiányossága miatt.

Mentorálás

Az olyan oktatási intézményekben, ahol nagyobb számban koncentrálnak egy-egy kultúrkörből, vagy egyazon országból származó gyerekek, pozitív gyakorlat lehet egy iskolán belüli mentor alkalmazása. Leginkább talán a migráns szülők köréből kerülhet ki, és ideális esetben olyan személy, aki már integrálódott a magyar társadalomba: nyelvismerete, saját gyerekei révén a magyar iskolarendszerről, tananyagról szerzett tapasztalatai nemcsak az újonnan érkező, beilleszkedési nehézségekkel küzdő migránsoknak, hanem azok szüleinek is fontos támasza lehet. A mentor összeköti a pedagógust, a szülőt és a gyereket, elősegítve a kommunikációt és az interkulturális ismeretek megszerzését mindkét oldalon. Az iskolai mentorálást ez idáig leginkább roma gyerekek integrációját célzó programokban használták, azonban számos olyan párhuzam van a roma és a migráns gyerekek iskolai nehézségeiben, a szülők szerepvállalásának kérdésében és a pedagógusi munka nehézségeiben, ami arra enged következtetni, hogy a bevándorlók integrációjában is hasznos lenne ez a módszer.

Tolerancia

Az iskolai légkör befogadó volta, a diszkrimináció hiánya általánosságban is döntő. Nemcsak a pedagógusok vagy a szülői munkaközösség, hanem a gyerekek részéről is erősítendő a befogadás és elfogadás, különösen mivel sok iskolában, tükrözve az általános társadalmi mentalitást, még mindig kuriózumként, rosszabb esetben elutasítandó elemként kezelik a különböző kultúrájú, vallású vagy bőrszínű emberek jelenlétét. Az iskolai befogadás elősegítését célzó kezdeményezések között említendő például az egyik migránsokkal foglalkozó egyesület projektje, amelynek keretében szociális munkások és Magyarországon élő menekültek közös osztályfőnöki órákat tartottak számos középiskolában, a személyes megismerés és az élmények hatását használva a toleranciára nevelés során.

⁶ Trickett, Jones, 2007.

Az iskola szerepe a szülők integrációjában: kulturális programok

Ahogy azt kutatásunk eredményei is bizonyítják, sok migráns szülő magyar kapcsolatrendszerének egy részét a gyerekek tanárai vagy osztálytársainak szülei adják. További fontos motivációs forrás, hogy gyerekek beszél magyarul, barátai magyarok, és talán a jövőjét is az országban képzelel. Az iskola is tehet annak érdekében, hogy a szülők integrációja, magyar kapcsolatrendszere gyorsabb ütemben alakuljon. A szülők bevonása az iskolai életbe, már csak azért is különösen előnyös, mert az iskolában tanuló migráns gyermekek is nagyobb segítséget, támogatást kaphatnak szüleiktől, ha azok ismeretei, nyelvtudása ezt lehetővé teszi.

Sikeresebb példa egy budapesti középiskola gyakorlata. Sok vietnami gyerek jár az iskolába, és tavaly megrendezték a Vietnami Kultúra Napját. A vietnami szülői közösség kulcsszerepet játszott a programok megszervezésében, lebonyolításában. Az efféle alkalmak nagyszerű lehetőséget teremtenek kapcsolatépítésre, interkulturális ismeretek megszerzésére és arra is, hogy a migráns szülők bevonódjanak egy magyar közeg tevékenységeibe.

Pszichológiai segítségnyújtás, konfliktuskezelés: interkulturális ismeretek a szakintézményekben

Gyakori téves vélekedés, hogy a migráns gyerekek problémáit kizárólag eltérő kulturális háttérük és hiányos nyelvtudásuk okozza. Pedig az is nem kevés gondot okozhat, mint az kutatásunk eredményeiből nyilvánvaló, ha feszültség támad a szülők és gyerekek közti kulturális (vagy akár nyelvi) különbségek miatt. Ebbe a problémakörbe az olyan esetek tartoznak, amelyekben a migráns gyerek már teljességgel bírja a magyar nyelvet, de származási országának nyelvét kevésbé, a szülei viszont sokkal inkább fordítva vannak ezzel. A konfliktusok forrása lehet tágabb értelemben az is, ha a második generáció identitása már bikulturális, vagy esetleg kifejezetten eltávolodik a származási kultúrájától. Ilyenkor a szülő érezhet félelmet, haragot is azzal kapcsolatban, hogy egy fontos kapocs veszhet el közte és gyermeke között. A szülő-gyerek kommunikáció nehezzé válik, a neveléssel kapcsolatos konfliktusok fokozódhatnak.

A pszichológiai segítségnyújtás fontos támpontja lehet kutatásunknak az az eredménye, amely a második generációs migránsok „bróker szerepével” kapcsolatos. Eszerint a fiatalok és szülei közötti viszony, a családi összetartás, valamint a fiatalok akkulturációja és személyiségfejlődése nem sérül azáltal, hogy sokszor közvetítő szerepet kell betölteniük szülők és a befogadó társadalom között. Ezt a szakirodalom is megerősíti.⁷

Segítséget nyújthatnak az olyan iskolához is tartozó intézmények, amilyen a nevelési tanácsadó, az iskola-pszichológus vagy a családsegítő. Kompetenciájuk azonban csak akkor foglalhatja magában a migráns gyerekek és szülei ellátását, ha megfelelő interkulturális pszichológiai ismeretek is társulnak az alapvető szakértelemhez. Ezekhez kíván alapot nyújtani többek között a jelen kutatás is, illetve a szakemberek számára ajánlott a migráns-specifikus tréningek, képzések követése.

2.2. A migráns nők beilleszkedési nehézségei: a munkaerőpiaci beilleszkedés elősegítése

Eltávolodva a második generáció helyzetére vonatkozó ajánlások sorától, fejlesztendő terület azon migráns nők integrációja is, akik leginkább családi migránsként jöttek Magyarországra. Legtöbbüknek nagy probléma, hogy a minimális kapcsolatrendszernek is híján vannak Magyarországon. Férjükkel ellentétben nem rendelkeznek munkaerőpiaci pozícióval: munkanélküliek, háztartásbeliek. A háztartásbeliség – mint arra több, tradicionális kultúrából származó migráns nő is utalt –, otthoni körülmények között kiterjedt társasági élettel kapcsolódik össze: anyák, nagyanyák és lányaik, valamint a többi háztartásbeli anya és feleség a pszichés jóllét szempontjából létfontosságú kapcsolati hálót alkot. Migráns élethelyzetben viszont a feleség, anya izolációban szenved, hiszen sem tágabb családja, sem ismerősei nincsenek jelen. Közben a férje dolgozik és ezáltal nagy eséllyel magyar kapcsolatokat és nyelvtudást szerez, a gyerekek számára pedig az iskolai, óvodai közeg biztosíthatja a beilleszkedést.

E migráns nők szociális kapcsolatainak hiánya az integrációt veszélyezteti, megakadályozza a nyelvtudás és az alapvető ismeretek megszerzését. Emellett a munkaerőpiaci elhelyezkedés nehézsége esetükben nemcsak a tradicionális szerepekhez kapcsolódik, sok esetben az alacsony iskolázottságból is fakad. Az ehhez hasonló komplex problémakörök megközelítésében különösen fontos az adott etnikulturális csoport ismerete.

A megoldást az olyan munkaerőpiaci integrációt célzó képzések jelenthetik, amelyek figyelembe veszik a migráns nők kulturális közege által támasztott szerepkörök elvárásait is, és úgy nyújtanak szaktudást és nyelv-

mereteket, hogy közben nem képeznek e tekintetben konfliktusforrást. Ezt a célt tűzte ki egy, az elmúlt években lezajlott, a migráns nők munkaerőpiaci beilleszkedését célzó program is, amelynek keretében a migráns nők dajka végzettséget szerezhettek, és mellette a vizsgák letételéhez és a szakmai gyakorlathoz szükséges magyar nyelvtudást is elsajátították. Ez a program pontosan arra tett erőfeszítést, hogy a migráns nők munkaerőpiaci beilleszkedése a számukra referenciakeretet képező nemiszerep-elvárások szempontjából is elfogadható, támogatható munkakörökben valósulhasson meg. Természetesen felmerül a kérdés, hogy egy hasonló felfogásban megalkotott képzés vagy program nem szab-e gátat a migráns nők emancipációs folyamatainak, hagyományos női munkakörök felé terelve őket. Nem kétséges, hogy az ilyen programok mindenképpen kultúra-érzékenyek tekinthetők és fontos, hogy a magyar intézményrendszer ne zárja el a más célokhoz vezető utat sem.

2.3. A migráns kezdeményezések támogatása: egyesületek, önszerveződés

Két ajánlás fogalmazható meg kutatásunk eredményei alapján.

1. Fejlesztendő az a migráns önszerveződések, egyesületek, társaságok, amelyek kulturális ismeretterjesztő programokkal vagy bármilyen más módon elősegítik az integrációt. Interjúalanyaink nyilatkozatai számos ilyen kezdeményezésről tanúskodnak, de általánosságban elmondható, hogy ezek kis ismertséget és még kevesebb külső támogatottságot élveznek. Támogatásuk fontos legitimáló tényező lehetne a migránsok magyarországi jelenlétére nézve. A magyar társadalmat és intézményrendszert sokszor idegenellenesnek, kevésbé befogadónak érzik. A migráns kezdeményezések támogatása tehát hozzájárulhatna e negatív kép változásához.

2. Hasonló megfontolások alapján a migránsok médián keresztül való bemutatását, megszólaltatását tűzte ki célul egy civil kezdeményezésű projekt: újságírói képzéssel kívánta felkészíteni a migránsokat, hogy „közösségük hangjaként” képviseltesék magukat az online médiában, személyes történeteikkel a magyar társadalom bevándorlókról alkotott véleményét, tudását is formálva.

2.4. Migráns közösségek megközelítése a sajtón keresztül

A migráns közösségek által működtetett és kiadott (főleg kínai, kisebb számban vietnami) újságok hasznos fórumnak bizonyulhatnak minden olyan üzenet, információ, kapcsolatkereső törekvés közlésére, amellyel az állam, a helyi önkormányzatok vagy civil kezdeményezések az adott migráns csoportot „célozzák”. Ezek az újságok tudniillik megszólíthatják azt a Magyarországon élő migráns populációt is, amely hiányos nyelvtudása vagy csekély integráltsága miatt kevésbé közelíthető meg más módon.

⁷ Tysskä, 2007.

3. A KUTATÁS ELMÉLETI KERETRENDSZERE

Kutatásunk a Magyarországon élő, harmadik országbeli migránsok beilleszkedése kapcsán megjelenő gender-specifikus szempontok vizsgálatát tűzte ki célul. A gender, vagyis a társadalmi nem mindig egy adott társadalmi-kulturális kontextushoz kötődő tartalom és jelentés, amely meghatározza a férfi és női identitásokat, szerepköröket. Azonban a migráció következtében a migráns nők és férfiak egy új társadalmi közegbe csöppenve nemi szerepeik átértékelődését élhetik át, megváltozhatnak azok a nemi szerepfelfogások és viselkedésminták, amelyek eddigi életüket meghatározták.

Kutatásunk nemcsak azt vizsgálja, hogy miként illeszkednek be a férfiak és miként a nők, hanem azt is, hogy milyen változásokat eredményez a migráció a (kulturálisan meghatározott) nemi szerepekben, ez pedig hogyan hat a migráns csoportokra jellemző családmódellekre, a gyermeknevelésre, a második migráns generáció szülőikkel és befogadó társadalommal való viszonyára. Vizsgáljuk az értékorientációk, ideálok és a gyakorlatban megvalósuló jelenségek közötti eltéréseket, azt, hogy a magyarországi társadalmi közeg mennyiben tereli „kényszerpályára” a családi élethez, gyermekneveléshez és nemi szerepekhez kapcsolódó viselkedésmintákat szülőknél és gyerekeknél, illetve hogy mennyiben hat mélyebb attitűdjeikre, nemiszerep-modelljeikre, családi szerepfelfogásaikra.

Van egy másik szempont is, mégpedig a két eltérő etnokulturális csoport, a muszlim és a kelet-ázsiai csoport közti különbség, és a magyar társadalomba való beilleszkedésük, akkulturációjuk speciális jellemzői.

Az akkulturáció azt a folyamatot írja le, amely során két különböző etnokulturális csoport találkozik egymással, és huzamosabb ideig tartó együttélésük vagy egymás mellett élésük során hatást gyakorolnak egymásra, kölcsönösen szociokulturális és pszichológiai változásokat indítva.⁸ A szakirodalom egyetért abban, hogy ezek a folyamatok dinamikusan és többirányúan zajlanak, valamint abban is, hogy a változások elkülönülnek pszichológiai típusúakra és szociokulturális jellegűekre.

Berry kétszintes akkulturációs elmélete, amely meghatározó kerete a mai kutatások nagy részének, az akkulturációs folyamatnak két szintjét különbözteti meg, egy egyéni és egy csoportszintűt. Gazdasági és politikai folyamatok, csoportstruktúrábeli változások jellemzik az akkulturálódó csoportot, ez ugyanakkor egyének szintjén attitűd- és viselkedésbeli változásokban, stressznövekedésben és identitásbeli változásokban nyilvánul meg. A pszichológiai hatások között van az akkulturációs stressz, amely az egyént a megváltozott körülmények, az ismeretlen hatások, a kulturális sokk és sok egyéb tényező miatt éri; ez a befogadó társadalomban eltöltött idő előrehaladtával csökken. Emellett Berry kiemeli a szociokulturális tényezőket, amelyek azt a tárgyi tudást és viselkedésbeli változásokat takarják, amelyeket az egyén megszerez és használni kezd az új társadalmi környezetben.⁹

A viszonyrendszerek sokféleképpen alakulhatnak migránsok és befogadó társadalom, egyének és csoportok között. Az egyén például keresheti a kapcsolatot a befogadó társadalom tagjaival, vagy inkább elzárkózhat tőlük, és mindeközben élénken kötődhet saját csoportjához és kultúrájához, vagy el is távolodhat tőle. Ez alapján különböztethetők meg az integráció, a szeparáció, az asszimiláció és az marginalizáció folyamatai.

Kutatásunk célja nem az, hogy célcsoportjaink egyetemes akkulturációs stratégiáit feltérképezzük, sem pedig az, hogy feltétlenül megkülönböztessünk egyéni és csoportszintű tényezőket az akkulturáció alakulásában. Ezt egyrészt kvalitatív metodológiánk nem teszi lehetővé. Másrészt fókuszpontunkban egy olyan, a szakirodalom felismerései és az migránsokkal dolgozók meglátásai alapján is központi szempont van, amely eddig nem kapott kellő szerepet a bevándorlással kapcsolatos magyarországi kutatásokban, ez pedig a gender kérdésköre.

Az akkulturáció, amit a szemantikai fejtegetéseket félretéve, a továbbiakban talán nevezhetünk egyszerűen beilleszkedésnek, számos viselkedésbeli, kognitív és érzelmi változással jár, amelyek az egyén, a csoport, és a befogadó társadalom szintjén is megjelennek. A gender perspektíva több szempontrendszerben szerepet játszik. Nemcsak (férfi és női) alcsoportokat hoz létre egy-egy migráns közösségben, hanem visszatükrözi kulturális normarendszereket és hagyományok különbözőségeit is, valamint meghatározza a családmódelleket, amelyek az akkulturáció mikroszintjét jelentik.¹⁰

A gender fókuszú migrációs kutatások megjelenése óta számos tanulmány próbálta azonosítani, milyen szerepet játszik a gender a beilleszkedési folyamatokban. Zlobina és munkatársai kutatásukban a gendert olyan, a szociokulturális adaptációt befolyásoló tényezőként azonosították, amely csak bizonyos csoportoknál játszik szerepet. Azok közül a Spanyolországba bevándorolt csoportok közül (afrikaiak és dél-amerikaiak), amelyeket ők vizsgáltak,

az afrikaiak csoportjainál mutattak ki hatást, alátámasztván azt a hipotézisüket, hogy a gender akkor tűnik fontos faktornak a beilleszkedési folyamatokban, ha a befogadó társadalomhoz képest nagy kulturális távolsággal jellemezhető csoportról van szó.¹¹

Dion és Dion szerint a migráns élethelyzet azt eredményezi, hogy átértékelődnek a családi nemi szerepek, megváltoznak a női és férfi feladatkörök, és ez hatással van nemcsak a szülői viszonyrendszerre, férj és feleség közötti kommunikációra, hanem a szülők nevelési stratégiáira és elveire is, amelyek pedig további hatást gyakorolnak a felnövő második generáció identitására, etnokulturális önazonosságára és nemiszerep-felfogására.¹² E komplex hatásrendszer aspektusait a jelen háttér tanulmány egyenként mutatja be.

3.1. Nemi szerepek és változásai

Ami a nemi szerepek változásait illeti a migránsok első generációjában, gyakori a szakirodalomban annak a felismerése, hogy a nők származási országuk tradicionális nemi szerepekre alapuló kulturális normái és/vagy az ebből fakadó esetleges iskolázatlanság vagy pedig a férfit követő, családdegysítés útján történő bevándorlásuk miatt hátrányos helyzetbe kerülhetnek. E tényezők következtében a nők mentális egészsége, depresszióiratai is negatívabban alakulnak. Noh és munkatársai két különböző modellel magyarázták a migráció és a mentális állapot összefüggéseit, eredményeiket a koreai bevándorló nők és férfiak csoportján végzett vizsgálataikra alapozva.¹³

Az egyik magyarázat a megváltozott nemi szerepekkel összefüggő szerepsokaságot emeli ki a nők esetében (kettős teher hipotézis). Ez a hipotézis arra épül, hogy azok a nők, akiktől kultúrájuk a hagyományos női szerepkörök példás betöltését várja el, több nehézséget élhetnek át a migrációt követő élethelyzetben, hiszen addigi szerepköreik mellett a munkaerőpiacra való bekerülés egy újabb elvárásrendszert állít eléjük. Noh-ék vizsgálata azt is kiemeli, hogy bizonyos esetekben pontosan a férfiaknál figyelhető meg erősebb pszichés leterheltség a migráció eredményeképpen. Ennek magyarázatára a hatalom-hipotézis alkalmas, amely szerint a férfiaknál előforduló stressz azzal van összefüggésben, hogy hogyan oszlik meg a hatalom a családban: a nő munkaerőpiaci jelenléte és az ebből fakadó családi változás (például, hogy a nő nem eltartott többé, hanem kenyérkeresővé válik), a férfi számára hatalomcsökkenéssel jár, ez okozza a rosszabb mentális állapotot.

Lim Egyesült Államokban élő koreaiakkal készült kutatása egy, a migráció által meginduló változást mutat be a bevándorló nőkkel kapcsolatban. Vizsgálata kimutatja, hogyan válnak a nők asszertívebbé az alapvetően hagyományos genderfelfogású koreai családokban a munkaerőpiaci jelenlét következtében, és hogyan módosítják a nemi szerepek között lévő határvonalakat. A Noh által említett hatalomcsökkenésből adódó stresszt a férfiak gyakran azzal a magyarázattal enyhítik, hogy a nő munkába állása csak egy szükségszerűség, amely nem tükröz attitűdváltozásokat, és csupán átmeneti.¹⁴ Nem csak stresszforrás azonban a genderhez kapcsolódó szerepkörök változása. Hondagneu-Sotelo mexikói migráns családokkal végzett munkája szerint a családi szerepkörök megváltozása következtében mind a nők, mind a férfiak érezhetik úgy, hogy kompetenciáik bővültek a migráció által létrehozott új szerepviszonyokkal, és értékelhetik pozitívan a változásokat.¹⁵

Hasonlóképpen, Raghuram szerint, aki az egyesült királyságbeli migrációra fókuszál, a 70-es, 80-as évekig, amikor még jellemző volt a nagyszámú, képzetlen külföldi munkaerő beáramlása Angliába, és ameddig a migráció ezen formája még nem esett sokkal szigorúbb korlátozás alá, a nők valóban halmozottan hátrányos helyzetűek voltak: képzetlenek, minden munkaerőpiaci tapasztalat híján, ráadásul szocio-ökonómiai helyzetük és külföldiségük miatt elutasító, rasszista hozzáállással találkozhattak a társadalom részéről.¹⁶ Ugyanakkor, állapítja meg Raghuram, a jelenre jellemző nagyszámú képzett női migráns jelenléte olyan új mintázatokat hoz létre, amelyek átrajzolják a korábbi negatív képet. Ebben az új helyzetben az sem igaz már, hogy a nők csak a családi migráció vagy a családdegysítés révén jelennek meg a migránsok között.

A férfiakra fókuszáló kutatások sem csak a hatalomcsökkenés és az ezzel járó stresszfaktorok negatív hatását emelik ki. Batnitzky, McDowell és Dyer olyan férfi migránsokkal végeztek kvalitatív vizsgálatot, akik a migráció után ún. „női” munkakörökben helyezkedtek el.¹⁷ Kérdésfeltevésük az volt, vajon hogyan küzdenek meg ezek a

8 Berry, 2003.

9 Id. mű.

10 Trommsdorf, 2009.

11 Zlobina és mtsai, 2006.

12 Dion, Dion, 2001.

13 Noh, Avison, Kaspar, 1992.

14 Lim, 1997.

15 Hondagneu-Sotelo, 1992.

16 Raghuram, 2004.

17 Batnitzky, McDowell, Dyer, 2009.

férfiak a maskulinitásukat fenyegető helyzettel, illetve hogyan értékelik azt. Meglepő eredményeik szerint nem volt egyöntetűen negatív a kórházi ápolóként, éttermi dolgozóként alkalmazott férfiak énképe: sokan éppúgy emancipációként élték meg az otthoni, tradicionális elvárások hiánya miatt létrejött új élethelyzetet, mint azok a nők, akik a modern, nyugati társadalomban élték meg pozitívan anyai és háziasszonyi szerepeik bővülését más feladatkörökkel.¹⁸

Ugyanakkor a szerzők egyfajta rugalmas, stratégiai maskulinitásként határozták meg azt a kompenzáló magatartást, amellyel a helyzetüket szegénynek megélt férfiak küzdöttek meg azzal, hogy „nőies” munkakörbe kényszerültek. Az így meghatározott maskulinitással jellemezhető migráns férfi kettős referenciarendszert használ, a migrációs élethelyzetet átmenetinek és a szükség adta, „nem tipikus” helyzetnek éli meg: a külföldön végzett, alacsony státuszú munka miatt képes családjá eltartására és az otthoniak támogatására, ez a szerepkör pedig igenis alapot ad a pozitív én-értékelésre.¹⁹

3.2. Családstruktúra és családi szerepek

A család az egyéni szocializáció elsődleges közege, így nagy eséllyel visszatükrözi azokat az elvárásrendszereket, amelyekkel az egyén más társadalmi közegekben is találkozik, és hasonló normákat állít, mint amilyenek a tágabb kulturális rendszerben is működnek.²⁰ A szocializációs kutatások döntő részét a nyugati, individualista kultúrkör termékei, hiszen az európai vagy észak-amerikai kutatások eredményein alapulnak. Ezek a szocializáció kívánatos céljaként egy autonóm, független egyén nevelését tűzik ki, hiszen ezt látják az adott társadalmi kontextusban hatékonynak, egészségesnek.²¹ Arnett a fenti mintázatot, amelyben a családi szocializáció célja az önállóságra, önkifejezésre, individualizmusra nevelés, tág szocializációs mintázatnak nevezi, mivel tág spektrumú egyének közötti eltérést eredményez, és a nyugati, individualista kultúrák jellemzőjének tartja. Ezzel ellentétbe állítja a szűk szocializációs mintázatot, amely a kollektivisták kultúrákban jelenik meg. Ebben a mintázatban a szocializáció célja a konformitás és engedelmesség kialakítása az egyénben, így az eredményként kialakuló egyéni eltérések spektruma szűkebb.²²

Arnett hét olyan közeget emel ki, amelyek a szocializáció során a legfontosabb szerepet játsszák, ezek pedig a család mellett a kortárs kapcsolati háló, az iskolai, utóbb a munkahelyi közege, a tágabb csoport vagy közösség, valamint absztraktabb referenciarendszerek is, például a média, a jogrendszer vagy a kulturális hiedelemrendszer.²³ Egy-egy kultúra szocializációs közegei eltérő mértékben jellemezhetők tág vagy szűk mintázattal, annyi azonban elmondható, hogy ezek a közegek, egy nagy rendszert formálva, mégis hasonló normarendszert, és „szocializációs célt” közvetítenek, így összhangban állnak egymással.

A migráció következtében megvalósulhat az, hogy a kollektivisták társadalmi közegeből elvándorló, szűk szocializációs mintázattal jellemezhető család, amely konformitásra és engedelmességre nevelve próbálta a lehető legjobban felkészíteni a gyereket a társadalomban való sikeres érvényesülésre, a migráció következtében egy individualista kultúrában folytatja életét. Ebben az esetben a család, mint elsődleges szocializációs közege, többé nem tükrözi feltétlenül a tágabb társadalmi környezetet, normarendszert, szocializációs mintázatot. Az adaptáció, beilleszkedés szempontjából döntő fontosságú az ebből fakadó kérdés: mi történik egy szűk szocializációs közegegel jellemezhető családdal, vagy egy ilyen környezetben nevelkedő gyermekkel egy individualista, önállóságot és önkifejezést megkövetelő kultúrában? Tapasztalhatunk-e negatív hatásokat a beilleszkedés eredményét tekintve?

Kagitcibasi nagyhatású változás-modellje, a Családi Változás Modell (Model of Family Change) többek között erre a kérdésre kínál választ. A modell az 1970-es években kezdődött gyermekérték- vizsgálatok nyomán formálódott. A vizsgálatok a gazdasági helyzet és a fertilitás közötti kapcsolatot elemezték, és a 90-es évekbeli kutatásokban már fontos szerepe volt Kagitcibasi munkájának is. A gyermekérték-kutatások fő eredménye az a felismerés volt, hogy egy adott ország gazdasági fejlettsége nem közvetlenül köthető a fertilitáshoz, hanem a gyermekek társadalmon belül képviselt értékén keresztül befolyásolja azt. A „gyermek értéke” tehát kultúraspecifikus érték, amely a gyermekvállalás motivációjának erősségét jelzi.²⁴

Az olyan országokban vagy régiókban, ahol a társadalom tagjainak, így a családtagoknak is folyamatosan gazdasági nehézségekkel kell küzdeniük, a gyermek gazdasági értéke nagyobb, mivel a család és a szülők eltartójaként funkcionálhat majd felnőttkorában: az időskori biztonság forrását jelenti, a magasabb gyermekszám pedig magasabb fokú biztonságot ígér. Ezért ezekben a társadalmakban magas a fertilitás. Ezzel ellentétben a gazdaságilag fejlett társadalmakban a gyermek gazdasági értéke alacsony, mert az idősekről való gondoskodás nem az ő feladata. Ezzel ellentétben viszont érzelmi értéke magas, mivel a szülők pszichológiai szükségleteit hivatott kielégíteni. Mivel azonban az érzelmi értéket akár egy-két gyerek is képviselheti, ezekben a társadalmakban alacsony a fertilitás, hiszen a gyermek gazdaságilag inkább teherként, mintsem „befektetésként” vagy előnyként van számon tartva.²⁵

Kagitcibasi, felismerve a gyermekérték-vizsgálatok nyomán a társadalmi-gazdasági közeg fontosságát a családstruktúra kialakulásában, három különböző családmódellet mutat be, amelyek jellemzése két dimenzió mentén lehetséges. A két dimenzió az autonómia-heteronómia, valamint a kapcsolódás-szeparáció rendszerei. Az autonómia-heteronómia kontinuum arra utal, hogy az egyén mennyire aktív résztvevője azoknak az eseményeknek, melyek életét alakítják, illetve cselekvése mennyiben a közösség nyomására vagy kényszer hatására történik. A kapcsolódás dimenziója pedig az egyének közötti interperszonális távolságot határozza meg.²⁶

A kölcsönös függésen alapuló családmódellet erős kötődést feltételez a család tagjai között, mind érzelmi szempontból, mint pedig a mindennapi életben, gazdasági értelemben, tehát alacsony autonómiát és erős kapcsolódást ír le. Ezt a családmódellet leginkább az agrártársadalmakban és a szegényebb rétegekben tartja jellemzőnek Kagitcibasi. Az ipari társadalmakra, a városi közegre ezzel szemben a függetlenség modellel jellemző, amelyben az autonómia szintje jóval magasabb, ugyanakkor a családtagok közötti érzelmi viszonyrendszerben a szeparáció dominál az érzelmi függéssel szemben. A harmadik típusú családi berendezkedést leíró modell az érzelmi függőség modellel. Ez azokra a közegekre jellemző, ahol a gazdasági fejlődés lehetővé tette az autonómia kialakulását, ugyanakkor megmaradt a családtagok közötti erős érzelmi függés, kapcsolódás.²⁷

Kagitcibasi elméletének az a legfontosabb felismerése, hogy, ellentétben a nyugati pszichológiai elméletek implikációjával, az autonómia kialakulásának nem feltétele a szeparáció, a pszichológiai fejlődésmodellek által gyakran emlegetett „leválás”. Autonómia és kapcsolódás kompatibilisek, mivel két önálló dimenzióról van szó. Kagitcibasi megállapítja hogy a migráns családokban sokszor az átmeneti társadalmak családstruktúrájához hasonló módon valósul meg az anyagi függetlenség (tehát az autonómia) és az érzelmi függés (tehát a kapcsolódás).²⁸

A kultúrközi családkutatások szakirodalmában gyakran elkülöníti a nukleáris család és a kiterjesztett vagy tág család jellegét és funkcióit. Parsons az 1940-es években úgy határozta meg a nukleáris családot, mint amely az ipari forradalom szülötteként az ideális családstruktúrát jelenti a nyugati, iparosodott társadalmi közegekben, de kialakulása pszichés izolációt hoz létre, elszigeteli az egyént a társadalmi kapcsolatrendszerétől. Ezzel ellentétben a kiterjesztett család sokkal inkább a kollektivisták, kölcsönös függésen alapuló társadalmak jellemzője, ahol a szülők és a gyerekek alapegységén kívül a tágabb rokonság is szoros egymásrataltságra és kapcsolatban él.²⁹

Georgas és munkatársai ezzel szemben úgy vélik, hogy a két családmódellet ilyen éles elkülönülése és a nukleáris család izolációt előidéző hatása nincs bizonyítva, mint ahogy az sem, hogy a nyugati családok esetében a szülők és gyerekek egységén kívül eső rokonság feltétlenül kikerül a családi vérkeringésből. Összehasonlító vizsgálatok szerint jobb, ha nem tágként vagy nukleárisként kategorizáljuk a családokat, hanem azt vizsgáljuk, hogyan oszlanak meg a családi funkciók, milyen intenzitással vállalnak szerepet a tágabb család tagjai egymás életében.³⁰ Az iparosodás és a gazdasági fejlődés lehetővé teszi a család szétválását földrajzilag, de ez nem jelenti az érzelmi kötelékek szétbomlását. Georgasék eredményei szerint 20% körül van a kulturális variancia szerepe a családi kapcsolatok és kommunikáció mintázatainak eltéréseiben.³¹

3.3. Gyermeknevelés, értékközvetítés

Ahogy már korábban szó volt róla, Kagitcibasi megállapítja: a tradicionális, kollektivisták társadalmakból származó bevándorló csoportok esetében a gyermeknevelés terén is megvalósulhat egyfajta hibriditás: míg az új környezet

18 Id. mű.

19 Id. mű.

20 Arnett, 1995.

21 Kagitcibasi, 2003.

22 Arnett, 1995.

23 Id. mű.

24 Trommsdorff, 2009.

25 Id. mű.

26 Kagitcibasi, 2003.

27 Id. mű.

28 Kagitcibasi, 2005.

29 Parsons, 1955.

30 Georgas és mtsai., 2001.

31 Id. mű.

egy individualista értékrendszert képvisel, a szülők nevelési stílusa és a családstruktúra tükrözhet egy szűk szocializációs mintázatot, kölcsönös függésen alapuló rendszert.³²

A családon belüli nevelési stílussal kapcsolatos kutatások kiemelnek három dimenziót: elfogadás, kontroll, elutasítás. Trommsdorf és munkatársainak vizsgálatai szerint az elfogadás és az elutasítás varianciájának alakulását csak kis mértékben magyarázza a kulturális kontextus, és kivált a kollektivisták kultúrák esetében jellemző. A lányok esetében erősebb a szülői kontroll (ez egyébként univerzálisnak tekinthető).³³

Ami a szülői nevelési célokat illeti, az első, sokat tapasztalt eredmény az engedelmesség magasabb értéke a tradicionális, kollektivismusra épülő agrártársadalmakban, míg a népszerűség és a függetlenség értékei inkább az individualista társadalmakban számítanak elérendő értéknek.³⁴ A bevándorló családok esetében szintén fontosabbnak tűnik az engedelmesség értéke a nyugati társadalmakban.³⁵

Az individualista társadalmakra jellemző független családmódelben vannak szoros interperszonális viszonyok, de általánosan kárhóztatják, ha túlzott erősségük például infantilizálja a kamaszokat.³⁶ Kagitcibasi úgy találja, hogy a bevándorló családok nevelési stílusa gyorsan alkalmazkodik a megváltozott társadalmi kontextushoz, és a szülői nevelési elvekbe bekerül az autonómiára nevelés is, ugyanakkor megmarad a kontroll, amit nem autoriter stílusként, hanem a rend szigorúbb megtartására irányuló stratégiaként célszerű értelmezni.³⁷

Trommsdorf is megállapítja, hogy bár a kultúrközi vizsgálatok sokszor mérik a nevelési stílusokat és a családi szocializációt az elfogadás, elutasítás és kontroll univerzálisnak tekintett dimenziói mentén, leszögezendő, hogy ezek a stílusok más és más kulturális jelentést kaphatnak a különböző társadalmakban: míg a kontroll nemkívánatosnak tekintett a nyugati kultúrkörben, és több szülő-gyermek konfliktust is eredményez, kimutatták, hogy egyes kollektivisták kultúrákban (például Indiában) épphogy szorosan együttjár az elfogadással, és kevesebb konfliktust eredményez: ezekben a társadalmakban tehát az erősebb kontroll a törődő, odafigyelő és érzelmileg elfogadó szülői közeget jelentheti.³⁸

Dwairy empirikus vizsgálatai, amelyek Kagitcibasi elméleti megállapításait kívánták tesztelni, összefüggést állapítottak meg az érzelmi függésen alapuló családmódel és a mentális egészség között.³⁹ Ez alátámasztaná Kagitcibasi azon megállapítását, hogy az autonómia és a kapcsolódás együttesének akár univerzális értéke is lehet, és azt is implikálhatná, hogy bizonyos, kollektivisták társadalmakból érkezett bevándorló csoportoknál megfigyelt gyermeke-nevelési stílusok nem feltétlenül szorulnak megváltoztatásra, hiszen nem vetítik előre a bevándorló gyermekek elégtelen beilleszkedését.

3.4. A második generáció

Portes és munkatársai állítása szerint a második generáció beilleszkedését tekinthetjük bizonyos szempontból a legfontosabbnak, hiszen míg a szülőket sokszor erősebben fűzik a kötelékek hazájukhoz, mobilabb életet élnek és gyakran vissza is települnek, a második generáció szorosabban kötődik a befogadó társadalomhoz, nem ritka a száz százalékos azonosulás sem a befogadó ország nemzeti identitásával.⁴⁰ Ennek az optimista észrevételnek számos ellenpéldájára rámutathatunk (például a 2005-ös párizsi zavargásokban központi szerepet játszottak az integrációjuk felé vezető úton elhanyagolt, kiábrándult második generációs külvárosi fiatalok), de emiatt még fontosabb sorra venni a második generáció beilleszkedésével, identifikációs folyamataival kapcsolatos elméleteket és eredményeket, valamint megvizsgálni, hogyan viszonyul ez a generáció a szülőkhöz, viszonyukban visszatükröződnek-e a korábban tárgyalt különböző nevelési stílusok, kulturális normák és családmódellek.

Ahogy Portes és Rivas rámutat, a második generáció adaptációját leíró elméletek két csoportba oszthatók, abból a szempontból, hogy mennyire látják pozitívan a migráns fiatalok helyzetét a befogadó társadalomban (döntően az Amerikai Egyesült Államokban). Találkozhatunk a *kirekesztett generációk* hipotézissel, amely szerint a befogadó társadalomban kialakuló nagy bevándorló kolóniák, amelyek kis mobilitással és hátrányos helyzettel jel-

lemezhetőek, csak megnehezítik a második generáció számára a beilleszkedést, szegregációt és ellenállást szülnék.⁴¹

A *második generációs előny* elméletek, ezzel szemben, amellett érvelnek, hogy ezek a fiatalok több kultúra találkozásában élnek, forrásaikat tehát mind kulturálisan, mind anyagilag, mind normatív szempontból több helyről meríthetik. A pozitív beállítottságú elméletek előrevetítik a második generáció fiataljainak tulajdonított *kulturális bróker* szerep elméletét is.⁴² Eszerint a szülők és a befogadó társadalom között a gyerekek gyakran egyfajta híd-szerepben tűnnek fel, közvetítve a két fél között. Ezt a mintázatot a második generáció magasabb szintű nyelvtudása vagy az új társadalmi környezetnek való nagyobb kitettsége okozza. Bizonyos kutatási eredmények szerint ugyan ez a szerep egy idő előtti felnőttéget ró a fiatalokra és növeli a szülői generációval előforduló konfliktushelyzeteket. Más eredmények azonban ennek ellenkezőjére utalnak: a család (és a szülők) jobb beilleszkedési mintázatait mutatják abban az esetben, ha a gyerek bizonyos helyzetekben kulturális bróker szerepben működhet. Annyi azonban bizonyítottnak tűnik, hogy a jelenség nincs hatással sem a fiatalok akkulturációs mintázataira, sem a családi összetartásra vagy elégedettségre.⁴³

Szintén a pozitív képet hangsúlyozó elméletek közé tartoznak a klasszikus asszimiláció elméletei, amelyek szerint a befogadó társadalomba való beilleszkedés lineárisan halad előre, így a második generáció már sokkal kevesebb adaptációs problémával küzd, mint a szülők, hiszen az adaptáció folyamata visszafordíthatatlan.⁴⁴

A szegmentált asszimiláció nagy hatású elmélete ború- és derűlátás tekintetében a két végpont között helyezkedik el. Az eredeti elmélet megalkotói Portes és Zhou (1993).⁴⁵ Az elmélet szegmentáltnak nevezi a második generációt érintő asszimilációt, arra utalván, hogy a migráns a társadalom több lehetséges szegmensébe asszimilálódhat: a kirekesztett underclassba éppúgy, mint a protestáns, fehér középosztályba (ez az elmélet is eredetileg az amerikai viszonyokból kiindulva született meg). Azt pedig, hogy az asszimiláció milyen irányt vesz, tényezők sokasága befolyásolja. Ezek között van a migráns család szociokulturális és gazdasági helyzete és háttere, valamint a migráns csoport mérete és befolyása az egyén életére. Kulcsfontosságú a befogadó társadalom nyitottsága, az észlelt rasszizmus és az elutasítás is.⁴⁶

Így, ha az egyesült államokbeli kontextusban a migránst gazdasági és társadalmi státusza egyaránt a fekete amerikai underclasshoz húzza a legközelebb, és gyenge etnikai közösség veszi csupán körül, lefelé tartó asszimiláció (downward assimilation) valósulhat meg, amely során a második generációs migráns helyzete a szülőkénel rosszabbra is fordulhat. Emellett, ha elutasítja kulturális hátterét, és megszünteti a kommunikációt a szülői generációval, disszonáns akkulturációról beszélhetünk. A disszonáns akkulturációval jellemezhető közösségben a szülők beilleszkedési folyamatai elválnak a második generációtól. A kirekesztettség és a mobilitás hiánya reaktív etnicitást is szülhet, amely egy militáns, a befogadó társadalommal szemben álló etnikai azonosulás.

Másik lehetséges asszimilációs út, ha a migráns megőrzi saját etnikai csoportjához való tartozását (ennek feltétele egy nagyobb kohéziós erejű etnikai csoport hátterét), de beilleszkedik a többségi kultúrába is. Ez az ún. szelektív akkulturáció, és felfelé tartó, tehát pozitívabb státusz felé tendál, hiszen ebben a mintázatban mutatkozhatnak meg leginkább a korábban már említett kettős kapcsolatrendszer előnyei. Vermeulen szerint kritikaként fogalmazható meg e második mintázat kapcsán, hogy gyakran az etnikai csoport kohéziója és normatív támogatása korlátozza a női migránsokat az emancipáció és az egyenlőség elérésében, megtartva őket tradicionálisan favorizált szerepeikben.⁴⁷

A Gordon-féle ún. lineáris asszimiláció azt a perspektívát jelenti, amikor a migráns beilleszkedik a protestáns, amerikai középosztályba, és szüleihez képest egy pozitívabb, előnyösebb gazdasági-társadalmi pozícióra tesz szert, de egyszersmind be is olvad a domináns kultúrába. Ennek előfeltétele a migráns család előnyös státusza mind anyagi szempontból, mind a befogadó társadalom nyitottsága szempontjából. Portes eredményei szerint az utóbbi a döntő: az Egyesült Államokban a leginkább kirekesztett mexikói és haiti migránsok a családi háttér, az iskolázottság, és a személyes tényezőktől jóformán függetlenül lefelé asszimilálódnak.⁴⁸

Mindhárom irány esetében máshogy alakul a második generációs migránsok viszonya a szüleikkel: különböző mértékben távolodnak el kulturális hátterüktől, vesznek fel lázadó, gyökereiket militáns módon hangsúlyozó vagy éppen megtagadó attitűdöket. Ez alapján beszélhetünk konzonzáns (tehát a szülőkével összhangban lévő), szelektív (a

32 Kagitcibasi, 2003.

33 Arnett, 1995.

34 Trommsdorf, 2009.

35 Kagitcibasi, 2005.

36 Id. mű.

37 Id. mű.

38 Trommsdorf, 2009.

39 Dwairy, Achoui, 2009.

40 Lynch, Haller, Portes, 2011.

41 Portes, Rivas, 2011.

42 Trickett, Jones, 2007.

43 Id. mű.

44 Gordon, 1964.

45 Portes, Zhou, 1993.

46 Vermeulen, 2010.

47 Id. mű.

48 Lynch, Haller, Portes, 2011.

4. A KUTATÁS EREDMÉNYEI

4.1. Premigrációs fázis

A vizsgált migránsok zöme tanulás vagy munka céljából jött Magyarországra. A kirajzolódó mintázatok közül az egyik azoknak az 1960-70-es években érkezett migránsoknak az esete, akik az akkori szocialista Magyarországhoz politikailag közel álló országokból ösztöndíjjal kerültek ide. Így került hozzánk például vegyész Afganisztánból, művészettörténész Egyiptomból, matematikus Vietnamból.

A kínaiakra és a vietnamiak egy részére ezzel szemben inkább az jellemző, hogy üzleti célból indultak útnak, némelyek konkrét megbízásból, mások szerencsét próbálni. Ez utóbbiakra jellemző, hogy a kínai piactól eljutnak a nagyobb anyagi stabilitást jelentő saját vállalkozásig. Egy kínai fiatal így írja le szülei szakmai életútját:

„(A szüeim) megjárták az egész ranglétrát igazából. Tehát a kínai piactól kezdve foglalkoztak mindennel, most, tehát a mostani cégük konkrétan import-exporttal foglalkozik, tehát ruházati termékekkel, de más termékeket is importálnak Ázsiából, és Közép-Kelet-Európában szerteosztják a terméket.”

Bár kutatásunk nem fókuszál azokra, akik kifejezetten kényszermigráció folytán kerültek Magyarországra, látható, hogy egyes interjúalanyaink azért is kaptak a szerencsés pillanatban kínálkozó ösztöndíj- vagy munkalehetőség után, mert országukban fenyegetve érezték magukat vagy családjukat. A vietnami háború idején érkezett vietnamiak például, csakúgy, mint sok afgán és iraki migráns, beszámoltak üldöztetésről, noha nem menedékkérőként, hanem akár egyetemi hallgatóként vagy oktatóként települtek hozzánk.

A különösen kedvezőtlen otthoni gazdasági helyzet, esetleg a háborús viszonyok közt gyakoribb a közös családi döntésen alapuló vándorlás, hiszen kevésbé szorul mérlegelésre, hogy érdemes-e elhagyni az otthont. De miért épp Magyarországot választották, akik ide kerültek? A kérdés indokolt, mert nemtől, kortól, de még végzettségtől függetlenül is interjúalanyaink túlnyomó többsége semmit sem tudott Magyarországról, legfeljebb annyit, hogy egy nyugati, európai civilizációról van szó. Az általunk vizsgált csoportoknál is megfigyelhető, hogy a nők jobbra családi migráció keretében hagyják el otthonukat, nem vettek részt aktívan a döntéshozatalban. A kínai, vietnami családokban is jellemző volt ez a mintázat, de még gyakoribb a kevesebb, mint hét éve Magyarországon élő muszlim vallású nőknél, akik férjüket követve jöttek, és akiknek magyartudása sok esetben még évek után sem elegendő ahhoz, hogy integrálódjanak, kapcsolatokat építsenek.

Van arra is példa, hogy a családi migráció kezdeményezője rendhagyó módon nem a férj, hanem a feleség. Így nyilatkozott erről egy kínai asszony:

„Amikor eljöttem, a férjem nem értett egyet. Azt mondta, nem jöhetnek. De én megmondtam, hogy ha mindenki jöhet, én is jöhetek. Mert miért van az, hogy én nem hozok pénzt a családnak? Én is akarok pénzt keresni! Úgyhogy egyedül jöttem el, egy barátomtól kértem kölcsön. Rengeteg pénzbe került idejönni, több mint 100000 jüanba. Mert ha mindenki eljön, én minek kuksoljak otthon? Mert persze ha az embernek valami remek állása van, vagy olyan munkája, amit szeret, akkor nem akar eljönni, de nekünk nem volt jó munkánk, úgyhogy el akartunk!”

Először általában a férj jön el otthonról. Mivel legtöbbször ismeretlen környezetbe, anyagi labilitásba csöppennek, megvárják, amíg helyzetük stabilizálódik, hogy a család követhesse őket. Ha a gyerekek már nem csecsemőkorúak, az asszony is gyakran a férjével tart, ideiglenesen a nagyszülőkre bízva a gyerek(ek)et. Ezekben a családokban a nagyszülők rendkívül aktív és természetes gyerekevelői szerep körben tűnnek fel, s a gyerekek nem úgy emlékeznek életük ezen időszakára, mint akik elhagyottak lettek volna.

4.2. Csoportközi viszonyok

A kutatásunk fókuszában lévő migráncsoportok mindegyikéről elmondható, hogy rendkívül szoros kapcsolatot ápol a származási országában maradtakkal, elsősorban a családtagokkal. A kapcsolattartás természetesen a gyökerek megőrzését is szolgálja, erősíti az érzést, hogy az egyén vagy a család nem szakadt ki végérvényesen az otthoni közegből. Miközben egyértelműen a családdal való kommunikáció a leggyakoribb, az is kirajzolódik, hogy mind a távol-keleti, mind a muszlim kultúrkörben a család rendkívül tág rendszer: az anya unokatestvérének lánya

megőrzött kulturális elemek miatt a szülő irányításával zajló) akkulturációról és disszonáns akkulturációról, amelyben a szülők akkulturációja a gyermekéhez képest más irányt vesz, és így a szülő elveszti az irányítást a folyamatban.⁴⁹

A szegmentált asszimiláció elméletét európai közegben vizsgáló Vermeulen szerint az elmélet tételei alapvetően helytállóak ebben a kontextusban is, el kell kerülni a különböző migráns csoportok homogenizálását a beilleszkedés vizsgálata során, és fontos felismerni különböző jelenségek eltérő jelentéseit az európai közegben, például azt, hogy Európában más alapokon szerveződik a kirekesztés és a rasszizmus. Például Amerikában a *race* fogalma áll a középpontban, Franciaországban viszont a vallási alapú diszkrimináció dominál.⁵⁰ De mindkét közegben fontos az olyan, látszólag külsődleges tényezők szerepe is, mint a lakóhely: bizonyos városrészek vagy régiók stigmatizáltsága vetekedhet egy-egy etnikai csoportéval is.

A második generáció akkulturációjával foglalkozó elméletek hajlamosak figyelmen kívül hagyni bizonyos személyiségtényezőket. Empirikus vizsgálatok szerint sokat számítanak a kamaszok elvárásai, reményei a beilleszkedéssel vagy a társadalmi érvényesüléssel kapcsolatban, ha például az egyén elvárja magától a felsőfokú végzettség elérését, akkor megnő a valószínűsége, hogy az be is következik. Az önbizalom és a nyelvi adaptáció is döntő lehet a beilleszkedés szempontjából: bizonyos vizsgálatok például magasabb kognitív képességeket, magasabb iskolai teljesítményt és magasabb önbizalmat mértek a kétnyelvű fiatalok esetében.⁵¹

Lányoknál kisebb önbizalmat, de nagyobb elvárásokat figyeltek meg. Ezzel valószínűleg összefügg az a már említett általános tendencia, hogy a lányokon erősebben érvényesül a szülői kontroll mind a párválasztás, mind a kortárs kapcsolatok terén, mint a fiú gyermekeken. E különbségek megértése az értékorientációk felismerésén alapul. A lányok esetében, mivel a hazai kultúrában támogatott tradicionális szerepeik jellege és a nyugati társadalomban betölthető szerepkörök között nagyobb konfliktus van, mint a fiú esetében, erősebben érvényesül az értékkonfliktusok problémája, és a szülők esetleg jobban félhetnek attól, hogy számukra fontos értékek elvesznek, ha nem gyakorolnak erősebb kontrollt lánygyermekükön.⁵² Ezzel párhuzamosan a kettős értékrendszer is jobban érvényesül a lányok esetében, mert a továbbtanulást, karrierépítést szintén szorgalmazzák a lánygyerekek esetében is szorgalmazzák a szülők.

A két generáció közti feszültség gyakoribb a lány-, mint a fiúgyermek és szülei között, hiszen a fiúk értékorientációja maradhat tradicionálisabb a beilleszkedés során.⁵³ Dion megállapítása szerint ezek a tendenciák egyébként viszonylag függetlenek a konkrét etnokulturális csoporttól, és inkább a nyugati befogadó társadalom és a bevándorló közösségek közötti különbségeket írják le.

Az értékorientációk és értékkonfliktusok kérdésköre elvezet az etnikai identitás problematikájához, vagyis ahhoz, hogy az egyén miként határozza meg magát mint egy etnikai csoport tagját. Mérése során az önmeghatározást, az etnikai csoporthoz való tartozás jellegét és erősségét, valamint az identitás kiforrottságát, kidolgozottságát szokták figyelembe venni. Az akkulturáció változást hoz ezen aspektusok mindegyikében, bár az etnikai identitás migráció nélkül is fejlődésen megy át az egyén életén belül (létrejött a kamaszkorhoz köthető).

Ami az önmeghatározást illeti, ez a legegyszerűbben a „mi vagy?”- típusú kérdésekkel ragadható meg, és a második generáció esetében már sokkal gyakrabban eredményez hibrid megfogalmazásokat, amelyek során a fiatal plurális öndefinícióhoz folyamodik. Emellett lehetséges egy nem nemzeti vagy etnikai alapú, hanem **például vallási alapú megfogalmazás is** (muszlim vagyok).⁵⁴ Az etnikai identitás erőssége nagymértékben függ attól, hogy mennyire sikerül a migráns fiatalnak kapcsolatokra szert tenni a **különböző közösségekben, illetve** hogy milyen szintű a nyelvtudása. Ezek alapján nő a biculturalitás esélye is a második generációban.

Az akkulturáció során az egyén kezdetben asszimilálódni igyekszik a befogadó társadalomba. Ezt egy fokozott érdeklődéssel, identitáskereséssel jellemezhető időszak követi, amely után ideális esetben a migráns fiatal megtalálja, hogyan tud egyszerre a saját etnikai és a befogadó társadalom közegéhez kapcsolódni. Ez a végkifejlet tartalmazza azt a (Phinney mellett Leibkind és mások által is megfogalmazott) felismerést, hogy az integráció a legideálisabb irány, amely felé a beilleszkedés tarthat.⁵⁵ A befogadó társadalom elutasító attitűdjé sok migránsban akár fokozhatja is a vágyat, hogy beolvadjon az outgroupba, tehát asszimilálódjon.⁵⁶ Ez pedig éppenséggel csökkenti a sikeres integráció esélyét.

49 Vermeulen, 2010.

50 Id. mű.

51 Portes, Rivas, 2011.

52 Dion, Dion, 2001.

53 Id. mű.

54 Phinney, 2003.

55 Phinney, 2003.

56 Id. mű.

is közeli rokonnak számít, hetente akár többször is beszél vele a család. Egy kínai fiatalember, aki, bár itt született, többször volt már Kínában, ironikusan így érzékelteti a családi kapcsolatok sokaságát:

„Én most félek hazamenni, tudod miért? Ha hazamész, és elfelejtesz egy rokonnal találkozni, az sértés neki a gondolat, hogy ő nem látott engem, ilyesmi. Hát ha mindenki megtalálkozik, nyolcvan családotag... El kéne menni egy kis idő nyaralni, ugye? Szóval ha lazulni akarok, nyaralni inkább más tengerországba, semmint Kínába megyek vissza.”

Ami a kapcsolattartás módszereit illeti, a hosszú utazást viszonylag ritkábban engedhetik meg maguknak e két migráncsoport tagjai; általában egy-két évente egyszer utaznak haza. Kivételt jelentenek azok a kínai üzletemberek, vállalkozók, akiket Kínához is köt a munkájuk. Azok a muszlim bevándorlók viszont, akik régebben, 20-30 éve érkeztek Magyarországra, vagy akiknél az otthon elhagyásában kényszerítő faktor, például a politikai helyzet is szerepet játszott, ritkán vagy soha nem jártak haza. A második generáció tagjai közül néhányan még soha nem látták származási országukat (Afganisztánt, Irakot vagy azokat a palesztin településeket, amelyek Ciszjordánia területén vannak), pedig a bevándorló csoportok első generációjában erős a félelem, hogy a gyerekek végképp elszakadnak az anyaföldtől, és ha csak tehetik, legalább egyszer hazaküldik gyerekeiket, hogy megismerje a még soha nem látott családtagokat, városokat. A kultúravesztés félelme a kínai családoknál is megmutatkozik, sokan egy-két évre visszaküldik Kínába iskolás gyerekeiket nyelvet és a kultúrát tanulni.

A mindennapos információcserét az MSN, a Skype, a kínaiak körében az ún. QQ csetprogram, és a Facebook teszi lehetővé. A második generációs migráns fiatalok különösen nagy arányban használják ezeket az eszközöket a telefonnal vagy az emailírással szemben. Ennek az oka (azon túl, hogy általában is jellemző a fiatal generációra az internet gyakoribb használata) érdekesen rajzolódik ki azoknak a fiataloknak a válaszából, akik soha nem éltek származási országukban, vagy csak egész kisgyerekkorukban. Kortárskapcsolataik már csak Magyarországhoz kötik őket, és családtagjaikkal jellemzően szülői kezdeményezésre kommunikálnak, habár ők maguk is elismerik a kapcsolatfenntartás fontosságát. Nekik a Facebook és más hasonló eszközök pontosan azt a fajta érdeklődő kérdésekből és felszínesebb közlésekből álló udvariassági kommunikációt teszik lehetővé, amelyet kívánnak.

Az otthon élő családtagokkal való kommunikáció intenzitása az első generációban évek, évtizedek múltán sem csökken, a külföldön élő diaszpórával kialakult kapcsolatháló viszont egyedül az afgánok esetében mutatkozik erősnek. Az okok itt is valószínűleg a háborús viszonyokban keresendők: a magas végzettségű, jól szituált afgán családok közt akad, amelynek már csak elvétve van tagja otthon, Afganisztánban. Egy fiatalember meséli:

„Hát ugye a családom elég széles és elég tág diaszpórában él. Németországban, Angliában, Kanadában, az Egyesült Államokban, Ausztráliában, de tényleg sorolhatnám. Az afgán talán az egyik legszélesebb nép az egész világon. Tartjuk velük a kapcsolatot. Én, amikor Kanadába mentem, akkor éppen a nagybátyámhoz mentem. Tervezzük, hogy az Egyesült Államokba kimegyünk a másik nagybátyámhoz, és rendszeresen, három-négy havonta találkozunk a hannoveri nagynénimmal is és ott él nagymamám is.”

A friss migránsokra sokkal jellemzőbb az elszigeteltség, mint a régebb óta itt élőkre: a kemény munka mellett nem marad ideje kapcsolatépítésre. Elszigeteltségük a diaszpórával való érintkezés csekélyebb intenzitásában is megnyilvánul, de a magyarokkal végképp alig van kapcsolatuk, a leghátrányosabb helyzetben pedig azok a nők vannak, akiknek tradicionális családberendezkedése a magyarországi körülmények között is fennmarad. Egy szír feleség így írja le ezt a helyzetet:

„Igen, egy nőnek sokkal nehezebb. Mikor megérkeztem, mindennap sírtam. De hát a sírás nem segít, már elhagytam az otthonom. Mert a kultúra más. Mondok egy példát: a háziasszony. Ha van egy nő és idejön háziasszonynak, és csak otthon van és neveli a gyerekeket, akkor ez idegesítő lesz egy idő után számára, mert otthon rengeteg társas találkozó van, itt pedig semmi sincs, és nem tud másokkal találkozni.”

A származási alapon szerveződő migráns közösségek, csoportok kevésbé jelentenek vonzerőt azok számára, akik már régebb óta Magyarországon élnek. Tudomásuk van egy-egy kezdeményezésről (vietnamiaknak szervezett klubról vagy a Palesztin Magyar Közösségről), de szerteágazó magyar kapcsolatrendszerük miatt nem tartják fontosnak az efféle összetartozást. Ahogy egy évtizedekkel ezelőtt érkezett iraki taxisofőr mondja:

„Nekem nagyon kevés kapcsolatom van honfitársakkal, ha lehet így mondani. Ők másképpen látják, mint én. Én fiatalon jöttem ide, én próbáltam illeszkedni a társadalomba, szokásokat felvenni. De akik utánam jöttek, ismerem egy párat, bár nem sokat, igazából tartják még az arab szokásokat, iszlám szokásokat egy bizonyos mértékig. Nem annyira alkalmazkodtak ehhez a társadalomhoz úgy teljesen. Én teljesen másképpen látom.”

Sok migráns csoport olyan csekély létszámú, hogy eleve bajos az összetartás. Sokszor a második generáció fiataljai képeznek kivételt, holott magyar kapcsolatrendszerük többnyire éppolyan erős és gazdag, mind bármelyik magyar fiatalé. Mégis: kínai, vietnami vagy palesztin válaszadóink egyaránt beszámoltak arról, hogy kamaszkorukban érdeklődésük támadt a származási országuk diaszpórája iránt, és keresték azoknak a társaságát, akikkel korábban nem volt kapcsolódási pontjuk. A fiatalokból álló, jellemzően informális társaságok nem a szülői generáció által szervezett egyesületek, klubok, rendezvények nyomán verődnek össze, hanem a Facebookon. Azokkal keresik a kapcsolatot, akiknek bikulturális identitása legközelebb áll hozzájuk. Egyik vietnami lány, aki húszéves kora körül épített ki ilyen baráti társaságot (amellett, hogy stabil magyar, általános iskolába visszanyúló barátságai vannak), így magyarázza a különbséget:

„Amúgy ez is érdekes, a magyarok máshogy gondolkodnak, mint mi, de egy frissen érkezett vietnami is furcsa, mert az megint másképp gondolkodik. Hát úgy azért érződik... Tehát elsöre így azt mondod, oké, de többszöri találkozásra úgy nagyon kiélelődik az ellentét, hogy nemrég jött Vietnamból, és azt hozza át úgymond. Egy totál vietnamival találkozol, és azt tudod mondani, hogy mondjuk ennek minden új, minden túlzás, esetleg túl prüd, esetleg túl szelíd. Nem beszél, vagy pont túlzottan sokat beszél. Tehát nincs meg az egyensúly. Persze, vannak jó fejek, akikről így tudod, hogy á, majd biztos át fog szokni. De hosszú ideig nagyon nem volt senki a társaságban, aki nemrég jött át, és maradt is volna a kapcsolat.”

A migránsok kapcsolatainak szorosságát természetesen erősen befolyásolja, hogy mennyi időt töltenek magyar kollégákkal, osztálytársakkal. A magyarokról alkotott általános vélemények kifejtése során észrevehető volt, hogy bár sokan tisztában vannak az álláspontokkal, amelyek szerint a magyarok kevésbé befogadóak, mégis azt hangsúlyozták, hogy saját tapasztalataik inkább pozitívak voltak. A legkevesebb kirekesztést, negatív bánásmódot nem meglepő módon a gyerekkorukban idekerültek tapasztalták, illetve azok, akik a 70-es évek környékén jutottak hozzánk. Ahogy egy afgán férfi kifejti, a rendszerváltás előtti időszakra sokkal jellemzőbb volt, hogy a kisszámú Európán kívüli migránst érdeklődéssel fogadták, nem alakultak ki ellenük olyan társadalmi ellenérzések, amelyekkel a manapság érkezőknek számolniuk kell. Példa természetesen a befogadás ellenkezőjére is akad: különböző életkorú és etnikai hátterű migránsok egyaránt beszámoltak kisebb súrlódásokról, verbális vagy akár fizikai inzultusokról.

A kelet-ázsiai magyarokról alkotott nézetei alátámasztják a közelmúltban népszerűvé vált sztereotípiatartalom modellt. Válaszadóink a magyarokat saját csoportjuknál negatívabban értékelték a kompetencia mentén. A kompetencia ez esetben azonban nem a képességekre, hanem inkább a szorgalomra, erőfeszítésekre, munkamorálra vonatkozott. Egy kínai válaszadó szavaival:

„Vannak szorgalmas, nagyon dolgozó emberek, de vannak nem szeret sokat dolgozni. Panasz, kevés a pénze, és nem jó világ van, például ha kevés fizetésért dolgozik, elmegy, inkább nem dolgozik, inkább éhen halunk, de nem megy olcsó dolgozol. A sok panasz, az nem szeretem, én azt hiszem, én kínai szempontból nézem. A világ van mikor jól megy, van, mikor nem jól működik. Olyan, mint egy család, van mikor jól megy, de amikor nem jó, akkor is muszáj, akkor úgy is kell dolgozni, nem panasz, csinálni kell, igen.”

Ezzel szemben a másik dimenzió, tehát a társas kívánatosság mentén válaszadóink sokan pozitívabban nyilatkoztak, dicsérve a Magyarországon tapasztalt kommunikációban uralkodó kedvességet, udvariasságot. Sokan kiemelték az iskolai, munkahelyi, egészségügyi ellátás során tapasztalt bánásmód „emberséges” voltát, szembeállítva azt a Kínában tapasztalt gépiesebb, zsúfoltabb érintkezéssel.

4.3. Szociokulturális és pszichológiai adaptáció

A migránsok akkulturációja során egyén- és csoportszinten egyaránt számos változás megy végbe, és ezek a változások korántsem korlátozódnak a migráns csoport tagjaira: végbemennek a befogadó társadalom szintjén

és azokban az egyénekben is, akik közvetlenül érintkeznek migránsokkal. E kutatás nem fókuszál a magyar társadalom szempontrendszerére és az ott végbemenő változásokra. Ennek ellenére fontos észben tartani, hogy az akkulturáció a különböző kultúrák egymáshoz képest való változását, közeledését jelenti, nem egyirányú.

Fontos és informatív, hogy a bevándorló hogyan ítéli meg általánosságban saját integrációjának mértékét, milyen elégedettségi szinttel reflektál magyarországi életére. E tekintetben érdemes azonosítani azokat a tényezőket, amelyek általában nagyobb fokú szubjektív elégedettséghez vezetnek, és azokat, amelyek egy negatívabb értékelést vetítenek előre.

A vizsgált migráns csoportok tagjai erőteljesen családi szemszögből tekintettek jelenükre és kilátásaikra. Ennek egyértelmű oka a vizsgálat mintaválasztása is. Első generációs interjúalanyaink mind családos emberek: vagy kisgyermekes szülőként, vagy már nagykorú, Magyarországon felnőtt gyerekeik nézőpontjából is ítétek, amikor magyarországi körülményeik értékelése volt a feladat. Ami a második generációs migránsokat illeti, sokan még otthon élnek a szüleikkel, részint fiatal életkoruk miatt, részint azért, mert a magyartól eltérő családi szokások hatására hosszabb ideig maradnak szüleikkel egy háztartásban. A családtagok közötti erős érzelmi függés, kapcsolódás nagy eséllyel azt eredményezi, hogy az elégedettség nem feltétlenül az egyén helyzetének kedvező voltára utal, hanem, sokkal inkább, a család szintjén megvalósuló pozitív tendenciákra. Hasonlóképpen, ha a család anyagi vagy egyéb természetű gondokkal küzd, az egyén helyzetértékelésében ez fogja a központi szerepet játszani, még akkor is, ha egy húszas éveiben járó fiatalról van szó, aki már az önálló karrierépítés vagy a családalapítás útján halad sikeresen.

Az első és legfontosabb megállapítás: a szülők általában igen pozitívan értékelik a migráció hatását gyerekeik életére, jövőjére. Úgy érzik, hogy a gyerekek több lehetőséghez jutottak, oktatásuk magasabb színvonalú. Ez különösen igaz a muszlim migránsok lánygyermekre: a szülők általában igen fontosnak tartják a tanulásban, majd a munkában elért sikereket, pozitívként könyvelik el, hogy lányuk bizonyos lehetőségekhez könnyebben hozzáférhet, mint otthon. Egy afgán apa mondja:

„Hát... a pozitív oldala (a Magyarországra költözésnek) nagyon sok. A gyerekeim mint felnőtt emberek most már önálló élettel rendelkezni fognak. Afganisztánban egy kicsit nagyobb a családnak az összeköttetése, tehát a nőknek nem nagyon joga van, de itt azt a jogot adunk a gyerek... tehát, a lányunknak, hogy ő önálló életet folytathasson.”

Ha a szülők szerint a migráció pozitív a gyerekek élete szempontjából, jó eséllyel nyilatkoznak elégedetten az életükről, még akkor is, ha nem könnyű a helyzetük. Emellett a gyerekek magyarországi beágyazottság esetén jóval kevésbé merül fel a haza- vagy továbbvándorlás: a szülők azzal is tisztában vannak, hogy gyerekeik, még ha beszélnek is a származási ország nyelvét, kevésbé éreznék otthon magukat.

A második fontos szempont a saját integráció szubjektív megítélésében, ahogy azt a szakirodalom is felveti, a „mihez képest?” kérdése. A migránsok mint láttuk, sokféle okból hagyhatták el hazájukat. Hogy mennyiben vannak megelégedve a külföldön találtakkal, természetesen attól is függ, mit kerestek. Így például az anyagi bizonytalanság eltörlődik, ha a migráció célja egy biztonságos, szabad élet megteremtése volt, erről tanúskodnak az iraki, afgán válságadók. A két vizsgált etnikulturális csoport között azonban nem feltétlenül érdemes azt a megkülönböztetést tenni, hogy a Közel-Keletről és Afganisztánból származókkal ellentétben a kínaiak és vietnamiak pusztán anyagi megfontolásokkal jöttek volna Magyarországra. Leginkább a kínaiak válaszaiból rajzolódik ki egy újabb, elégedettségre okot adó faktor, amelynek vajmi kevés köze van az anyagi körülményekhez. Ez pedig a csendes, nyugodt környezet, a sok zöld, és a Kínai nagyvárosokra jellemző zsúfoltság hiányának megbecsülése. Különösen felmerül ez azoknál a kínai migránsoknál, akik nem Budapesten, hanem az agglomerációban és kisebb településeken élnek.

„Nem állok olyan jól anyagilag? Nem számít! Elmentem a boltba, vettem három tő galagonyabokrot, s elültettem a kertbe, legalább később nem kell boltban vennünk a galagonyát. De legalábbis tettünk valamit a zöldebb környezetért. Én ilyen életet kívántam, ezért nem sajnálok semmit. De ezt sokan nem értik, magyar és kínai barátaim, Kínában élő barátaim egyaránt. „Minek mentél te oda?” A magyarok meg: „Minek jöttél ide, ha ott olyan jól ment a sorod?” De azért sokan értik, miért. Mondom nekik: „Te még soha nem láttál olyan betonerdőt, fogalmad sincs róla, milyen az, de én ott nőtettem föl. Nem volt játszótér, az utcán az autókkal futottunk versenyt.” Ma már van sok játszótér, de ugyanúgy tele van magas épületekkel. A mi lakásunk ott a 10. emeleten van, az itt a legfelső szint általában. Ott alsó szint: a mi házuk 33 emeletes volt.”

A magyarokkal kötött barátságok száma és intenzitása újabb fontos előrejelzője az adaptáció mértékének; az

újonnan jötteknek természetesen jóval szegényesebb a kapcsolatrendszere. Sokan említik a nyelvtudás hiányát mint az egyik legnagyobb nehézségi faktort. Jellemző az is, hogy még a magyar barátokra szert tett migránsok is hiányolják az otthoni, sokkal intenzívebb szociális életet, amelyet, úgy tűnik, számos Magyarországon leélt évtized sem tud kiegyenlíteni. Sokak válaszából, bár pozitívan ítélik meg kapcsolataikat a magyarokkal, kirajzolódik, hogy ezek a kapcsolatok a jó szomszédságban merülnek ki, vagy pedig abban, hogy a szülő jó viszonyt ápol gyerekei osztálytársainak szüleiével, de ezek a kapcsolatok ritkán jutnak el a barátságig. A legtöbb barátság munkakörnyezetben, kollegiális viszonyokból alakul ki. Ezért is érezhetően nagy azoknak a zömében női migránsoknak a hátránya, akik háziasszonyként és családanyaként nem találnak tapadási felületet a magyar társadalomban, nincs számukra biztosítva az a környezet, amelyben kapcsolatokra tehetnének szert, és így integrációjuk is veszélyben van.

Azok a migránsok, akik általában elégedetlenek, beilleszkedésükkel, magyarországi életükkel kapcsolatban, részint a szociális háló hiányát, részint pedig a kedvezőtlen anyagi körülményeket, a munkalehetőségek hiányát okolták. A kínaiak között jellemzően magas azoknak az aránya, akik e tekintetben negatívan ítélik meg itteni lehetőségeiket, és szembeállítják helyzetüket a korábbiakkal. Ezzel kapcsolatban megfigyelhető egy hármasszorzítás, amely mindegyik migráns csoportra jellemző: gyakran pozitívan értékelik Magyarországot a származási országhoz képest, azonban egy európai, vagy globális viszonyrendszerben nézve tisztában vannak hátrányaikkal. Egy afgán apa így fogalmaz:

„Viszonylagos kérdés, mihez viszonyítva. Tehát, ha abból a szempontból gondolkodom, hogy afganisztáni körülményekhez képest, akkor okos döntés volt, hogy ide hoztam a gyerekeimet, itt nevelkedtek, és itt nőttek fel. De, ha egy fejlett... nyugat-európai, vagy amerikai, vagy kanadait nézem, akkor ahhoz képest nagyon le vagyunk maradva. Tehát így, azok a gyerekek, akik abban a társadalomban nőttek fel, ők nagyon sokkal jobban jártak, mint a magyar társadalomban.”

Már a második generáció is számol a romló magyar gazdasági és munkaviszonyokkal, még ha legszívesebben Magyarországon maradnának is. A szülők generációjában ezen kívül elégedetlenségre ad okot, hogy sok esetben a végzettségükön alul foglalkoztatják őket. Egy muszlim nő, aki otthon gyógyszerész végzettségének megfelelő pozícióban dolgozott, így nyilatkozik:

„Nem. Itt nem dolgozhatok gyógyszerészként. Ezért keveset fizetnek itt Magyarországon. Nem rendesen fizetnek. Ha nem saját valamibe kezdek, akkor nem tudok jól keresni. Mi heten vagyunk. Öt gyerekem van. Annyit kell összeszednem, hogy el tudjam tartani őket.”

Mások már eleve felkészültek rá, hogy Magyarországon nem fognak tudni végzettségüknek megfelelően elhelyezkedni. Ezzel számolt az az afgán professzor és felesége is, akik a 80-as években jöttek Magyarországra. Azt hitték, hogy egy gyári munkánál többet, sok sorstársukhoz hasonlóan, nem sikerül majd találniuk. Ami a piacon dolgozó, vagy akár saját vállalkozásukat vezető kínaiakat és vietnamiakat illeti, gyakran nem is rajzolódik ki tisztán, milyen végzettséggel fogtak neki itteni munkájuknak, de sokaknál elhangzik, hogy közgazdászként, informatikusként jutottak arra a döntésre, hogy kereskedésbe fognak és külföldre költöznek.

A migránsok közül sokan kívülállóként élik magyarországi életüket, s ez az állapot akkor igazán meglepő, ha a második generáció tagjai között fordul elő. Muszlim kultúrkörből származó lányoknál erős hatásként érvényesülnek még mindig a tőlük elvárt, tradicionális viselkedési és öltözködési minták, igaz, jóval kevésbé szigorúan, mint a származási országban. Egy Magyarországon felnőtt palesztin származású lány így nyilatkozik arról, hogy gimnazista korában magára kellett öltetnie a fejkendőjét az iskolában:

„Hát igazából a kendő az egyféle plusz volt ahhoz, hogy még jobban kívülállónak érezzem magam. Addig is azt éreztem kicsit, de még annyira nem. Tehát így az általános iskolában. Mert igazából nem volt semmi, amitől más lettem volna, mint a többi diák, szóval így annyira nem. De a gimiben. Amikor fölvettem a kendőt, akkor éreztem, hogy vannak ilyen dolgok, amiket nem tehetek, és akkor éreztem inkább, hogy más vagyok. Kívülálló vagy ilyesmi.”

Ennek a fiatal lánynak az esetében nem egyértelmű, hol húzódik a szülői elvárások határa és hol a saját döntéseiké. Mindenesetre, mivel az interjúalany azt tapasztalja, hogy viselkedésében olyan korlátokat kell állítania maga elé, amelyek megakadályozzák, hogy hasonlóan érezze magát magyar osztálytársaihoz, felerősödik benne annak az érzése, hogy származása miatt különböző. Így változik meg számára a referenciakeret is: korábban a magyar

közegre érezte sajátjának, most egyre inkább erősödik benne migráns identitása, és ezzel együtt palesztin származásának fontossága.

4.4. Női és férfi nemi szerepek: származási ország, magyar közeg, diaszpóra

A vizsgált két bevándorló csoportnál megfigyelhető válaszadóink hármasszoros referenciarendszere, amely a származási ország, a magyar társadalmi közeg és a diaszpórábeli, migráns lét adta „átmenetiség” összehatásából adódott. A migráns hozzászókik a folyamatos hasonlítgatáshoz, mérlegeléshez, próbálja megérteni a maga körül észlelt új társadalmi valóságot, elhelyezi benne önmagát, családját, nemiszerep-felfogásait és gyereknevelési attitűdjeit. A Magyarországon eltöltött idő függvényében egyre markánsabban jelenik meg az a képesség, hogy az egyén tudatosan a reflektáljon saját maga, családját és vonatkoztatási csoportja által vallott értékekre, szokásokra, tradíciókra, és képes legyen értelmezni és elfogadni a különbségeket.

A nemiszerep-felfogásokat is érintő, erősebben relativizáló, tudatos hozzáállást leginkább a második generáció tagjainál, illetve a már évtizedek óta itt élő migránsoknál tapasztaltuk. A nagyobb fokú integráció, amely megnyilvánul az egyén vagy a család által vallott felfogások magyar mintához való közeledésében: ezek a migránsok magukat híd szerepben látják a magyar és a származási ország kultúrája között, bizonyos dolgokban tudatosan elszakadnak, másokban pedig éppolyan tudatosan ragaszkodnak a hagyományokhoz.

A muszlim kultúrkörből származó bevándorlók erősen kiemelték az egyértelműen elkülönülő, erősen előírt tradicionális nemi szerepköröket. A férfiak sokkal nagyobb a szabadságfoka, de egyszerűen a felelőssége is. E csoport számára az olyan (a „Nyugat” által általában rendkívül negatív színben feltüntetett) jelenségek, mint a többnejűség vagy az előre elrendezett házasság tradicionálisan természetesnek, kulturálisan elfogadottnak tekinthetők abban a társadalmi közegben, amelyben szocializálódtak. Ugyanakkor betekintést nyertek egy olyan perspektívába is, amely ezeket a hagyományokat az elnyomás eszközeként kezeli. Így, mintegy válaszul a számos előítéllettel is övezett kritikus európai szemléletre, attitűdjeikben felsejlik egy ugyancsak kritikus reakció, amelynek keretében fontosnak tartják, hogy válaszképpen rávilágítsanak a házassággal, női-férfi viszonyokkal kapcsolatos itteni szokások hátulütőire, és egyben a származási kultúrájukban alkalmazott szokások előnyeire, céljára is. Az alábbi értelmezés egy muszlim lánytól származik:

„A nővéremék az eljegyzés előtt még egy évvel ismerkedtek meg. Egy évig, fél évig csak úgy beszélgettek. És akkor utána ugye eljegyezték egymást. És akkor egy évig volt az a rendes ismerkedés úgymond. Itt az eljegyzés nagy dolognak számít, ahonnan már csak egy picike lépés a házasság. De ez, ha nem is ugyanolyan, de hasonló, mint az itteni járás. Igazából komolyan kell venni. Ez nem az a fajta ismerkedés, ami itt Magyarországon történik. Nem olyan dolgokról folyik a szó, nem úgy ismerik meg egymást, hogy lényegtelen dolgokról beszélnek, vagy azzal töltik az időt, hanem tényleg a jövőről van szó, hogy mit gondolnak egymásról, mit szeretnének. Ilyen komolyabb dolgok. Igen, igazából ezek az órákig tartó beszélgetések, meg ilyesmi. Ez nem olyan szerelem első látásra. Mert ha tetszik, utána még meg is kell ismerni. Nem elég az, hogy tetszik. Annyi srác van, aki helyes. Az nem jelenti azt, hogy alkalmasak is.”

Ami a kelet-ázsiai migránsok által leírt származásiországbéli mintázatokat illeti, a hagyományok hangsúlyozása legerősebben a fiúgyermek iránt tanúsított preferenciában nyilvánul meg. Ugyanakkor, bár a származási ország jellemzésében a legnagyobb szerepet a ez kapja, már megjelenik a fokozatos modernizáció hatása is. Ezt a **változást így írja le egy kínai nő:**

„Jó, nem azt mondom, hogy Kínában egyáltalán nem számít, mert egy kicsit azért igen, természetesen jobb a fiúgyerek, de az se baj, ha nem az. Mert a fiú tovább viszi az apja nevét. Meg az emberek megszólhatnak, hogy mi van, te nem vagy képes fiút szülni, csak lányt. Megvetéssel néznek. De ez már nem a személyes bajod. Meg régen úgy gondolták, hogy van egy csomó olyan dolog, amit csak egy fiú tud megcsinálni, fiú nélkül nem működik.”

A modernizációt már az otthoni körülmények leírása során is kiemelő válaszadók hangsúlyozzák a vidéki környezet és a nagyvárosi kontextus közötti különbségeket is, a tradicionális természetesen a vidéki környezettel vagy az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státusszal hozva összefüggésbe. A Magyarországon élő bevándorlók többsége a környezetváltozás és az új társadalmi kontextus következményeként kiemeli a nemi szerepek, gyer-

meknevelési minták és a családi szerepkörök megváltozását. A nemi szerepekkel kapcsolatos diskurzusokban – akár a származási ország, akár a magyar minták, akár pedig a saját családban tapasztaltak kerülnek terítékre – folyamatos összevetés során rajzolódik ki a vélemények. Így például a muszlim interjúalanyok, ahogy elkezdnek tudatosan reflektálni az otthoni környezetre, és felemlítik, hogy ott a férfiaknak nagyobb a szabadságuk, de egyben a felelősségük is, egyenesen eljutnak a megállapításig: a magyar viszonylatok közepette megszűnik a férfi kizárólagos felelőssége és csökken a szerepe.

„Az arab világban a férfiak nagyobb szerepe van a család fenntartásában. A férfi az az ember, aki fenntartja élete végéig a családot általában. Sokkal nagyobb teher van rajta, mint Magyarországon, mert Magyarországon egy férfi holnapután azt mondja a fiának, hogy menjen haza, vagy menjen ahová akar. Nem érdekli. Az arab világban ez egy erősebb dolog.”

Mindkét csoportban általánosnak tekinthető az a szemlélet, hogy a férfiak szerepkörében beállt változások pozitívan érintik a gyereknevelést. Kínai, vietnami és arab férfi válaszadók is beszámoltak abbéli örömről, hogy intenzívebben vehetnek részt gyerekeik nevelésében. Az alábbi idézett vietnami férfi is pozitívan értékelte az apák bevonódását a családi életbe:

„Amikor jöttem Magyarországra, akkor nagyon tiszteltük az olyan jelenséget, hogyha egy házaspár van egy kicsi gyerek, mennek utcára, és akkor férfi vállán van a gyerek, így szabad menni. Igen. Akkor Vietnamban nem volt ilyen. Vietnamban mindig a gyerek anyukánál maradt. Igen, pedig itt magyaroknál ez a szokás jó, mert férfi erősebb. Tehát itt kell fogni, nem?”

Így tehát elmondható, hogy a férfi migránsok nem feltétlenül tekintélycsökkenésként fogják fel tradicionális maskulin szerepeik részleges átalakulását. Ez ellentmond bizonyos szakirodalmi eredményeknek, így a Noh és munkatársai által felvázolt hatalom-hipotézisnek, amely szerint a nemi szerepek megváltozása a férfiak esetében a relatív hatalomcsökkenés érzését keltheti, ez pedig rosszabb mentális állapotot szülhet.

Párhuzamosan a férfi szerepkörök kizárólagosságának csökkenésével és a férfiak bevonódásával a gyermeknevelésbe és házimunkába, természetesen felvetődik a nők tradicionális szerepköreinek megváltozása is. Legkevésbé az első generációs migráns nők szemszögéből: a szülők inkább lánygyermekük kapcsán hozzák fel azokat az új lehetőségeket, amelyek egy modernebb társadalmi közegben kínálóznak a gyerek számára. A női nemi szerepek újrarendeződése azonban egy viszonylagos középút felé halad, s ennek értelmében a nagyobb szabadság többnyire még mindig kisebb, mint a magyar lánygyermeké. Egy afgán férfi szerint:

„Hát, a Magyarországon élő afgánokhoz képest is itt a magyarok... Tehát, az afgán társadalomban a nők is úgy vannak, mintha Afganisztánban lennének, csak annyi különbséggel, hogy itt idegenekkel is beszélgetnek, kezét fogják, és... tehát, ülhetnek egy asztal mellett, de viszont annyira nem szabad, hogy most menjenek szórakozni, vagy bulizni, tehát ezekben egy kicsit szigorúbbak vagyunk, tehát a magyarokhoz képest.”

A kelet-ázsiai migránsok csoportjában enyhébb változások vannak a férfi és női szerepkörökben. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a női munkavállalás már a származási országban is sokkal elfogadottabb, így a magyar közegben sincs nagy változás. A családi vállalkozásokban ráadásul férj és feleség gyakran megegyező munkaköröket tölt be. A fiúgyermek iránt mutatott preferencia is nagyrészt megszűnik, ha a migránsok jelenlegi attitűdjeiről vagy a diaszpóra szokásairól van szó.

Csoportfüggetlen tendenciának látszik a házimunka nagyobb fokú megosztása (bár továbbra is a nők végeznek többet), illetve az, hogy a szülők, még ha tradicionálisabb látásmódot képviselnek is a szórakozás, öltözködés vagy párválasztás kérdéskörében, a továbbtanulás és karrier terén azonos mértékben támogatják lánygyermekük törekvéseit is. A friss migránsok csoportjára, ezzel a származási ország tradícióival való nagyfokú azonosulás jellemző, mint azt az alábbi két nyilatkozat is bizonyítja, előbbi egy kínai nő, utóbbi egy arab férfi szájából:

„A házimunkát mind én csinálom: főzés, ruhamosás, takarítás... Mindent én csinálom. Mert a kínai felfogás szerint a „nő belül úr, a férfi kívül úr”, vagyis, hogy a nők végeznek el minden otthoni teendőt, a férfiak meg dolgozni mennek, megkeresik a pénzt. A férfiak, főleg, ami a házimunkát illeti, semmivel mással nem törődnek.”

„Isten jól csinálta. A nőknek van feladata, a férfiaknak van feladata. Nem lehet összekeverni. Ez egy rossz dolog. Itt, amit

látok a Magyarországon, az nagyon rossz. A lányok vezetnek villamost. Vagy buszt. Ezt nem szabad. Mert vannak, valami más dolgok. Mert férjesek vannak, mindenféle. Könnyebb munkát kell keresni. Nem fizikait. De itt nem. Látom, dolgoznak lakatosként vagy nem tudom. Lakatos. Tetőn. Ács vagy valami hasonló. Készítik a házat.”

Logikus és természetes, hogy az új társadalmi közegben eltöltött idő hossza meghatározza az integráció mértékét, és cseppet sem meglepő, hogy a fent idézett migránsok attitűdjei kevésbé még kevésbé mentek át átalakuláson, mint az évtizedek óta itt élők. Ezzel kapcsolatban minden valószínűség szerint nagy szerepet játszik a gyermeknevelés is: az új társadalmi környezet hatást gyakorol a gyerekekre a családon kívüli más szocializációs közegekben (óvoda, iskola, kortárs csoport), és az itt elinduló változások kifejtik hatásukat a családon belül is. Emellett a szülői szemléletmódok könnyebben változnak, ha a gyerekeknek az új társadalmi környezetben való sikere, boldogulása a tét; sok esetben a liberalizálódó attitűdök ennek is köszönhetőek.

Kérdés ugyanakkor, hogy a frissen érkezett migránsok attitűdjei, nemiszerep-felfogásai pusztán a fent említett két tényező befolyása alatt állnak-e. A Magyarországon töltött idő hossza és a gyerekek szocializációja mellett ugyanis sok egyéb tényező is alakíthatja az integrációt. A friss migránsok beilleszkedése nem feltétlenül követi majd ugyanazt a mintát, mint régebben itt lévő társaiké.

4.5. Család és gyereknevelés

Legtöbb interjúalanyunk megemlíti, hogy nagy erőt merít a családjából, a családon belüli összetartásból. Ugyancsak pozitív értéként említik sokan a hagyományok továbbvitelét, ezen belül is a szülők, az idősebbek iránti tiszteletet. Mindezek mellett a gyerekek önállósága, a szülőkétől sokszor eltérő útkeresés szintén értéknek számít. Ez a mintázat arra enged következtetni, hogy az általunk vizsgált migráns családok esetében Kagitcibasi terminusával élve a kölcsönös érzelmi/pszichológiai függőségi családmodellel állunk szemben. Mint emlékeztető, e modell szerint a kollektivisták társadalmából érkező migráns családok esetében gyakran érvényesül a családtagok közötti erős érzelmi függés, kapcsolódás, ami párosul egyfajta gazdasági autonómiával is, hiszen a modern, nyugati társadalmi közegben a családok tagjai nem szorulnak arra, hogy anyagi függőségben éljenek egymástól.

Az alábbi idézet a család fontosságáról nem csak az idézendő egyiptomi fiatal élménye, hanem más muszlim vagy akár kelet-ázsiai családoké is:

„Az mindegy, hogy itt vagy Egyiptomban vagyunk, nálunk, a mi hagyományunk szerint mi kötődünk a családunkhoz, hogy akármennyire nővünk fel, mindig kicsik maradunk a nagyobbakhoz képest. De itt Magyarországon meg úgy általában próbálnak mindig távolabb kerülni a családtól. 18 évesen elmennék, meg ilyesmi, mi pedig próbálunk összeköttetésben maradni a családunkkal. (Az édesanyám) reméli, hogy majd mi és a mi gyerekeink is ugyanúgy élnek, megtanulják azt, hogy mindig a család a legfontosabb. Hogy hát ne éljünk úgy, mint a többi ember.”

Interjúalanyaink megfogalmazásaiból egyértelműen látszik, hogy sok esetben a család nem feltétlenül csak a nukleáris családot jelenti, melynek tagjai egy fedél alatt élnek. A kapcsolati hálóban gyakran távolabbi rokonok is szerepelnek. A transznacionális családok esetében például jellemző, hogy a család egy része korábban érkezik a célországba, többi része akár évekig is a származási országban marad, rokonoknál vagy az egyik szülővel, és csak később követi az előőrsöt jelentő családtagot (jellemzően az apát). Leginkább a kínai családoknál tapasztalható mintázat, hogy a gyerekeket hazaküldik egy időre a rokonokhoz a származási országba, hogy ott sajátítsák el az eredeti nyelvet és szokják a kulturális közeget, ami után újból visszatérhetnek Magyarországra, a nukleáris családba. Egy 29 éves kínai nőt például 14 és 18 éves kora között anyai nagybátyja és annak családja nevelt.

Sokan kiemelik a családhoz tartozás, a közelállókval való együttlétné való feloldódás alapélményét. A származási országától eltérő társadalmi közegben, amelyben az egyén nap, mint nap megéli identitásának másságát – különösen ha például bőrszíne miatt láthatóan különbözik a magyaroktól –, még fontosabbá válik a család által biztosított hovatartozás élménye. Ezt illusztrálják egy 19 éves muszlim nő szava (3 éves korában került családjával Magyarországra):

„Vannak eléggé nagy családok. Én azt annyira szeretem. Mi ugye öten vagyunk, és néha még azt is kevésnek érzem. Vannak ismerősök, ahol heten, meg ugye apuék nyolcan, és az annyira jó. Ha tényleg sokan vannak, akkor sosem érzi magát az ember egyedül, igazából. Mindig van valaki, akivel így el lehet.”

A megfigyelhetően erős érzelmi függés és erős összekapcsolódás mellett nem ismeretlen jelenség a származási országban maradt családtagok anyagi támogatása sem (hiszen sokszor ez a migráció eredeti oka), de ez változni látszik még Kínában is, ahol az idős szülőkről való anyagi gondoskodás hagyományosan a gyermek kötelessége. Az anyagi függetlenedés tehát, úgy látszik, nem csökkenti az érzelmi szálak fontosságát. Ezt így fogalmazza meg egy kínai férfi:

„Mivel most már a szüleinknek van nyugdíjuk, ezért az anyagiakkal nem nagyon kell foglalkozni. Viszont a szívünkben annál jobban tiszteljük, becsüljük őket.”

A családról, gyermeknevelésről alkotott vélemények gyakran a magyarok szokásaival való önkéntelen összevetés során rajzolódnak ki. A migráns szülők és gyerekek saját családjuk vagy a származási országra jellemző családi élet, gyereknevelés leírásakor értékítéleteket is megfogalmaztak arról, amit e kérdésekkel kapcsolatban Magyarországon látnak. A válaszok alapján a megkérdezettek gyakran hiányolják a magyar családokban az összetartást, amit sokszor a családtagok számukra szokatlanul erős önállósági, függetlenségi törekvéseivel, a szülői kontroll és támogatás hiányával, sokszor a családokat szétszakító válásokkal hoznak összefüggésbe. A magyar családokban így megtestesülni látszik egyfajta negatív ellenpélda, a kollektív családi önértékeléssel szemben. Másrészt azonban a családok szétesését, a család által jelentett támasz elvesztésének lehetőségét vizionáló vélemények a migránsok saját félelmeit is tükrözhetik azzal kapcsolatban, hogy mit tartogathat számukra a magyarországi lét. Természetesen árnyalják a magyar családokról alkotott képet a magyarok családszeretetéről tett említések is.

Generációs és kulturális különbségek is megjelennek abban, ahogy a magyar családokban tapasztalt, negatív vagy pozitív színben feltüntetett függetlenséget érzik a megkérdezettek. Így a konfuciánus kultúrákból származó családok tagjai a muszlimoknál, a második generáció tagjai pedig a szülőknél gyakrabban említik a magyar családoknál tapasztalt önállóságot, az egyéni vélemény hangsúlyozását. Általánosságban elmondható tehát, hogy a migránsok maguk is az ún. függetlenségi családmodellét látják a magyarokra jellemzőnek. (A függetlenségi modell Kagitcibasi elmélete szerint az olyan családi berendezkedésekre jellemző, ahol magas az egyéni autonómia szintje, ugyanakkor a családtagok közötti érzelmi viszonyrendszert a szeparáció főlénye jellemzi a kapcsolódással szemben.) Ezt a mintázatot jól illusztrálja egy kínai férfi leírása a magyar családokról:

„Én úgy érzem, a magyar családokban a gyerekek egy bizonyos kor után, mikor felnőnek, jobban elszakadnak a szüleiktől, és valahogy egyenrangúbbak a szüleikkel, és mindenki önmagáról gondoskodik.”

Különösen a muszlim válaszadók említik a válást és a családon belüli összetartás hiányát mint negatívumot a magyar családokkal kapcsolatban. Az alábbi idézet egy 18 éves fiatalembertől való:

„Én úgy látom, hogy a legtöbb gyereknek a szülei állandóan válnak, hogy vannak olyan gyerekek, akik nem is ismerik az apjukat, meg ilyesmi.”

A migráns lét jelentős változásokat hoz a családon belüli viszonyokban. A szakirodalom által is gyakran kiemelt (már az előzőekben is emlegetett) jelenség a gyerekek „kulturális bróker” szerepben való megjelenése. A gyerekek magyar közeggel kapcsolatos nagyobb kompetenciája miatt előfordulhat, hogy a kontrollt gyakorló tekintélyes családfő szerepében levő szülőnek segítséget kell kérnie a gyermekétől. Természetesen ez a nem migráns családoknál is gyakran előfordul, de speciálisabb helyzetet teremt, ha a felek kulturális háttere a hagyományos szülő-gyermek kapcsolatot tekintve elfogadottnak.

A jelen kutatásban kapott eredmények is azt tükrözik, hogy a gyerekek gyakran segítenek szüleiknek például hivatalos ügyintézésben, orvosi rendelésben, iskolával való kommunikációban. Ez még olyan esetekben is előfordul, ahol már maga a szülő is jól ismeri a magyar nyelvet, kultúrát, hiszen a gyerekek generációja gyakran anyanyelvi szintű magyartudással rendelkezik. Egy afgán apa, aki kutatóként magyarul is publikálja tanulmányait, így számol be erről:

„Én mindent, amit írok, megmutatom a gyerekeimnek, ők elolvassák, magyar nyelvtanból helyesbítik, és utána én azt továbbbítom a társadalom felé.”

A gyerekek kulturális közvetítő szerepét sokféleképpen értelmezik a vizsgálatunkban szereplő személyek. Volt olyan szülő, aki gyermekei kötelezettségének tekinti az efféle segítségnyújtást. Ez természetes jelenség a Kagitcibasi-féle modell által kölcsönös függőséggel jellemzett családokban, ahol a közösséggel kapcsolatos kötelezettségek fontosak, és az egyén értéke ezek teljesítésének függvényében méretik meg. Nem merült fel, hogy a szülők arra panaszkodtak volna, hogy gyerekeik kulturális közvetítő szerepe visszasán hatna a családon belüli szerepvizonyokra. Több kutatási eredmény is megerősíti, hogy ez a szerep nem borítja fel, nem terheli szerepvisszavarral a szülő-gyerek viszonyt. A fent is idézett apa például több aspektusban is kifejezetten pozitívan látja a kulturális bróker szerep előnyét, mind a gyerekekre, mind a szülő-gyerek kapcsolatra nézve:

„...ezzel önbizalmuk nagyobb lesz, és látják, hogy a szülők is törődnek velük, és igényt tartanak az ő segítségükre. Tehát így közelebb kerül a gyerek és az apa.”

A második migráns generációnak a magyarokkal való kapcsolat erősítésében is fontos szerepe van. A szülők ugyanis sokszor éppen a gyerekek miatt tartanak kapcsolatot magyar családokkal, szerveznek velük közös programot, vagy hívják egymást vendégségbe. Még az intraetnikus gazdasági tevékenységet folytató migráns szülők is, akiknek a vevőkön és az éppenhogy köszönő viszonyban levő szomszédokon kívül alig van kapcsolatuk a helyiekkel, óhatatlanul valamilyen kontaktusba kerülnek az óvodával, az iskolával, így bizonyos mértékig más szülőkkel, tanárokkal, helyi szokásokkal is. Előfordul, hogy a család a gyerekek miatt dönt úgy, hogy végleg letelepszik Magyarországon. Erre példa egy palesztin család is:

„Miatán már bekerültünk iskolába meg óvodába, már volt valami hely, ami idekötött.”

A gyereknevelésben alkalmazott elvek és magatartásminták szerint változik, hogy mekkora függetlenséget engednek meg a szülők gyerekeiknek. A gyerekek függetlenségére vonatkozó álláspontok különbözőségét jól mutatja az alábbi két idézet, az első egy kritikus muszlim anyáé, a második egy kínai nőé, aki dicséri a magyar szülők gyereknevelési szokásait:

„Nem szeretem ezt a függetlenséget. Mert ha a gyermek független, akkor tönkreteszi az egyetértést a gyermekek és a szülők között.”

„Úgy gondolom, hogy ez nagyon jó nevelési módszer, mert az ember megtanul önállónak, függetlennek lenni, függetlenül gondolkodni. Mikor egy gyerek kicsi, minél több választási lehetőséget kell neki adni, hogy maga tudjon dönteni, mert ez egyrészt erősíti a gondolkodás képességét, másrészt pedig függetlenségre nevel.”

A migráns családok gyerekei sokszor keveslik a család által engedélyezett szabadságot, függetlenséget, és sokallják a szülői kontrollt, főleg a bulizásban, partneri kapcsolatokban. Emellett általában szigorúbbnak tartják a szüleit a magyar szülőknél. Fontos jelenség ugyanakkor, hogy még a magukat lázadónak tekintő fiatalok is értékkel tekintik családjuk összetartását. Ez a kettősség a megvizsgált bevándorló családokban rendkívül erőteljes.

Az igen változatos mintázatok ellenére, a fentiek mellett kirajzolódik bizonyos erkölcsi értékek fontossága: a család szeretetén és az idősebb tiszteletén kívül például a becsületesség. A szülőkről való gondoskodás, a gyermeki szeretet erkölcsi követelmény a konfuciánus társadalmakban. Ezeket az értékeket sokszor úgy emelik ki interjúalanyaink, mint amelyek megkülönböztetik őket a magyar szokásoktól, értékektől. Egy fiatal kínai nő így nyilatkozik erről:

„Mikor megöregszenek, mi feltétlenül ápolni fogjuk őket, gondoskodni fogunk róluk. A magyarok viszont lehet, hogy ehelyett inkább elszakadnak, magukra hagyják őket.”

Az erkölcsi nevelés muszlim családoknál gyakran a vallási értékek átadását is jelenti, bár maguk a szülők, főleg a férfiak, sokszor említik, hogy olykor praktikus okokból nem tartják be teljes mértékben a vallási előírásokat. A vallási értékek szerinti nevelés fontossága a muszlim családoknál nem meglepő, hiszen ők a vallást identitásuk fontos részeként is kiemelik. A vallási nevelés olyan praktikus korlátozásokat is jelent a szülők részéről, mint például az, hogy a kislányok gyakran nem alhatnak barátnőiknél, nem mehetnek táborba, osztálykirándulásra. Gyakran előfordul az is, hogy – bár a vallás említése nélkül –, de a szülők a gyereknevelésről beszélve általánosságban

fogalmazzák meg az erkölcs és az illem szerepét. Egy muszlim anya például ezt mondja:

„Hála Istennek vannak gyerekeim, és én illedelemre és helyes életre nevelem őket.”

A kutatásunk alátámasztja azt a szakirodalomban gyakran említett jelenséget is, hogy (főleg a gazdasági okból migráló családoknál) gyakran nagyon magasak a tanulással, teljesítménnyel kapcsolatos elvárások. A kemény munka értéke, a szorgalom és erőfeszítés kultusza gyakran kerül elő mind a konfuciánus kultúrájú, mind a muszlim csoportnál. Szülők és gyerekek egyaránt gyakran említik a kemény, tanulással és munkával kapcsolatos szülői elvárásokat és szigorúságot. Így fogalmaz egy kínai anya:

„Szigorúbbak, kínai családban kicsit szigorú, kell tanulni, és dolgozni, tudod.”

Talán kevésbé köztudomású, hogy a gyerekek álláspontja sokszor találkozik a szülők teljesítményvárásával. Sok interjúból derül ki, hogy a gyerekek nem külső kényszerként élik meg a kötelezettségeket, hanem azonosulnak velük. A kemény munka szükségességét szülők és gyerekek is gyakran azzal indokolják, hogy a magyarokéhoz képest dupla erőfeszítéssel lehet csak behozni a migráns léttel járó hátrányokat. Ezzel párhuzamosan előnyként, megtérülő tényezőként élik meg, hogy hátrányos helyzetük ilyen magatartást kényszerít rájuk. Ez a fajta gondolkodás nem ismeretlen a más szempontokból hátráltatott csoportok, mint például a vezető nők esetében sem. Egy 18 éves egyiptomi lány mindezt a következőképpen értelmezi:

„Én úgy hiszem, mivel mi más országból vagyunk, ezért az is előrébb visz minket, hogy mi jobbak akarunk lenni, hogy... ezért mi jobban hajtjuk magunkat, mint ők.”

A magas teljesítményelvárást sokszor rengeteg különórával, hétvégi iskolával, versenyekkel, szigorú otthoni ellenőrzéssel igyekeznek megtámasztani a szülők. Ezt már vegyesebben fogadják a fiatalok: van, aki teljes egyetértését fejezi ki, van aki túlzottnak tartja, van, aki úgy érzi, majd később fogja belátni, hogy előnye is volt a szabadidő hiányának és a sok plusz elfoglaltságnak.

Nem minden migráns gyerek van azonban olyan helyzetben, hogy szülei folyamatos és szeretetteljes kontrollja mellett építheti iskolai, karrierbeli sikereit. Vannak ugyanis, akikkel tanulóéveik alatt szüleik egyáltalán nem tudtak foglalkozni, és saját elmondásuk szerint csak magukra számíthattak. Az elmaradó szülői segítségnyújtás okai közül kiemelendő, ha a szülő nem ismeri a magyar nyelvet, és idegen számára a magyar iskola világa, ráadásul reggeltől estig dolgozik, hétvégi pihenőnap és szabadság nélkül. Tovább súlyosbítja a helyzetet, ha a szülő a tanulással kapcsolatban olyan szemléletet hoz magával a származási kultúrából, amely szerint a tanárnak mindig igaza van, nem kell beleszólni az iskola dolgába, és ha nem megy jól a tanulás, csak a gyermek részéről tanúsított erőfeszítés hiánya okolandó. Egy fiatal kínai férfi visszaemlékezése szerint:

„Hát volt egyszer, amikor nagyon sírva fakadtam, voltam kilenc-tíz éves, írtunk talán nyelvtanból dogát és végig írtam egy A4-est, és otthon sírtam, hogy „anya, teleírtam és egyes lett”, mondta, hogy hát nem értek ehhez, biztos valamit elrontottál, figyelj oda.”

Interjúalanyaink megnyilvánulásaiban erős hangsúlyt kap a családon belüli világ elkülönülése a családon kívülről. Ez különösen a muszlim szülők válaszaiból érezhető. Egy muszlim anya például újra és újra elismétli a lányainak, hogy ők muszlimok egy olyan idegen országban, ahol mindent szabad, a muszlim vallás szerint viszont, amely az ő életüket irányítja, minden korlátozva van. A folyamatos értékkonfliktusok és az eltérő értékrendek közötti lavírozás mindennap erőfeszítést követel mind a szülőktől, mind a gyerekektől. Származási országukban ugyanis a vallási és kulturális értékekre való nevelés párhuzamosan azonos célokkal zajlott a családban és a tágabb társadalmi közegben. Magyarországon viszont kizárólag a család képviseli ezeket az értékeket, így a gyerekek ezirányú nevelésének felelőssége a családi közösségre hárul. A fent említett muszlim anya így fogalmazza meg a család és a családot körülvevő világ közötti különbséget:

„Az én házám egy keleti ház a nyugati világban.”

Az otthonitól eltérő kulturális, vallási és ideológiai közeg bizonyos esetekben fenyegetettség érzését kelti a mig-

ráns szülőikben. Ezt sokszor a gyerekek is megélik, és egyúttal igazolják is magukban a szülői szigorot. A muszlim identitásra mintha állandóan és éberrel kellene vigyázni, nehogy a kinti világ beszippantsa és más irányba terelje a fiatalokat. A szakirodalom, például a Berry-féle akkulturációs modell, a származási, illetve a befogadó kultúra felé irányuló pozitív vagy negatív orientációról tesz említést. Arról már ritkábban esik szó, hogy a régi és az új kultúra között milyen viszonyt lát az egyén, holott úgy tűnik, a migránsok élményvilágában eleven kérdés a kettő közötti dinamika. Az egyik kiszoríthatja a másikat, ahogy ezt egy egyiptomi fiatal látja:

„Szerintem egy kicsit szigorúbbak a szülők,, mert ugye itt ki vagyunk téve a külföldieknek, mert Egyiptomban, ott a szokások között élünk, de itt kevesebb olyan ember van, aki közülünk való, és szerintem szigorúbban fognak minket, mert hát hogyha nem tennék, akkor mi is elkalandoznánk a külföldiek felé, és nem lennénk ugyanazok.”

Mint azt a fenti, muszlim identitással kapcsolatos példa is jelzi, a gyereknevelés eszköze és sokszor a célja a származási identitás megtartása, a rokonokkal való kapcsolattartás, a gyökerek megőrzése. Ebben a folyamatban kulcsszerepet kap a származási ország nyelvének elsajátítása és aktív használata. Az ázsiai családokhoz képest a muszlim családokban gyakori, hogy a gyerekek jól tudják az eredeti nyelvet. Ez valószínűleg nem független attól a korábban említett konfliktusérzettől, amellyel a család gyakran a környezet és a hagyományok közötti viszonyt éli meg.

Az ázsiai családoknál azonban sokszor gondot jelent a közös nyelv megtalálása, különösen a vietnamiak esetében: a gyerekek nem tudnak elég jól vietnamiul, a szülők nem tudnak elég jól magyarul. Ebből okulva egy vietnami apa az alábbi következtetésre jut:

„Szerintem muszáj tanítani a fiamnak anyanyelvet, sőt először, mert ha nem, nem lehet felnevelni őt, érteni kell, amit neki mondok, és mert nem tudok jól magyarul.”

Az eredeti nyelv és kultúra elsajátítását fontos feladatnak tartják a szülők és a gyerekek egyaránt. Nem ritka, hogy a fiatalok nagyobb korukban kezdik el igazán motiváltan tanulni a származási nyelvet a fiatalok, főleg miután ellátogattak származási országukba, találkoztak a velük egykorú unokatestvérekkel és más fiatalokkal. Ebből is látszik, hogy az ún. diaszpóraturizmusnak fontos nyelv- és identitáserősítő hatása lehet. Vannak, akik nem rövid látogatásokban, hanem sokkal hosszabb időtávban gondolkodnak. Nem egy kínai család tervezi, hogy a gyerekeket az óvoda után elküldi Kínába általános iskolába, és majd csak gimnáziumra hozza vissza őket, mire már tökéletesen elsajátították a kínai nyelvet, írást, olvasást.

Ahogy azt a migránsok magyar családokról alkotott véleménye kapcsán már említettük, sokan emlegetik a gyakori válást, elrettentő példa számukra, ha a szülők idővel előtte elengedik a gyerekeket, és hogy az idősek otthonába küldik a szülőket. Ugyanakkor úgy vélik, hogy van, amit érdemes elsajátítani a magyaroktól. Ilyen a függetlenségre nevelés, a középosztálybeli családokra jellemző olyan gyereknevelési gyakorlat, amilyen a gyerekek szánt kizárólagos, vagy „minőségi” idő, a személyes kapcsolat hangsúlyozása vagy a gyerekek pszichológiai jóllétével való aktív foglalkozás. Egy kínai anya így írja le a kínai és a magyar nevelési elvek, módszerek közötti különbséget:

„Mi, kínai legtöbbször nem nagyon jó, nincs légkör olyan család, nem igazi foglalkozz gyerekekkel, hogy legyen lelki nyugodt, otthon legyen vele. Általában legyen biztonság pénz, tudok fizetni, legyen jó tanuló, legyen minden óra járn, legyen jó példa mutatni, mondani neki mi szabad, mi nem szabad, de igazán kevés idő figyel a gyerekre, hogy boldog, vagy nem boldog, hogy nyugalom, vagy nem nyugalom.”

Vannak, akik a demokratikus gondolkodásmódot, a másik ember véleménye iránti tiszteletet, a fizikai munka megbecsülését tartják eltanulandónak a magyaroktól. A nemek közti viszonyrendszerben is látnak pozitívumokat. Egy egyiptomi anya szerint a nemek közti modernebb viszonyt azért kellene eltanulnia a magyaroktól, hogy megóvhassa lányait:

„...például a férfiak esetében, hogy uralkodni akarnak a nők felett, meg hogy mindent irányítani akarnak.”

Ami a magyar családmodellek és nevelési elvek negatívumait illeti, a családi összetartás hiánya mellett egyéb

tényezők is felmerültek. Van, aki a káromkodást tartja kifejezetten rombolónak. Sokan rossznak tartják a „rossz társaságot”, az alkoholt, a drogot, a szülők és felnőttek iránti tiszteletlenséget.

A kulturális hagyományok különbözőségéből és az elvárásrendszerek ütközéséből adódóan kirajzolódnak olyan konfliktustípusok, amelyek kifejezetten a bevándorló családokra jellemzőek. A gyerekeket megillető autonómia mértékével kapcsolatos szülő-gyerek véleményeltérésen kívül sokszor a modern-konzervatív dimenzió mentén fogalmazzák meg a családi konfliktusokat. A második generációs migránsok közül van, aki egyenesen kultúrák összecsapásáról beszél. Egy afgán fiatalember így foglalja össze, hogy milyen konfliktusa van neki és a testvéreinek a szüleikkel:

„Hat rájuk az európai kultúra, de nem annyira. Mi pedig az európai kultúrát hozzuk, hat ránk az afgán kultúra, de nem annyira. És ez egy ilyen összecsapás.”

Sokszor a fiúk és lányok felé megnyilvánuló eltérő szülői elvárások és viselkedések miatt keletkezik konfliktus. A fiúk rendszerint nagyobb szabadságot élveznek, mint a lányok, és ezt az előbbieket is elismerik. A lányokkal szembeni szigorúbb elvárások különösen a muszlim családokra jellemzőek. Egy afgán fiatal férfi szavaival:

„Például a húgom néha nagyobb szabadságot igényelt, kábé akkorát, mint nekem. Ezt a szüleim nem engedték annyira, neki ebből volt konfliktusa.”

A szülők iránti tisztelettel kapcsolatos követelmények a konfliktusok kapcsán is szóba kerülnek. A szülők, idősek iránti tisztelet sok esetben dédelgetett érték a migráns szülők szemében, és elsősorban nem is azt a törekvést takarja, hogy kiköveteljék a saját személyük iránti tiszteletet, hanem inkább azt a célt szolgálja, hogy ezáltal továbbadják a származási kultúrában fontos értéket. A konfliktus egyik eleme ebben a kérdésben az, hogy mi legyen az autentikus referenciacsoport: szülő és gyerek más-más kerethez viszonyítva érvel. Egy kínai apa szerint gyermeke így fakadt ki, amikor ő kijelentette, hogy kínai illemszabály szerint nem szabad a szülővel ellenkezni:

„Ez itt Magyarország. Magyarországon vagyunk, nem Kínában!”

4.6. Identitás és beilleszkedési mintázatok

Vizsgálatunkban a résztvevőknek arra a kérdésre kellett válaszolniuk, hogy ha három dolgot kellene mondaniuk magukról egy bemutatkozásnál, miket említenének. Leggyakrabban az etnikai-kulturális identitás került előtérbe, emellett a foglalkozás, a lakóhely, az állampolgárság bizonyultak lényegesnek. A fiatalok sokszor valamilyen személyes tulajdonságot is kiemeltek a három elem között. Ez utóbbi egy olyan, függetlenebb énfelfogásra utal, ami kevésbé jelenik meg az olyan migránsok körében, akiknek szocializációja a felnőttkorig egy erősebben kollektivistára, illetve kölcsönös függőséggel jellemezhető társadalmi közegben zajlott.

Bár a migránsok elsősorban származásukat említették a legfontosabb tulajdonságaik között, a második generációban már gyakran felbukkantak a bikulturális identitásra utaló kijelentések is, olyannyira, hogy összességében a bikulturalitás a második leggyakrabban említett elem összességében. Az etnikai identitás emlegetésének gyakorisága valószínűleg annak is köszönhető, hogy az interjúalanyok tisztában voltak a beszélgetés témájával, azzal, hogy mint bevándorlókat kérdezik őket. A bikulturalitást a vallás követi, amit azonban kizárólag a muszlim országokból származók említettek. Válaszadóink elvételre részesítettek előnyben csak magyar, illetve európai, transznacionális, világpolgár-identitást. Kutatásunk mintájában mind az integrált (bikulturális), mind az asszimilálódott (teljességében magyar, európai), mind a szegregált (csak a származási kultúrával azonosuló), mind a marginalizálódott identitásra akad példa. Ezek mellett az ún. individualisztikus, kizárólag az egyéni választáson alapuló, a kulturális csoportokhoz való kötelező tartozás szükségességét elvitató álláspont is megtalálható.

Ritka, hogy válaszadóink kizárólag a származás alapú identitást emelnék ki (bár a kelet-ázsiaiak kétszer olyan gyakran teszik ezt, mint a muszlimok). Legtöbbször valamilyen kombinációban, illetve struktúrában számolnak be a különböző identitásaikról. Ez az afgán bevándorló úgy érzi, számos identitása hierarchiába rendeződik:

„Én elsősorban európainak vallom magam, aztán magyarnak és afgánnak. Szóval az európaiságom áll talán a hierarchia legtetején, és utána a magyarság és az afgánság abszolút egyenrangú.”

A fentiek mellett a lakóhely még akkor is szerepet kap az önmeghatározásban, ha a migráns személy egyáltalán nem azonosul a befogadó kultúrával. Fiktív példa: „Magyarországon élő és dolgozó vietnami vagyok, magyar állampolgár.” A „haza” fogalma, az ehhez kötődő identitás, valamint a környezet ezzel kapcsolatos, vélt vagy kimondott véleménye is sokszor kerül elő, mint az alább idézett afgán férfi esetében:

„Hát én eredetileg afgán vagyok, afgánnak vallom magam, de a második hazám Magyarország. Tehát én most amikor írok is, sok helyen az van, hogy Magyarországon ..., és én írom, hogy »hazámban«. Ez nekem is most már hazám.”

A származási hely, még ha első helyen említik is, nem feltétlenül a legfontosabb eleme az önazonosításnak. A kérésre, hogy „Mondd el a három legfontosabb dolgot magadról!”, volt, aki a származási országát helyezné előtérbe, vagyis azt, „...hogyan hol születtem.” Ugyanakkor így folytatná: „...és magyar vagyok.” Ez a példa jól mutatja, hogy a nemzeti hovatartozás érzése nem feltétlenül köt a származási országához, akkor sem, ha a válaszadó azt is fontosnak tartaná megemlíteni egy ilyen kérdés esetén, hogy honann érkezett hozzánk. Az identitásváltozás, ezen belül is az etnikai önmeghatározás változása a második generációs migránsok esetében játszik fontos szerepet. A migráns fiatalok szülei hol problémaként, hol egyszerű tényként viszonyulnak a gyermekeikben lejátszódó folyamathoz, de általában tudatosan kezelik és gondolkodnak róla. Így számol be erről saját gyermeke kapcsán egy kínai apa:

„Mert ahogy nő, azt látjuk, hogy a magyarokhoz hasonlóan akar élni. A magyar környezet őt már átalakította, annyira, hogy már magyar lett belőle. Ránézésre még kínai, de belül már teljesen magyar, a gondolkodásmódja teljesen olyan, mint egy magyaré. Olyan, mint egy banán: kívül sárga, belül fehér.”

Az apa saját gyermekét tehát már egészen magyarnak látja, a 17 éves fiú saját identitására azt mondja: „fele-fele”. Öndefiníciója bikulturális identitásra utal, családja és barátai magyarnak gondolják, a Kínában maradt rokonok pedig, akik nincsenek jelen mindennapi életében, teljesen kínainak.

A migránsok sokszor tulajdonítanak fontos szerepet a fizikai jegyeknek és a külsőnek identitásuk meghatározása során, már csak azért is, mert a többség (és ezen belül is azok, akik nem a szorosabb ismeretségi körbe tartoznak) ezen jegyek alapján sokszor a származási kultúra tagjai közé sorolja be őt, hiába a magyar nyelvismeret vagy a magyarosnak mondott gondolkodás. Az etnikai alapú címkézést a kínai interjúalanyok említik gyakrabban. A sokadik generációban is megmaradó etnikai önbesorolás és a kívülről jövő etnikai alapú címke együttes jelenléte természetesen nem ismeretlen a szakirodalom számára. Ahogy azt Phinney is leírja, előfordulása nagymértékben függ a befogadó társadalom tagjainak fizikai jegyeitől csakúgy, mint a bevándorló csoport tulajdonságaitól. A muszlim válaszadók körében előfordult a „nem vagyok cigány” kijelentés. Ez ugyancsak a többség által, külső jegyek alapján tévesen címkézett csoporttagságra és ettől való elhatárolódásra utal.

A nyelv és az identitás nemcsak a szakirodalom szerint kapcsolódik szorosan össze. Nyilvánvaló, hogy a származási ország nyelvének tudatos használata, vagy éppen az, ha egy bevándorló család gyermeke már egyáltalán nem beszéli a család eredeti nyelvét, fontos információkat hordoz a családról, a szülőről és a gyerekek öndefiníciójára nézve is. Több interjúalany is beszámol arról, hogy gyakran megkérdezik tőle, milyen nyelven beszél vagy álmodik. A bikulturális identitású migránsokra sok esetben jellemző, hogy ilyenkor azt válaszolják, hogy nyelvhasználatuk nagymértékben függ a helyzettől, beszélgetőpartnertől és a témától.

Nem egyedi eset, hogy a származási országhoz kötődő kizárólagos etnikai identitás annak ellenére áll fenn, hogy mind nyelvismertben, mind szociális hálóban, mind bevallott gondolkodásmódban erőteljesebb a magyar, mint a származási kultúra jelenléte a migráns személy életében. Ez a szakirodalomban ismert jelenség: pszichológiai megterhelőbb a nem származási csoporttal való identifikáció, mint a vele való kontaktus, a nyelv, a gondolkodás, a szokások adoptálása.

A nyelv mellett a névhasználat is érdekes tükröt mutatja az identitást. Azok, akik magyar nevet is használnak, amit vagy a környezetükben valaki adott nekik, vagy ők maguk választottak, sokszor arra hivatkoznak, hogy megkönynyítik a magyarok, illetve más külföldiek dolgát. Ebben megmutatkozik bizonyos alkalmazkodási hajlam. Ugyanakkor vannak, akik tudatosan ellenállnak ennek a gyakorlatnak. A névhasználatban tükröződő különböző attitűdöket jól példázza egy 20 éves vietnami nő esete, aki iskolaváltáskor, a 6 osztályos gimnázium kezdetétől nem hagyta magyar néven szólítani magát. Elmondása alapján ez egybevágott vietnami identitása megerősödésével.

A muszlim kultúrkörből származó nők fejkendőiselete szintén sokat elárul az etnikai, vallási identitás jellegéről,

illetve arról, hogyan oldja fel a személy a származási kultúra és a magyar társadalmi közeg kettősségét, vállalva az ellenérzéseket vagy akár a diszkriminációt is.

A fejkendő a vállalt muszlim identitással összefonódva jelenti a származási kultúra nemiszerep-felfogásainak legalábbis részleges elfogadását. Egyik interjúalanyunk 14 éves korában, nyáron, származási országába utazva vette fel először a kendőt. Ott megerősödött új identitása, amely szerint gyerekből felnőtt nővé érett, előhívta benne a kendő felöltésének igényét, ahogy ezt származási kultúrája előírja. Hanem amikor Magyarországra viszaérkezve így mutatkozott az évek óta ismert magyar osztálytársak előtt, a magyarok számára nem a korabeli érettség, hanem a vállalt muszlim identitás vált lényegessé. Ugyanez az interjúalany azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy a fejkendő felvétele előtt sem kinézete, sem akcentusa nem adott okot rá, hogy az iskolában külföldiként tartsák számon, és ennek megfelelően nem is ragadt rá ez a címke, egészen a kendő felvételéig. Számított ugyanakkor a magyar közegben tapasztalt nehézségekre, így idősebb nővére hasonló tapasztalatainak birtokában tudatosan készült a vegyes fogadtatásra.

Bár a gyermekneveléssel kapcsolatos kérdések nem fókuszáltak kimondottan arra, hogy a migráns szülők tesznek-e erőfeszítéseket gyermekük etnikai-kulturális identitásának megőrzésére, egyértelműen és markánsan kirajzolódott, hogy ez rendkívül fontos szerepet játszik sok családban, ahogy az is, hogy a szülők felkészítsék gyermeküket a többség részéről tapasztalt (vagy akár csak prediktált) diszkriminációra, származással kapcsolatos előítéletekre. Ilyen okokból például az egyik muszlim anyuka meghívja vendégségbe gyermekei osztálytársait, hogy megmutassa, hogyan él a külföldi család, és hogy bár *hijab*-ot hordanak, ugyanolyan életet élnek, mint mások. Egyszerű fogások is akadnak a többségi társadalom negatív attitűdjeinek kivédésére. Amikor egy anya a kislánya sötét színű bőrére tett megjegyzésről hallott, vigasztalásképpen azt mondta neki, hogy bőre „csokiszínű”, márpedig mindenki szereti a csokit, és ő maga is olyan édes, mint a csoki.

Mások hagyományok tanításán keresztül erősítik meg gyermekeik etnikai identitását. Egy kínai anyuka arról beszélt, hogy miért küldi gyermekét a hétvégi kínai iskolába, ahol minden hétvégén reggel 9-től délután 4-ig, valamint egész nyáron is tart a tanítás. Szerinte ott nemcsak a nyelv és más tárgyak oktatása, valamint a kínai hagyományok ismerete a lényeg, hanem:

„Akkor ott csak kínai gyerek van legtöbb. Ő a fő nemzet, akkor találja saját magát kínai, jól érzi magát, most lett teljes elfogadás, szívesen beszél, azért jó.”

Ahogy az idézetből megállapítható, a szülő fontosnak tartja megadni gyermekének azt az élményt, hogy egy adott közegben nem másként, kívülállóként, különbözőként lehessen jelen, hanem a többi kínai között átlagos, normális gyerekként. Erre rimel egy 19 éves vietnami nő tűnődése:

„Néha belegondolok, hogy milyen az, amikor az ember nem tűnik ki a tömegből, meg nem tudom, meg nem néznek rá néha furcsán, hanem mindenki olyan, mint én, és nincs ilyen megkülönböztetés.”

A kínai iskolához hasonló közegek lehetővé teszik azt is, hogy megmutatkozzon az identitás környezetfüggő természete. Gyakori az is, hogy a migráns gyerekek szülei jelenlétében származási kultúrájukat érzik meghatározóbbnak, magyar kortársaik között viszont eltörpülnek azok a különbözőségek, amelyek elhatárolják őket a magyaroktól. Mint az alábbi 16 éves egyiptomi fiú esetében:

„Ilyenkor az iskolában sokkal magyarosabbnak érzem magam, mint például itthon vagy máshol.”

Az identitás stratégiák komplex mintázatainak megfelelően a második generáció beilleszkedése is igen változatos képet mutat. A disszonáns stratégia, vagyis a hagyománnyal, a szülők által képviselt értékekkel való szakítás kizárólag a kelet-ázsiai származású migránsok esetében volt tapasztalható, a muszlimoknál nem. Ezt a stratégiát jól példázza egy vietnami fiatal véleménye:

„A nevelés az én szerintem az édesapám nagyon jól nevelt engem, szóval jó irány felé, hogy jó ember legyek, de viszont vannak olyan nevelési módszerek, amik a mostani élethez már nem annyira lehet alkalmazni, az a régimódi, az már nem megy és azt ki tudtam válni abból, túl régies azt már nem engedem, hogy arra kényszerítsenek. Én tudtam abból kiválogatni, mi jó nekem és mi nem.”

Mint ebből is látszik, a disszonáns akkulturációs mintázat gyakran nem dac vagy dühös elfordulás eredménye. Egyszerűen a magyar közeg erős dominanciája okozza, hogy az olyan migráns gyerekek, akik csaknem teljes gyerekkorukat Magyarországon töltötték, és gazdag kapcsolathálóval, illetve hibátlan nyelvtudással rendelkeznek, megszűnnek erős kötődést érezni származási országuk hagyományaihoz, illetve magukat inkább magyarnak érzik.

A disszonáns mintázat egy másik, horizontális változatát jelzik azok az esetek, amikor nem a hagyománnyal, hagyományos gondolkodással szakítanak a fiatalok, hanem inkább az etnikai kortársakkal való kapcsolatot kerülnek. Egy kínai fiatal elmondása szerint azért nem tart igényt kínaiak társaságára, mert:

„Hát például állandó pénzkérés hoz fel témára. Nagyon ritka, például ismerős között, például ritka, nem olyan gyakran láttam azt, hogy mit tudom én, időnként most neki el kell utazni valahova, vagy esetleg kiveszik egy szabadság, hogy elmegy valahova, vagy elutazik valamelyik más országba, hogy lássa a világ. Az sem tetszik, ahogy élnék.”

Bár a disszonáns akkulturációs mintázatnál jóval kevésbé gyakori a befogadó társadalomba való klasszikus beolvadásra, asszimilációra is van néhány példa. Egyik muszlim szülő így jellemzi saját gyermekét:

„Neki csak magyar barátai vannak. Ő itt született, itt tanult. Arabul nem beszél. 99 százalékban magyarok a barátai.”

Egy vietnami apa szintén úgy beszél azokról a vietnami fiatalokról, akik kétéves koruknál is korábban kerültek Magyarországra, hogy több a magyar bennük, mint a vietnami:

„Hát például az a gondolkodás, a barátság, szóval a kaja, kedvenc kaja is már magyar, utána a viselkedése barátokkal, ugyancsak a magyar kulturális jogban közel.”

A származási kultúrával részlegesen vagy teljesen szakító mintázatokkal szemben mint már szó volt róla, az a tendencia is, hogy a migráns fiatalok életük egy adott időszakában gyakran szülői nyomás nélkül is megnövekedett érdeklődéssel fordulnak származási kultúrájuk felé, felismerik a hagyományok, szokások és a kapcsolattartás fontosságát. A gyökerek megkeresése sokszor utazással kapcsolódik össze. Egy palesztin származású fiatal férfi így beszél arról, mit jelentett neki és testvéreinek egy Ciszjordániában tett látogatás:

„Ez által, nem tudom, én ezek után legalábbis úgy érzem, hogy ezzel a gyökerekkel foglalkozni kell. A nyelvvel, a kultúrával, a kapcsolatokkal, az itteniekkel meg az ottaniakkal is.”

A fenti mintázatok mellett azonban a szelektív akkulturációra, vagyis az „is-is” stratégiára található a legtöbb példa. Ez az akkulturációs stratégia azt a kettősséget jeleníti meg, amelyben mind a származási ország háttere, mind pedig a magyar közeg hatásai megmutatkoznak, létrehozva egy harmadik, hibrid identitást, kulturális hátteret, gondolkodásmódot. Egy vietnami fiatal azt mondja:

„Ez elég furá, mert vannak magyar barátaim is, meg vietnamiak is, és én ilyen köztesnek érzem magam, hogy sokszor vietnamban is találok olyat, ami nem stimmel, tehát hogy így nem passzolunk össze valamilyen téren, meg magyarban is találok olyan pontokat, ahol így nem passzolunk teljesen.”

Az ünnepek megtartásában is tükröződik az a kettősség, amely sok esetben jellemzi a Magyarországon élő migránsok identitását. Egy kínai nő elmondása szerint családjában a magyar ünnepeket, például a karácsonyt, a húsvétot is ünneplik, ugyanúgy, mint a holdújévet és más kínai ünnepeket is, de úgy érzi, egyiket sem tudják a teljes, valódi hangulatában átélni. Karácsonyfát állítanak karácsonykor, a nyúl is megérkezik húsvétkor a gyerekekhez, holdújév alkalmával a hagyományos kínai ételek kerülnek az asztalra, még sincs meg a kellő hangulat: az utóbbi nem is emlékeztet az igazi otthoni ünnepekre, az előbbiekhöz pedig nem társul mélyebb tartalom.

4.7. Jövő és jövőkép

Második generációs fiatal migráns interjúalanyaink jövőbeli tervei főleg a munkára, a párválasztásra és az önálló lakásra vonatkoznak. A szülők jövővel kapcsolatos elképzelései a gyermekek életére koncentrálnak, és csak

másodsorban kap helyet az a kérdéskör, hogy a család továbbra is Magyarországon marad-e, vagy pedig visszatér a származási országába. Rendkívül ritkák az olyan tervek, amelyek szerint a család egy harmadik országban telepedne le.

Interjúalanyainkat az átlagosnál jóval nagyobb rugalmasság jellemzi a tekintetben, hogy hol képzelik el életüket. Legtöbbször a munkalehetőségek függvényében gondolkodnak arról, hogy hol fognak élni a jövőben. A nyitottság ugyanakkor korántsem jelent gyökértelenséget: amint az alábbiak is mutatják, a migráns fiatalok erősen kötődnek Magyarországhoz.

A szülők generációja előtt folyamatosan ott lebeg a hazautazás lehetősége, reménye, de mindig csak a távoli jövőre vetítve, bizonytalanul. Tehát konkrét tervek a közeljövőbeni hazautazásról nemigen hangzottak el, viszont gyakoriak az alábbihoz hasonló kijelentések:

„Persze lehet, hogy később majd szeretnénk visszamenni Kínába. Mikor? Ki tudja! Mondhatnám, hogy húsz év múlva, de fogalmam sincs. Ki tudja! Most kell élnünk, a jelenben, a jelen helyzetben.”

Különböző okok sejtnek fel amögött, hogy a hazautazás ilyen mértékben nem tűnik reális lehetőségnek. Az okok között az első (elsősorban a kisgyermekes családok esetében) a gyerekek iskolai, óvodai beilleszkedése, és hogy a tanulás, a már meglévő kapcsolatháló erősen kötik Magyarországhoz az itt felnövő migráns fiatalokat, még ha szüleik jóval kevésbé érzik is otthon magukat, és esetleg jobban el tudnák képzelni máshol az életüket. Gyakran anyagi korlátok is Magyarországon tartják válaszdóinkat. Az anyagi tényező a hazaköltözéssel összefüggésben is felmerül. Különösen a kínai migránsok tekintenének kudarcként egy esetleges hazatelepülésre: mintha egy ilyen esemény azt támasztaná alá, hogy korábbi, migrációra vonatkozó döntésük nem volt helyes.

A muszlim csoport válaszaiban felmerül egy harmadik szempont is, a biztonság. Az olyan arab országokból származó migránsok, ahol a politikai helyzet instabil, vagy esetleg az anyagi körülmények mondhatók kifejezetten hátrányosnak, nem is fontolgatják a hazatérést. Ugyanakkor a hazatérés lehetetlensége miatt romantikus gondolatokat fogalmaznak meg a szülőhazával kapcsolatban. Egy palesztin férfi például ezt mondta:

„Nincs Palesztina. Első nap, hogy megtudom, hogy van, másnap már megyek. Nem maradok sehol.”

A migránsok második generációjában két jobbra párhuzamosan futó elképzelés van a jövővel kapcsolatban. Egyrészt ezek a fiatalok nemtől és származástól függetlenül erősen kötődnek Magyarországhoz és túlnyomó többségük meg van elégedve itteni életével. Egyes esetekben tudatos döntésekben is megnyilvánul ez a kötődés és szeretet, ezt tükrözik egy afgán fiatalember szavai:

„Szerintem nekem kötelességem, hogy ha ez az állam egyszer befogadott engem, akkor én ezért az államért tegeyek. És ezért dolgozzak, és itt adózzak. Hogy mit teszek Magyarorszáért? Itt adózom, itt dolgozom, és ennek az országnak a nevét öregbítem meg dicsőítem szerte a világon.”

A legtöbbször inkább csak homályosan érzik, hogy Magyarországhoz tartoznak. A fiatalok bikulturális identitását tömören foglalja össze egy kínai fiú:

„Ez a másik énem, ugye a magyar. Mégis ez a hazám, akárhogy is nézzük a dolgokat.”

A kedvezőtlen magyar gazdasági helyzet, és Nyugattól való elmaradás, valamint a lehetőségek hiánya több esetben is afelé tereli a fiatalokat, hogy a külföldre utazást tervezzék. Sokan ezt kifejezetten sajnálkozva teszik, de a továbbtanulásról, a munkalehetőségekről, a bérekről beszélve a legtöbbször jól látják a külföldre utazás reális előnyeit. A dilemmát ekképpen fogalmazza meg egy orvosnak tanuló vietnami lány:

„Most ugye mint orvosnak tükre nehéz azért itt elhelyezkedni, meg tényleg ez az utcaseprőbér, ez senkinek nem kell. Ilyen szempontból igen, nekem olyan szinten van elvárásom, hogyha dolgozom, akkor úgy érzem, hogy ezt a szakmát fizessék meg, és én nem fogok itthon maradni. Hát most igen, sajnos most már ez is felmerült, mert itt a munka miatt nem nagyon tudnék hosszú távon. Ha ez nem lenne, hát igen, akkor legszívesebben itt élnék.”

5. ESETTANULMÁNYOK

5.1. Egy friss migráns

M., harmincöt éves vietnami asszony. 2003-ban jött Magyarországra. Korábban egyetemi végzettséggel közgazdászként dolgozott egy informatikai cégnél Hanoi-ban. M. környezetváltozásra vágyva, jobb körülményekre számítva, továbbtanulási céllal indult útnak. Nem minden támasz és előzetes információ nélkül: már itt éltek a szülei. Emiatt esett Magyarországra a választása. 2004-ben férjhez ment egy vietnami férfihoz, aki friss diplomával jött Magyarországra. Két gyermekük lett, a nagyobbik hatéves, a kisebbik egyéves. A pár egy fedél alatt lakik az asszony szüleivel, akiktől mindennapi segítséget kapnak: a nagypapa viszi a nagyobbik gyermeket óvodába és haza, a nagymama időnként főz. A férj szülei Vietnamban laknak, velük telefonon érintkeznek, csak nagy ritkán utaznak haza. A hagyományos együttlakási mintázattól való eltérés (a vietnami családoknál az a jellemző, hogy a fiatal pár a férj szüleivel lakik) annak köszönhető, hogy az asszony szülei régóta vállalkozóként élnek Magyarországon.

Sok más migránshoz hasonlóan M. és férje egyetemi végzettségük ellenére nem az eredeti szakmájukban helyezkedtek el, hanem kereskedelemmel foglalkoznak. M. felhagyott továbbtanulási céljával. Tervei kapcsán most inkább a gyerekek taníttatásáról beszél; Magyarországon jó lehetőséget lát a gyerekek iskoláztatására.

„Az életcéloom már más lett. Akkor a továbbtanulás volt a fő, de most más, most a pénzkeresés a lényeg.”

Eredetileg még környezetváltozásra vágyott, de szavaiból kitűnik, hogy nincs alkalma Magyarországgal ismerkedni. Sőt „kívül maradtak” érzi magát ebben a világban.

„Nem veszek részt az itteni életben, ezért keveset tudok az európai, budapesti modern életéről, az információkról nem tudok.”

Bár diplomája van, jól tud angolul, magyarul is elboldogul, és viszonylagos jómódban élnek, gyermekfelügyizót, „dadust” alkalmaznak, aki napközben elvégzi a háztartási munkákat, látja helyzete kettősségét, a kivülről való hátrányát:

„Szerintem átlagos vagyok, egyetemi diplomám van, ezért végzettséget nézve nem vagyok alacsonyabb szinten a magyaroknál... A valódi életben talán kedvezőtlenebb helyzetben vagyok a magyaroknál, mert nem nagyon ismerem az európai életet, sok olyan új információ, ismeret van, amiket nem tudtam még elsajátítani, ezért sok mindent nem tudok elérni.”

Ez a percepció hasonlít arra a képre, amelyet a többségi társadalom alkot a magyarországi átlagnál magasabb jövedelmű és viszonylag magas iskolai végzettséggel rendelkező kínai bevándorlókról mint alacsony szocioökonómiai státuszú csoportról, vagy a tipikusan „kevésbé értékes”⁵⁷ bevándorlókról, a nyugati országokból érkezettekkel szemben. A befogadó társadalomtól való kényszerű elszigetelődése két fő dologgal függ össze. Egyrészt hiányos a magyar nyelvismerete, másrészt szociális hálójában magyarok szinte egyáltalán nem kapnak helyet. Bár elkezdett magyar tanfolyamra járni, és a családban ő a kapcsolattartó az óvodával – az egyetlen olyan magyar intézmény-nyel, amelyre van némi rálátása –, magyarnyelvtudása csak a legalapvetőbb interakciókra elegendő. Nem csak saját maga, hanem általában a bevándorló szülők legnagyobb nehézségét is a hiányos nyelvismeretben látja. Nem tudnak a gyerekek tanulásában segíteni, gyenge és hiányos a más gyerekek szüleivel való kommunikáció, ennek következtében nemcsak ők maguk, hanem közvetve gyermekeik is kimaradnak az információáramlásból.

M. a szomszédját nevezi meg egyetlen magyar ismerősének, ezen kívül csak mint vevőkkel érintkező magyarokkal. Más kínai és vietnami családoktól eltérően nem magyar dadust alkalmaznak, hanem egy vietnami asszonyt. Az óvodás gyermeke társas beágyazottságát pozitívabbnak látja. Biztatónak érzi, hogy magyar óvodába jár a gyerek, és ráadásul szeretik a többiek és az óvónők is. Vannak állandó alkalmazottjaik; románoknak mondja őket, holott valószínűleg Romániából áttelepült magyarokról van szó. Így magyarázza, hogy miért nem magyarországi magyart alkalmaznak vállalkozásukban:

„Nem dolgozom magyarokkal, csak románokkal, mert a munkakörülményem olyan, hogy nincs szabadságnap, és a magyarok nem fogadták el a feltételeket. Mindig kell dolgozni.”

A migráns fiatalok szülei számára igen fontos a párválasztás, a gyerek jövőbelijének származása. A szülők nagy többsége elsősorban bizonyos egyéni kvalitások meglétét tartja fontosnak, a családcentrikusságot, a hűséget, a gondoskodást, illetve, ha a lányoknak jövőbeli férjéről van szó, a megfelelő végzettséget és a tisztességes anyagi körülményeket. Ugyanakkor sokan mégiscsak azt preferálnák, ha gyermekük házastársának származása megegyezne az övékkel. Ritka az ezzel kapcsolatos szigorú, kizárólagos álláspont, de mégis a legtöbben úgy érzik, jó hatással lenne a családi életre, ha az új családtag hasonló kulturális háttérrel rendelkezne, beszélne a származási ország nyelvét. Kifejezetten szigorúnak e tekintetben csak a muszlim kultúrkörből származó és vallásukat tartó családok számítanak: lánygyerekeik számára egyértelműen muszlim párt szeretnének, és ebben a gyerekek is egyetértenek, hiszen ez olyan parancs, amely egyértelműen követendő egy vallásos család számára.

A vallásos muszlim alcsoportot nem számítva a párválasztásban út el egymástól leginkább az első és a második generáció álláspontja. Sok migráns fiatalnak már volt is magyar barátja vagy barátnője. Sokan némiképp idegenkedve néznek a származási országukból jövőkre, mert hiszen magukat már „magyarosnak”, sőt akár egyenesen magyarnak látják. Sokan egy saját magukhoz hasonló, biculturális identitású társsal képzelik el a jövőjüket, ezzel mintegy szüleik óhaját is megpróbálván kielégíteni. Sokan egyszerűen azt látják a legvalószínűbbnek, hogy magyar házastársat választanak majd. Egy kínai apa így foglalja össze a családon belüli nézőpontokat:

„Mi a feleséggel persze annak örülnénk, ha kínait választana. Mert a kínaiak a nagycsaládot szeretik, s mi azt szeretnénk, miután megnősül, velünk együtt lagnának. És ha kínai nőt venne el, vele közös lenne a kulturális háttérünk, tehát együtt tudnánk lakni. De ha magyar nőt venne el, lehet, hogy nem tudnánk együtt lakni, mert ők külön szeretnek élni a szülőkkel. De ezt még régebben gondoltuk. Most már úgy gondoljuk, hogy nem kell nekünk azon aggódnunk, hogy kínai vagy magyar nőt vesz el, hiszen ő maga is biztos, hogy önálló életet akar majd, nem fog velünk lakni.”

A migráns szülők változó mértékben érezték úgy, hogy közvetlen hatást kellene gyakorolniuk gyermekük jövővel kapcsolatos döntéseire. A legtöbben nem kívánják befolyásolni a fiatalok döntéseit, viszont úgy gondolják, hogy egy nagy presztízsű egyetemi végzettség (akármilyen területen) alapkövetelmény ahhoz, hogy gyermekük sikeres és anyagilag stabil életet kezdjen. Leginkább a kínai és a vietnami szülők hangsúlyozták a továbbtanulás döntő szerepét a jövővel kapcsolatban.

A migráns szülők, mint arról korábbi fejezetekben már szó volt, gyakorta kényszerülnek önfeláldozásra a gyermekek jövője érdekében. Nem végzettségüknek megfelelő munkát végeznek, és nem feltétlenül törekednek megvalósítani egyéni vágyaikat, ha azzal veszélyeztetnék az utódok boldogulását. Egy vietnámi apa mondja:

„Én orvos akartam lenni, de nem sikerült. Így azt szeretném, ha ő orvos lenne. Aztán, ha nagyobb lesz, majd meglátjuk, van-e kedve hozzá vagy nem.”

Egy iraki apa szerint:

„... legyen sikerebb, mint a szülők. Ez a minimum.”

A lánygyerekek emancipációja szintén felmerül mint cél, mind a munkavégzés, mind a párválasztás kapcsán. A szülők fontosnak tartják a továbbtanulást és hogy a lányuk ne függjön se anyagilag, se egyéb szempontból a férjétől.

A második generációs fiatal migráns interjúalanyainkhoz intézett kérdéssort azzal a feladattal zártuk, hogy próbálja 35 évesnek elképzelni magát, és írja le egy jövőbeli napját. Válaszaik egy reális, mindennapi elvárásrendszer tükröztek, amelyben a stabil anyagi körülmények és a család megléte volt a legfontosabb. A fiatalok családcentrikus hozzáállására vall, hogy sokan hamar, még a húszas éveikben szeretnének családot alapítani, és több gyermeket felnevelni.

Az M. által így jellemzett munka- és életkörülmény világosan tematizálja a magyaroktól való különbözőségét. Férjével együtt ők is azt az életritmust követik, amely sok más magyarországi kínai és vietnami kereskedőre jellemző: fél hétkor már az üzletben vannak, késő délután mennek haza, nincs pihenőnap, hétvége és szabadság. Irigylésre méltónak tartja a magyar szülők helyzetét, mert nekik van szabad idejük, például a hétvégét együtt töltik a gyerekekkel, foglalkoznak velük. A munka kapcsán rejtetten képződik egyfajta pozitív kollektív énkép: ők a nehéz munkától sem visszariadó dolgozó migránsok, szemben például magyarokkal, akik nem nagyon szeretnek dolgozni, bár a javukra írható, hogy kedvesek és jószívűek. Ez egyébként általános sztereotípiája a magyarokról.

M. szerint a végtelenített munkaidő egyik legnegatívabb következménye, hogy meggyengül a családon belüli kommunikáció. A gyerekek óvodában, iskolában töltik idejük nagy részét, sokkal többet van velük a „dadus” még nagyobb korukban is, sőt, még hétvégén, ünnepnapokon is, ha nem zár be a piac. A gyerekek sokszor jobban ismerik a magyar nyelvet, mint a vietnamit. Mire felnőnek, sokan már nem is tudnak, illetve nem hajlandók vietnamiul beszélni. M. vészjóslónak tartja, amit ismerős családoknál tapasztalt: a gyerekek nem értik, amit a munkából fáradtan hazaérkező szülők mondanak, inkább be is vonulnak a saját szobájukba, az anya pedig elkezd főzni, és a családtagok hovatovább nem is beszélnek egymással, mindenki a saját dolgával foglalkozik.

Az olyan kultúrából érkezők számára, ahol a családi összetartás érték és követelmény, ahol a kölcsönös függőség szinte minden területen természetes, ráadásul migráns létük miatt a család jelenti a legfontosabb támaszt, nehezen elfogadható ez a helyzet. M. is tisztában van vele, hogy a vietnami diaszpórának egy másik szegmensére, a régebb óta itt élő, magyar egyetemen végzett, magyar társadalomba integráltakra más jellemző, mint rá, és az általa ismert vietnami családokra.

M. és családja életében központi téma a nyelv: vietnamit tanítani a gyerekeknek, egyszersmind megoldást találni rá, hogy egyelőre sem a szülők, sem az óvodás gyerekek nem tud jól magyarul. M. úgy vélik, hogy neki mint anyának tudatosan vietnamiul kell beszélnie a gyerekekkel, nehogy nagykorukra elfelejtsék anyanyelvüket, és ne forduljon elő a családon belüli elidegenedés, a szülő–gyermek elszigeteltség, illetve ne váljon valóra az a rettegett jövőkép, hogy a gyerekek elmagyarosodnak, eltávolodnak a családtól, a vietnami gyökerektől, a szülők pedig kénytelenek beletörődni a helyzetbe. A diaszpórától eltérően ezért nem magyar dadust fogadott, hanem vietnamit. Igaz, ez se tökéletes megoldás, hiszen a vietnami asszony nem tud segíteni a gyerekeknek a tanulásban.

M. Vietnamban élő rokonaival, a férj szüleivel tartják a kapcsolatot, de régi barátaikkal, ismerőseikkel már nem. M. Vietnamban viszonylag kiterjedt társas életet élt, itt Magyarországon kevés emberrel, rövid ideig tartanak (főleg üzleti) kapcsolatot. Össze-összejárnak ismerős vietnami családokkal, de nincs igazi baráti körük. Már a vietnami migránsok beszámolóiból az derül ki, hogy ők intenzív baráti kapcsolatot tartanak fenn a diaszpórában. M. a háromgenerációs családban találja meg a támogatás minden forrását. Igaz, már nincsenek is olyan kapcsolatai, amelyek elvonnák a családtól a figyelmét.

„Itt a családom jobban összetart, mint Vietnamban.”

A vietnami identitás és a családi kapcsolatok ápolása szükségképpen a magyarországi beilleszkedés rovására megy. Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy M. nem érzi jól magát a bőrében Magyarországon. Éppen ellenkezőleg: fontos helyet kap identitásában, hogy Magyarországon él. Vietnamiaként határozza meg magát, aki Magyarországon él, Magyarországon vállalkozik, és aki szeret itt élni. A helyhez kötődés fontos része az önmeghatározásának, bár nem ismeri jól a magyar környezetet, alig-alig van kapcsolata magyarokkal, nem tudja a nyelvet. Magyarországon élő vietnamiaként rendezi el a dolgait, dolgozza ki stratégiáit. Legtöbbször a (különbön könnyen kiejthető) vietnami utónevét használja, de van ahhoz hasonló hangzású választott magyar keresztnév is. Ezt a magyar utónevet ő találta ki magának pragmatikus célból, tapintatból, könnyítve az interakciós partner dolgát. Tanul magyarul, és a családdal hosszú távon is Magyarországon szándékoznak maradni, legalábbis ez derül a gyerekekkel kapcsolatos tervekből. Óvoda után jó iskolát akarnak választani, amit majd az egyetem követ. A tanulás fontosságához nem fér kétség. Két, egymástól elágazó utat lát a felnövekvő generáció előtt: vagy jól tanulnak és jó helyen fognak dolgozni, vagy nem jól tanulnak és fizikai munkát fognak végezni. Kritikusan viszonyul sok más vietnami szülő követeléséhez a gyerekek tanulása terén.

Jó helynek tartja Magyarországot a gyerekneveléshez, és mindent egybevetve kedvezőnek ítéli a vietnami migránsok helyzetét. Azt tartja tanulandónak a magyar szülőktől, hogy sokat, türelmesen, önállóságra bátorítva foglalkoznak a gyerekekkel, sokat magyaráznak nekik. Ez a minőségi időtöltés, a gyerekeknek szóló kizárólagos figyelem általában a középosztálybeli családoknál tapasztalható, és különböző korai fejlesztő programokban a

hátrányosabb családokba is javasolnak bevinni a szakembereket.⁵⁸ A gyerekekkel való foglalkozás magyaroktól eltanulandó kötelemé úgy látszik, nem egyformán érvényes az anyákra és az apákra. M. saját családjában sem:

„A férjem szeretne szigorú apa lenni, de keveset foglalkozik a fiammal. Inkább csak én vigyázok rájuk.”

M. szerint a Magyarországon élő vietnami szülők véleménykülönbség esetén rá tudják kényszeríteni akaratukat gyermekeikre. Ez a Kagitcibasi terminusaiban kölcsönös függőségi családi modellre jellemző szülői kontroll M. szerint nem vezet tartós eredményhez, a gyerekek szót fogadnak ugyan a szüleiknek, de hosszú távon ellenállnak:

„Persze a szülők kultúrája győz, mert ők a felnőttek, de a gyerekek nem akarják ezt követni őket, ők már nagyon mások.”

M. amilyen differenciáltan gondolkozik a szülő-gyermek kapcsolatáról, annyira hagyományos módon a férfi-nő szerepmegosztásról. Természetesnek tartja azt a gyerekkorából hozott felfogást, hogy a férjnek több pénz kell keresnie, a feleségnek pedig többet kell a gyerekekkel foglalkoznia és több házimunkát kell végeznie. Bár ő maga is reggeltől estig dolgozik a boltban, ritka ünnepnapokon, amikor nem kell dolgozni menniük, egyedül viszi sétálni a gyerekeket, hogy a férje zavartalanul alhasson napközben. Látja, hogy a magyar apák sokat foglalkoznak a gyerekekkel, babakocsit tolnak, viszik-hozzák óvodába, iskolába a gyerekeket, de bajosan tudja elképzelni, hogy vietnami apák kövessék példájukat. A kölcsönös függőségi kultúrára jellemző nevelés erősen látszik abban, hogy M. gyermekei figyelmét a tanulás fontosságára igyekszik irányítani, és ezen túl arra neveli őket, hogy legyenek tekintettel másokra, osszák meg, amijük van a velük kapcsolatban álló személyekkel.

M. kettősségek viszonyrendszerében konstruálja identitásait és alakítja ki stratégiáit: a családon kívüli, családon belüli világ; a magyar (európai) és vietnami; modern és hagyományos. Ellentét van a szülők és a gyerekek szempontjai közt, férfi- és női szerepek közt, a magyar közegben pedig egyelőre még kívülállónak érzi magát, de erős a helykötődése, és itt tervezi gyermekei jövőjét.

5.2. Egy második generációs migráns

K. 17 éves fiatalember, 2004-ben érkezett Magyarországra Kínából. Akkoriban szülei már itt dolgoztak, és ő örült, hogy utánuk jöhet Európába, elsősorban azért, mert nagyon hiányolta őket azokban az években, amikor a nagyszülei nevelték Kínában, anyja és apja pedig már itt próbálkoztak egy kis üzlet beindításával. A szülők Magyarországra költözésének elsősorban gazdasági okai voltak, bár K. megemlíti, hogy a migráció tervezésének időszakában megkérdezték tőle, fiú vagy lány kistestvért szeretne, tehát gyanítható, hogy a szülők motivációi között szerepet játszhatott, hogy el akarták kerülni a Kínában több mint egy gyerek után befizetendő büntetőadót.

K. már tízévesen került Magyarországra, de mivel a magyar nyelvet nem beszélte, egy érdi általános iskola első osztályába írták be a szülei, hat-hét évesek közé. Kemény munkával, a szabadidőt különórakkal és nyelvtanulással kitöltve már a megérkezését követő nyáron osztályozóvizsgát tehetett, és felvették ötödik osztályba. Ezekből az első időkből csak arra emlékszik, hogy próbált bekapcsolódni a gyerekek játékába, bár nem mindig értette mi zajlik körülötte. Sem a diákok nem voltak elutasítók, sőt, talán az iskola vezetésével való ismeretség miatt a tanárok külön figyelmet fordítottak rá. Az ötödik osztályban K. nyelvtudása még hiányos volt, nehezen tudta követni az absztraktabb témájú órákat, beszélgetéseket. A nyolcadik osztályt Érden fejezte be, és sikeresen felvételizett a budapesti Fazekas Gimnáziumba, elkezdhetette a természettudományos szakirányt. Az első években hétvégeente kínai iskolába járt, amelynek az a funkciója, hogy az alaptantárgyakra és kínai nyelvre oktassa a Magyarországon élő kínai gyerekeket. Ugyanebbe a hétvégi magánintézménybe jár most K. öccse is; a kisfiú sokkal jobb matekból, mint magyar kortársai: a hétvégi iskolájában is vannak matekórái, ráadásul ott előrébb tartanak, mint a magyar iskolában.

K. ma már szinte anyanyelvi szinten beszél magyarul. A családban a szecsuáni nyelvjárást használják, és K. úgy érzi, hogy azt a nyelvet is tökéletesen bírja. A mandarint a diaszpórával való érintkezésben használják: tudását egy kicsit megkopottnak érzi. Az iskolában angolul és németül tanul. Sokszor már magyarul gondolkodik és álmodik.

A Fazekasban töltött első évben ingázott Érd és Budapest között, mivel szülei nem akartak Budapestre költözni, ameddig kisöccse nem fejezi be a helyi óvodát. Mivel viszont az utazás napi több órát vett igénybe, más megoldást kellett találniuk, és K. felköltözött a fővárosba. Anyja két-három naponta meglátogatta, és ellátta két-

három napra elég élelemmel. A család azóta felköltözött Budapestre, de a szülők továbbra is ingáznak, hiszen Üllön van boltjuk, és felváltva ellátják a teendőket. A Fazekasban jelenleg a tizenkettedik osztályra készül, annak minden megpróbáltatásával: nyelvvizsgák állnak előtte, és a pályaválasztás felől is döntenie kell.

A szülők megteremtve a szükséges anyagi körülményeket, azt szeretnék, ha egy nívós egyetemre kerülne. Cambridge merül fel sokszor a beszélgetés során: mind K., mind a szülők számára a patinás intézmény a siker, a dicsőség szimbóluma és kulcsa. Csak hogy látnivalóan tart tőle, hogy nem tudna megfelelni a magas követelményeknek. Közepes tanulónak mondja magát, vagyis, bár 4-esei, 5-ösei vannak, nem mindig sikerült az élvonalba kerülnie a Fazekas erősen kompetitív közegében. Így kirajzolódik bizonyos eltérés K. magáról alkotott képe és a szülők által szorgalmazott jövő között:

„... abban talán egyetértünk, hogy Cambridge-be akarnak küldeni, meg hát én is gondolom, hogy az azért elég jó egyetem, és oda kikerülni azért dicsőség, de nem tudom, a mostani angoltudásom, nyelvtudásom alapján nem lenne olyan egyszerű odajutni. Meg a Fazekasban hát eléggé nagy a verseny az emberek között, a tanulók között, de hát így kb., mondjuk közepes tanuló vagyok.”

K-nak fontos, hogy megfeleljen az elvárásoknak, ugyanakkor teljesen más jellegű tervei is vannak:

„Én inkább zenével vagyok elfoglalva, nem tudom, én a zenében találok meg magam inkább, tehát valahogy a zenei úton szeretném folytatni, és ebbe meg Cambridge beleütközik..”

K hegedül, bár, mint mondja, csak hobbiszerűen. A könnyűzenét szereti, már kiskorától énekelgetett otthon. Álma, hogy együtttest alapítson, „*valami olyan helyen, ahol sok ember van*”, például Kínában. Ahogy mondja, ez szerepel a távolabbi tervei között, bár rögtön hozzát teszi, a szüleinek „*nem biztos*”.

K. más jövőbeli tervei kissé komolytalannak tetszenek a szülői irányvonal ellenében. Anyja forszírozza számára a közgazdász pályát is, mivel Kínában élő rokonuk cégében találna munkát, de K-t nem vonzza ez a pálya. Hogy szülei intelmei és tervei milyen kölcsönhatásban vannak a saját elképzeléseivel, jól példázza alábbi eszmefuttatása a zenei pályáról:

„Hát már elmondtam nekik, hogy én valamikor énekes akarok lenni, és hát azt mondták, hogy ez ugye csak egy ideig lenne jó, meg mondták, hogy minden énekesnek van valami munkája is, más munkája is. Hát, mondjuk lehet, hogy egy énekesnek alpból van végzettsége, valamilyen más munkához, mondjuk mérnök vagy ilyesmi.”

Szüleit, mint általában a kínai szülőket, szigorúbbnak érzi a magyaroknál. A szigorúságot abban látja megnyilvánulni, hogy a szülők rendkívül sokat követelnek gyerekeiktől a tanulás terén. Saját és öccse életében például azt érzi kirívónak a magyar környezethez képest, hogy – mint már szó volt róla – az általános iskola mellett, amely lefoglalta hétfőtől péntekig a hétköznapokat, a hétvége teljes időtartama alatt a kínai iskolát kellett látogatniuk. Semmi pihenési idejük nem maradt, emellett pedig bizonyos tárgyakban (mint az öccse matekból) jóval a magyar osztálytársak előtt jártak, ami magyar szemszögből valószínűleg felesleges túlbuzgóságnak tűnhet.

K. szerint a magyar szülők kevésbé képzelik el, tervezik meg gyermekeik jövőjét, és többet bíznak a véletlenre, illetve gyerekek egyéni választására. Abban is engedékenyebbek látja őket, hogy többször engedik el gyerekeiket különböző programokra, esti bulikba. Elismerni azonban, hogy a szülői korlátozásának van jó oldala is:

„Ha engedékenyebbek lennének, például elengednének bármikor bárhova, az nem mindig pozitív, de, mondjuk, hogyha el akarok menni péntek este buliba, vagy ilyesmi, akkor elengednének. És mondjuk negatívabb abból a szempontból, hogy akkor lehet, hogy a tanulásban a jegyeim azok lefelé csúsznának.”

Ami a férfi és női szerepköröket illeti a két különböző kultúrában, K. a személyközi különbségekre helyezi a hangsúlyt, és úgy érzi, nem érdemes általános következtetésekre bocsátkozni. Saját családjában a házimunka alapvetően az anya dolga, de apja és a két gyerek is segít, ahogy ezt a magyar barátai családjánál vagy a Kínában élő nagyszüleinél is látta. A Kínára jellemző nagyobb szigorú és a gyerekekre gyakorolt kontroll erősebb mértékét, valamint a kemény munkára, kemény tanulásra vetett hangsúlyt tartja K. a meghatározó különbségnek a magyar és a kínai kultúra között.

Identitását tekintve K. kínainak is, magyarnak is érzi magát. Magyarnak leginkább azért, mert életében nagyon fontos szerepet játszanak olyan magyarok, akiknél a kezdetekkor nagyon sok időt töltött, és a nyelvet is náluk, tőlük sajátította el. „Magyar nagymamájaként” tekint nyelvtanárára, és második családjaként kezeli egyik ismerősének családját, akiknél különösen sok időt töltött ittléte elején, öccse születésekor, amikor „*otthon nem volt senki*”. K. akkulturációja e korai fázisában is egyértelmű, hogy milyen döntő szerepet játszottak azok az informális közösségek, kapcsolati hálók, amelyek, ha rendelkezésre állnak, rendkívül nagy mértékben enyhítik a kezdeti beilleszkedési nehézségeket. Nem egyértelmű ugyanakkor, honnan álltak K. és családja rendelkezésére ezek a kapcsolatok, és az interjúalany erre nem nagyon tér ki. Nehéz elképzelni, hogy az Üllön boltot vezető, magyarul kevésbé beszélő szülők építették volna ki az ismeretségeket abban az időszakban, amikor még gyerekeik nélkül telepedtek le Magyarországon.

K. erősen kötődik Magyarországhoz, a zsúfoltság, a tömeg és a felgyorsult élettempó miatt kevésbé vonzza Kína, jobbnak tartja a magyarországi körülményeket.

A magyar társadalom kínaiakról alkotott véleményéről szólva K. úgy gondolja, nem érdemes általánosítani. Előfordult, hogy inzultáltak, csúfolták származása miatt, de alapvetően úgy érzi, embere válogatja, hogy ki hogyan viszonyul a bevándorlókhoz:

„Akik negatívan állnak hozzánk, azért abból nincsen olyan sok, bár én még nem hallottam olyan sokszor, tehát inkább csak ilyen, mit tudom én, ilyen »alukultúrált« emberek inkább, akik mondjuk azt mondják, hogy miattunk veszítették el a munkájukat, vagy ilyesmi. És, mondjuk, amit említettem, hogy aki szereti az ázsiaiakat, az ugye, van ilyen rendezvény, hogy Animekon, ami arról szól, hogy akik szeretik a rajzfilmeket, animéket, azok elmennek, és akkor általában azok az emberek így befogadják az ázsiaiakat.”

Az animefesztiválokra maga is szívesen jár, úgy gondolja, hogy ez egy szórakoztató alkalom arra is, hogy a magyarok megismerjék az ázsiai kultúrát. Egyik diszkriminációval kapcsolatos negatív élménye azonban pont egy ilyen alkalommal érte, amikor kínai barátaival együtt volt.

„...ilyen skinhead, vagy nem tudom, fellökte az egyik ismerősünket, aki mondta, hogy kérjen bocsánatot, és ő meg nem akart kérni, merthogy ez az ő anyországa, meg ez az ő földje, meg ilyesmi. És eléggé nyilvánosan utalt arra, hogy menjünk innen, tehát igen. És mi meg visszavágtunk azért, hogy mi ezt azért nem hagytuk, meg mondtuk, hogy attól még mert valaki bevándorló, annak azért még járna az alapjog, az alap emberi jog, hogyha fellöksz valakit, nyilván bocsánatot kérsz tőle. De végül is így semmi sem történt a végén, tehát nem kért bocsánatot, mi meg ott hagytuk.”

Később K. mégiscsak leszögezi, hogy alapvetően továbbra is kínainak érzi magát. Úgy gondolja, hogy bár magyar ismerősei közül sokan már magyarként kezelik őt, azok, akik régebb óta ismerik, és jobban belezárolják gondolkodásmódjába, inkább a kínait látják benne. Több témakörben határozza meg azonosulását a kínai nézőponttal. Ilyen a párválasztás is: K.-nak már voltak magyar barátnői, de úgy érzi, egy kínaival lenne meg az összhang, amely a hasonló kulturális háttérből adódik, és harmóniát eredményezhet.

„Hát, hát azért nem mindegy, mert hogyha egy kínait választok, akkor szerintem lehet, hogy jobban megértenék egymást, tehát ugyanolyan szokásaink lennének.”

E tekintetben K. nem tesz különbséget a Kínában élő kínaiak és a diszpóra tagjai között: egy viszonylag egységes kínai kulturális háttérrel képzelt mind a két csoport mögé. Nem él rokonok Magyarországon, de kapcsolatokat tartanak a Magyarországon élő kínaiakkal. K. új kínai barátokat is gyakran szerez a Facebookon, és gyakran megtörténik, hogy valaki bejelöli őt, ismeretlenként, azon az alapon, hogy szintén kínai. Kungfuzni is jár egy kínai fiatalok között. A kérdésre azonban, hogy a kungfu mint keleti küzdősport tudatos választás volt-e, nemmel válaszol: egyszerűen tetszett neki ez a mozgáskultúra.

K. és testvére beadták a magyar honosítási kérelmet. Szülei egyelőre feladták a honosítást, mivel túl nehéznek találták az ahhoz szükséges vizsgát.

„Nekem inkább csak továbbtanulás szempontjából, és gondolom, a felnőttek, nem tudom, otthonosabbnak érzik magukat...”

A honosításnak igen praktikus szempontja, hogy magyar állampolgárként könnyebb ösztöndíjat szerezni egy külföldi egyetemre, ha nem is okvetlenül Cambridge-be. Összességében: Kína nem hiányzik neki, de ott is, Magyarországon is, más országban is el tudja képzelni a jövőjét. A választás fő szempontja, hogy hol milyen lehetőségek vannak: identitása, a családjával való közelség nem játszik fontos szerepet.

„...a magyar gazdasági helyzet eléggé romlik, meg most hallottam olyat, hogy lehet, hogy fizetni kell majd a tandíjat... Énszerintem az lenne a legjobb, hogy Angliába kijutni vagy valami jó egyetemre járni Magyarországon vagy Kínában, az nekem tök mindegy, de már Kínában is alpból fizetni kell. Magyarországon, ha Magyarországon is kell fizetni, akkor tök mindegy az nekem. Csak az a lényeg, hogy valami jó egyetemre járjak majd, hogy tudjak majd állást keresni könnyedén, mondjuk.”

Aztán a kérdésre: „képzeld el egy napját 35 évesen!”, ez a válasz:

„Nem tudom, szerintem énekes lennék.”

K. kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkező, nyelvtudását és kulturális kompetenciáit tekintve nagyszerűen integrálódott fiú, aki mindezek mellett élénken kötődik származási kultúrájához. Elképzelhető, hogy pragmatizmus, vagyis az, hogy az anyagi és továbbtanulási lehetőségeket mérlegeli, az érzelmi tényezőket figyelmen kívül hagyja, a szülei befolyásának is köszönhető. Az ő magyarországi kapcsolatrendszerük, nyelvtudásuk csekélyebb, már felnőtt korukban kerültek Magyarországra, identitásuk nem tekinthető bikulturálisnak. Nem meglepő, hogy fiuk jövőjében csak akkor szánnak szerepet Magyarországnak, ha kedvezőek a lehetőségek.

A pályaválasztásban és a jövőképben is erős a szülői befolyás, kontroll: úgy tetszik, K. a szüleivel „egy egységben” gondolkodik magáról, vagyis önmagáról alkotott véleménye, tervei sokhelyütt összeolvadnak a szülők nézőpontjával. A nézeteltéréseket ugyan sokszor említi K., de, ahogy arról már korábban is szó volt, ilyenkor érezhetően kissé komolytalannak tűnteti fel a véleményét a szülei racionális érveivel szemben. Ez a mintázat a kínai kultúrkörre sok esetben jellemző. Kagitcibasi-féle kölcsönös függésen alapuló családmodellre enged következtetni. Ebben a családmodellben az autonómia (tehát annak meghatározója, hogy az egyén mennyire tekinthető saját élete eseményei aktív résztvevőjének befolyásoló erejének) és a kapcsolódás (tehát az interperszonális távolság) összjátékaként szülők és gyerekek szoros egységként működnek, mind érzelmi, mind „gazdasági” szempontból. A döntéshozatal, a véleményformálás egysége sokkal inkább a család, mint az egyén, ahogy ez K. válaszaiból is kitetszik.

Magát és saját családját K. leginkább a szigorúság dimenziója mentén hasonlítja össze a magyarokkal. Általánosságban azonban eltekint a sommás összehasonlításoktól, és egyéni eltérésekre, kultúrafüggetlen tényezőkre hivatkozik a családi munkamegosztással, a női és férfi szerepekkel, illetve a lány- és fiúgyerekek nevelésével kapcsolatosan is. Ennek egyik oka az lehet, hogy esetében kevésbé érvényesül a „migráns perspektíva”, vagyis a kívülállóság érzéséből fakadó, a saját kulturális háttér és az új környezet folyamatos összehasonlításra kényszerítő attitűd, amelynek következménye általában az, hogy a migráns személy „rutinosan” válaszol, amikor effajta összehasonlításra kéri.

Bizonyos esetekben egy tágabb ázsiai identitásra is következtetni engednek K. válaszai. Erre az egyik példa az animefesztiválok emlegetése, ahova K. előszeretettel látogat, és úgy gondolja, hogy nagyszerű alkalmak lehetnek az ázsiai kultúrával való megismerkedésre is. A másik felhozható példa, hogy K. a kungfut választotta sportnak, és ezt kínai barátaival együtt űzi sőt, elmondása szerint a kungfuórán a legtöbben kínaiak. Azonban, ahogy máshol, itt is hiányzik K. részéről a tudatos reflexió azzal kapcsolatban, hogy vajon ez a választás elárul-e valamit identitásáról.

5.3. Egy migráns apa

I. J. 56 éves, Afganisztánból származik, és immár 27 éve Magyarországon él családjával. Foglalkozása vegyész, a Veszprémi Vegyipari Egyetemen tanár és kutató. Azon migránsok közé tartozik, akik ösztöndíjasként jöttek Magyarországra, és felnőtt munkavállalóként itt telepedtek le. A több évtizede itt élő migránsok között sokan vannak I. J.-hez hasonlóan olyanok, akiknek a hazája a 60-as, 70-es években „testvérországnak” számított, ezért kaptak lehetőséget rá, hogy a szocialista Magyarországon folytassanak egyetemi tanulmányokat. A célország kiválasztásába nem volt beleszólásuk. I. J. nem is tudott semmit Magyarországról, legfeljebb annyit, hogy a Duna nevű folyó osztja két részre Budapestet.

„Amikor Magyarországra kaptam ösztöndíjat, azt sem tudtam, hogy magyarul beszélnek itt, mert voltak olyan írók Afganisztánban, hogy itt németül beszélnek, és hogy valamikor német volt a hivatalos nyelv, én így tanultam.”

1974-ben jött Magyarországra. Öt évvel később, a diplomája megszerzése után egy egészen más Afganisztánba tért haza: már a szülőfalujába sem tudott ellátogatni a háborús helyzet miatt. Azonnal besorozták katonának: először egy évet, majd pedig egy hosszabbítás folytán négy évet töltött a hadseregben. A sorkatonai szolgálat éveit követően a Kabuli Egyetemen oktatóként kapott munkát és ezzel párhuzamosan a felsőoktatási minisztériumban dolgozott a diplomahonosítások felelőseként. Mivel a politikai helyzet labilissá vált az országban, és a baloldali egypártrendszer, amelyben I. J. ilyen magasra jutott, borulófélben volt, és I. J. megpályázott egy doktori ösztöndíjat Magyarországon, és feleségével és hat éves kisfiával visszatért egyetemi tanulmányainak színhelyére. A későbbiek így foglalja össze:

„Az első munkahelyem itt Magyarországon a Péti Nitrogénművek volt. A munkám mellett bekapcsolódtam a kutatási munkába is, és a tudományos publikációim és munkám révén 2000 óta már bekapcsolódtam az oktatásba is, és most egyetemi docensként itt dolgozom a Veszprémi Vegyipari Egyetemen.”

A második ideutazása alkalmával már sok mindent tudott az itteni életről, és ismerősök, barátok is várták, így beilleszkedése jóval zökkenőmentesebb volt, és nem is kellett, mint sok más felsőfokú végzettségű afgán sors társának gyári vagy építkezési munkából eltartania családját. Feleségének nehezebb dolga volt magyar nyelvtudás híján, de mára már egy óvoda igazgatóhelyetteseként dolgozik. Idősebb fiúgyerekek jogásznak tanul az ELTE-n, lányuk társadalomtudományokat hallgat ugyanott.

I. J. anyanyelvi szinten beszéli hazája két hivatalos nyelvét, a pastut és a darit, magyarul és angolul felsőfokon beszél és publikál. Gyerekei mindketten beszélnek angolul, lánya németül is tanul. A dari nyelvet is jól beszélik, pastuul viszont már csak kicsit értenek. Otthon is leginkább a magyart használja a család, de I. J. néha rászól a gyerekeire, hogy bizonyos helyzetekben a dariul beszéljenek, mert szeretné, ha nyelvtudásuk fennmaradna. A gyerekek, akik anyanyelvi szinten beszélnek a magyart, apjuk minden egyes magyarul írott cikkét és publikációját átnézik és nyelvtanilag kijavítják.

„Látják, hogy a szülők igényt tartanak a segítségükre. Tehát így közelebb kerül a gyerek és az apa.”

Identitását tekintve I. J. afgánnak vallja magát, akinek Magyarország a második hazája.

„Sok helyen az van, hogy Magyarországon, és én azt írom, hogy »hazámban«. Ez nekem is most már hazám. Amikor valaki kérdezi azt, hogy »hogyan érzi magát nálunk«, ezt szoktam mondani: »Hát, jól érzem magam nálunk.«”

Magával kapcsolatban azt tartja a legfontosabbnak, hogy afgán és vegyész. Ennek ellenére származását nem mindig hangoztatja, mert, mint mondja, ennek feltüntetése „nem nagyon változtat a helyzeten, hogy én külföldi vagyok”. Ugyanakkor nem érzi úgy, hogy valaha hátrányos megkülönböztetés érte volna amiatt, hogy bevándorló, bár a fogadtatás szerinte ma már másképp alakulna. Két korszakot különböztet meg. Pozitívan jellemzi saját idejövetele nék időszakát, vagyis a 70-es éveket, amikor, a más társadalmi, gazdasági körülmények folytán nagyobb vendégszeretettel, nyitottsággal fordultak a magyarok az egyébként is csekély számban érkező külföldiek felé. Manapság már inkább a státuszféltés dominál a magyarok viselkedésében, nem olyan barátságosak és féltik munkájukat, megélhetésüket a külföldiektől.

„De én meg vagyok elégedve a saját környezetemmel. Olyan emberekkel vagyok kapcsolatban, akik nagyon jók, emberszeretőek, tehát nem arról van szó, hogy ők magyarok, mi meg afgánok vagyunk, hanem emberek vagyunk.”

Az afgánok magyarországi beilleszkedésével kapcsolatban külön kitér a menekültekre, mivel nagyon sok honfitársa kényszerből vándorolt Magyarországra. E tekintetben nagyon sötéten értékeli a helyzetet, főleg Nyugat Európával, Kanadával összehasonlítva:

„Magyarországon nagy-nagy gond, hogy itt a menekülteknek, különösen, akik most jönnek, nincs beilleszkedési lehetőségük.”

Nincs, aki támogatja őket a lakásszerzésben, nincs, aki támogatja őket a munkaszerzésben. Tehát... őket úgy kezelik, mintha börtönben lennének, úgy kezelik őket, hogy csak enni kapnak, és kész, a társadalom már törli őket.”

Ezekkel a mostoha körülményekkel állítja szembe a kanadai afgánok lehetőségeit, amelyekről ismerősei révén van tudomása. Ők sokkal több segítséget kaptak, hogy beilleszkedjenek, és sorsuk a lehető legpozitívabban alakult. A kedvező feltételek nem kívánt mellékhatása, hogy népes migráns kolóniák alakulnak ki sűrű kapcsolati hálóval, és például a kanadai afgán migránsoknak csak meglehetősen felszínes kapcsolatai vannak a befogadó társadalommal. I. J. magas szintű szociokulturális beilleszkedésére vall, hogy sok magyar barátja van mind neki, mind feleségének, Magyarországon felnőtt gyerekeikről nem is beszélve. Afgán identitása megmaradt, ugyanakkor, mint azt a fentiek is példázják, szoros kötődése Magyarországhoz változásokat hozott gondolkodásmódjában. Legfontosabbnak azt tartja, hogy ittléte során „európai gondolkodású” ember lett belőle.

„...abból a szempontból, hogy emberi jogok, meg egyebekben sok dologban úgy gondolkodok, mint a magyarok... én inkább azt mondanám, hogy európai emberként gondolkodom. Emberi jogokat kell biztosítani az emberek számára...”

Siet azonban tisztázni, hogy véleménye szerint nem minőségbeli különbség van az afgán és a magyar (európai?) kultúra, gondolkodásmód között:

„Én sokszor azt mondom, hogy kultúrszintkülönbség nincsen. Hanem az van, hogy ott más a társadalmi elvárás, kulturális elvárás, mint Európában. Tehát ott, abban a társadalomban az a fejlett, itt, ebben a társadalomban ez a fejlett.”

Az európai értékek emlegetése kapcsán I. J. hamar rátér a női egyenjogúság kérdéskörére:

„...egy kicsit változott nekem a véleményem azóta, hogy itt vagyok Magyarországon, mert az iszlámban, tehát az iszlám országokban, bár gyakorlatilag vannak a nőknek jogaik, de papíron női egyenjogúság nincs. Meg a másik az, hogy ott egy kicsit másképpen van. Tehát a nőknek a megjelenési formáját egy kicsit korlátozzák.”

Családjá már sok tekintetben inkább az európai példát követi a nemiszerep-felfogások tekintetében:

„Női uralom van, a feleségem is teljesen európai gondolkodású. De ezt teljesen megértem, nincsen nő és a férfi, emberek vagyunk, tiszteletben kell tartani egymás jogait, tehát...ez úgy van, hogy kölcsönös legyen.”

Az általa bejárt ideológiai utat nem feltétlenül érzi tipikusnak a magyarországi afgán közösségben. Úgy látja, hogy sokan változtatnak szokásaikon, sokan viszont ragaszkodnak a tradicionális szerepkörökhöz, viselkedésmo-
lekhez. A különbségek abból is fakadnak, hogy milyen körülmények közül, például nagyvárosi környezetből vagy vidékről származnak az itteni afgán migránsok. Nehéznek tartja az átállást az egyik viselkedésmódról, nézetrend-
szerről a másikra. Egyébként I. J. saját példája is bizonyítja, hogy bizonyos kérdésekben akkor is dominálnak a tradicionális szerepmo-
dellek, amikor ezt maga a migráns észre sem veszi. I. J. saját családjával kapcsolatban vic-
celődve „nőuralmat” emleget, és őszintén pártolja a női egyenjogúságot, többször is büszkén hivatkozik rá. Ezzel némileg ellentétben áll az, amit bizonyos kérdésekben az interjú későbbi pontjain fejt ki. A tisztánlátást tovább
nehezíti, hogy néhol nem különül el nyilvánvalóan, I. J. gondol és amit az afgán társadalmi közeg követel. Erre a zavaros elvárásrendszerre példa I. J. alábbi eszmefuttatása:

*„A fiúk, a fiúk... mint többször is hangsúlyoztam, hogy az afgán társadalom és a magyar társadalom között... tehát, a férfiak-
nak nagyobb a mozgásteret, tehát így a lányunk egy kicsivel szigorúbban van fogva, sok minden téren. Szórakozni például nem
jár. A lányom is tudja, hogy ez a társadalomnak a kívánsága, tehát az afgán társadalomnak a kívánsága, és... ezt be is tartja.”*

Eszerint tehát, bár I. J. úgy érzi, hogy szakított bizonyos hagyományokkal, és feleségével együtt európaiként
hisz a férfiak és a nők egyenlő társadalmi státuszában, lánya nevelésében máshogy jár el, mint ahogy egy magyar
szülő tenné. Ugyanakkor mintha kissé a kényszer beszélne belőle: „a lányom is tudja, hogy a társadalom kívánsága”.
Máshol is megemlíti, hogy az itteni afgán közösség bizonyos tekintetben a magyarokétól eltérő, tradicionálisabb
szabályok szerint él:

*„A nők itt is úgy vannak, mintha Afganisztánban lennének, csak annyi különbséggel, hogy itt idegenekkel is beszélgetnek,
kezet fognak, és... tehát, ülhetnek egy asztal mellett, de viszont annyira nem szabad, hogy most menjenek szórakozni vagy
bulizni, tehát ezekben egy kicsit szigorúbbak vagyunk, tehát a magyarokhoz képest.”*

I. J. a magyar családokat összességében kevésbé látja összetartónak és stabilnak, mint az afgánokat. Úgy érzi, hogy
a válások nagy száma nemcsak a stabilitást fenyegeti, hanem a gyereknevelésre is rányomja a bélyegét: bizonyos
értékek a gyerekeknek sem adhatók át, ha a szülők nem maradnak együtt:

*„Hogyha a szülők maguk nem tudják felnőtt fejjel egymás problémáit elviselni, akkor hogy tudnák a gyerekek a problémáit
megoldani?”*

I. J. a magyar szülők gyereknevelésben tanúsított lazaságát, a gyerekkori-fiatalkori függetlenséget inkább negatív
színből látja, és az összetartás hiányával, az egymás életébe való belelátás hiányával magyarázza. Saját magát, akár
a nemi szerepek megítélésében, a gyereknevelés terén is „középutasként” tünteti fel a „tipikus” magyar és az
afgán minta között. Mint elmondja, gyermekeit szabadságban neveli, azzal a feltétellel azonban, hogy a társadalom
hasznos tagjaivá váljanak, és mindent, amit tesznek, ennek érdekében teszik, soha le nem térve a becsület útjáról.
Ennek érdekében érvényesíti a szülői kontrollt is:

*„26 éves az egyik és 21 éves a másik, akkor is minden nap leülünk, beszélgetünk, a napi teendőket, a napi eseményeket, hogy
mi történt a gyerekekkel, állandóan megkérdezzük, hogy van-e pénze, honnan van pénze, mire költötte a pénzét. Ez nem az,
hogy az ő szabadságukat ezzel korlátozzuk, hanem hogy mégis ne olyan dolgokra költjön, amelyik nem illő egy társadalom-
ban, nem illő egy fiatalnak.”*

A szülők iránti későbbi szolidaritást és gondoskodást is jellemzőnek érzi, és mint oly sok olyan bevándorló,
aki tradicionálisabb, kölcsönösen függő családdal jellemezhető társadalomból érkezik ide, szörnyülködve
beszél arról, hogy Magyarországon egyesek idősek otthonába adják öreg szüleiket, rokonaikat. Saját családjában
ezt elképzelhetetlennek tartja. A függetlenség negatív értelmezése rajzolódik ki abban is, ahogy I. J. a magyar
családok összetartását, a gyerekek felelősségtudatát látja, illetve, ahogy arról beszél, hogy a magyar fiatalok már
18 éves korukban elköltözhetnek hazulról.

I. J. bár a korábban említett módon korlátozza lányát abban, hogy eljárjon bulizni és szórakozni esténként,
abban teljes mértékben szakít az afgán hagyományokkal, hogy esze ágában sincs lánya továbbtanulását és pályavá-
lasztását korlátozni. Sőt, e tekintetben nem tesz különbséget fiú és lánygyereke között:

*„Hogy mi lesz belőle, az az ő döntése, az ő képességeitől függ. De viszont akármi legyen, a kenyérét, vagyis a megélhetését,
teljesen tiszta, becsületes úton kell, hogy szerezze.”*

Szeretné, ha gyermekei megőriznék afgán gyökereiket, de nincsenek illúziói:

*„Mi vagyunk az első generáció, ők a második generáció. A második generációnak még van ez az érzése, hogy ő Afganisztán-
ból van, de a további generációkban ez már nem marad, tehát hiába ragaszkodom. A történelem során a embereknek a
vándorlása bizonyította, hogy végleg nem lehet ezt megtartani. Lehet, hogy annyi lesz, hogy valamikor az őseik közül afgán
volt valaki, annyi.”*

Ugyanakkor a jelenlegi Afganisztáni helyzetet és a nemzetközi politikai viszonyokat mérlegelve úgy gondolja, hogy
gyerekei akár hasznosíthatják is származásukat, nyelvtudásukat, például, ha az Afganisztán felé irányuló nemzet-
közi segítségnyújtásban vállalnak szerepet. I. J. fia ezzel összhangban diplomatának is készül.

Saját példáján okulva nem támaszt elvárásokat azzal kapcsolatban, hogy gyerekei hol éljék le életüket, hiszen
úgy gondolja, soha nem lehet tudni, kit hova vet a szerencséje. Ugyanakkor elvárja, hogy gyerekei gondoskodja-
nak róla, ha erre valaha sor kerül, éppúgy, ahogy ő is gondoskodott róluk. Az ebbéli felelősség véleménye szerint
inkább fiúgyermekét terheli mint döntéshozót.

Összességében I. J. elégedett azzal, amit a Magyarországra költözés hozott neki és családjának. Gyermek-
kei szempontjából pedig úgy gondolja, hogy a kettős identitás és a sokfelé ágazó gyökerek sokat adnak hozzá

mindkettejük életéhez, különös tekintettel lánygyermekére, akinek lehetőségei kitágultak azáltal, hogy nem egy erősen tradicionális társadalomban nevelkedett:

„Hát,... a pozitív oldala nagyon sok. Mint felnőtt emberek most már önálló élettel fognak rendelkezni. Afganisztánban egy kicsit nagyobb a családnak az összeköttetése, tehát a nőknek nem nagyon van joga, de itt azt a jogot adunk a gyerek... tehát, a lányunknak, hogy ő önálló életet folytathasson.”

6. MELLÉKLETEK

6.1. A kutatás módszertana

A kutatás 2011. október és 2012. február között készült; 40 félig strukturált mélyinterjú alapszik. A célcsoportot származás, a Magyarországon való tartózkodás ideje és a családi állapot szerint szegmentáltuk; megkülönböztettük a konfuciánus és muszlim hagyományú országokból érkezőket, a hét évnél rövidebb és a hosszabb ideje Magyarországon élőket, illetve a gyermekeseket és a gyermekteleneket. Származás szerint az interjúalanyok megoszlása a következő:

Származási ország	fő
Kína	11
Vietnam	9
Egyiptom	5
Irak	5
Libanon	3
Afganisztán	2
Palesztina	2
Indonézia	1
Jordánia	1
Szudán	1

Az interjúalanyok között közel ugyanolyan arányban találunk férfiakat és nőket. Iskolai végzettség szerint viszont a diplomások vannak túlsúlyban. Munkaerő-piaci státusz szerint egyenlő számban találunk vállalkozókat, beosztott szellemieket és tanulókat a mintában.

Szociodemográfia	fő
Nem	
Nő	19
Férfi	21
Életkor	
16-29	19
30-49	15
50 felett	6

Iskolai végzettség	
Alap	3
Közép	14
Felső	23
Munkaerő-piaci státusz	
Vállalkozó	10
Beosztott szellemi	10
Beosztott fizikai	3
Háztartásbeli	4
Tanuló	10
Egyéb	3

Az interjúk, öt nyelven: angol, arab, kínai, magyar és vietnami nyelven készültek.

Az interjú nyelve	Fő
Magyar	27
Angol	5
Kínai	4
Vietnami	2
Arab	2

A kutatás során 20 páros családi interjú készült, 9 korai migrációs fázisban (friss migránsok), 9 második generációs és 2 szülői szóló interjú készült. Eszerint 21 gyermekes és 19 gyermektelen másod- vagy kvázi másodgenerációs interjú képezi a kutatás elsődleges forrásanyagát.

Az interjú típusa	Fő
Családi páros	20
Szülő korai migrációs fázisban	9
Kvázi második generációs	9
Szülői interjú	2

6.2. Részletes szakirodalmi ismertető

Az alábbiakban olvasható szakirodalom-jegyzék több, mint a kutatáshoz felhasznált tanulmányok egyszerű lajstroma. Célunk, hogy a téma iránt érdeklődők számára részletesebb betekintést kínáljunk a témakör alapvető irodalmába. Az akkulturalizáció és asszimiláció elméletei, a tradicionális nemi szerepek és érvényesülésük, a második generáció és a kelet-ázsiai és arab muszlim migránsközösségek Magyarországon és a világban témák köré szervezve 37 tanulmányt mutatunk be.

Bevezetés az akkulturalizáció és asszimiláció elméleteibe

Berry, John W. „Conceptual Approaches to Acculturation.” In *Acculturation: Advances in Theory, Measurement, and Applied Research*, 17-37. Washington, DC: American Psychological Association, 2003.

Az akkulturalizációval és adaptációval kapcsolatos tudományos kutatás egyik alapköve Berry kétszintes akkulturalizációs elmélete, amely az akkulturalizációt mind egyéni-, mind csoportszinten kezeli, részletezve az azt befolyásoló főbb tényezőket és a főbb akkulturalizációs stratégiákat.

A cikk hasznos támpontot nyújthat a további szakirodalmi feldolgozásban is, mivel megmagyarázza azt a következtetlenséget is, amely az adaptáció és akkulturalizáció fogalmainak használatát jellemzi.

Gordon, Milton Myron. *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press, 1964.

A klasszikus asszimiláció-elmélet alapműve a migránsok beilleszkedését lineáris tendenciának írja le. A mű ki-hagyhatatlan az akkulturalizáció, beilleszkedés szakirodalmi megalapozása során, ugyanakkor megállapításai inkább a későbbi elméletek alapjaként hasznosulnak.

Bourhis, Richard Y., Léna Céline Moïse, Stéphane Perreault and Sacha Senécal. „Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach.” *International Journal of Psychology* 32, no. 6 (December 1997): 369–386.

A cikk által bemutatott interaktív akkulturalizációs modell azt vezeti fel, hogy a bevándorlók akkulturalizációját hogyan befolyásolja a befogadó társadalmi környezet, az állami intézményrendszer és az integrációs rendszer által. Elemzésünk az akkulturalizációs stratégiákra fókuszálva felhasználja azokat az eredményeket, amelyek leírják egy individualisztikus, kizárólag az egyéni választáson alapuló, a kulturális csoportokhoz való kötelező tartozás szükségességét elvitató álláspontot is.

Montreuil, Annie, and Richard Y. Bourhis. „Majority Acculturation Orientations Toward „Valued” and „Devalued” Immigrants.” *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32, no. 6 (November 2011), 698-719.

A szerzők kanadai vizsgálata megkülönbözteti a befogadó társadalom attitűdmintáit a bevándorlók csoportjai szerint, különbséget téve a jellemzően pozitívan értékelt, és az alulértékelt csoportok között. Az integrációt jóval kevesebben tartották kívánatos megoldásnak az utóbbi csoport egyéneivel kapcsolatban. Vizsgálatunk olyan migráns csoportokra fókuszál, amelyek tagjai a magyartól nagy kulturális távolságra lévő származási országuk, illetve esetlegesen más bőrszínük miatt diszkriminációnak vagy alulértékelésnek vannak kitéve a magyar társadalomban. Így akkulturalizációjuk szempontjából fontos figyelembe venni a cikk által kínált elméleti adalékokat.

Zlobina, Anna, Nekane Basabe, Dario Paez, and Adrian Furnham. „Sociocultural adjustment of immigrants: Universal and group-specific predictors.” *International Journal of Intercultural Relations* 30, no. 2 (Március 2006): 195–211.

Zlobinák vizsgálatukban a gendert olyan, a szociokulturális adaptációt befolyásoló tényezőként azonosították, amely csak bizonyos csoportoknál játszik szerepet. Azok közül a Spanyolországba bevándorolt csoportok közül (afrikaiak és dél-amerikaiak), amelyeket vizsgáltak, az afrikaiak csoportjainál mutattak ki hatást. Lehetséges ok-

ként az utóbbi csoport nagyobb kulturális távolságát feltételezték a befogadó társadalomhoz képest. Ez a vizsgálat egyrészt segít a gender és akkulturáció összefüggéseit vizsgáló tanulmányok ellentmondó eredményeinek kezelésében, másrészt támaszpontul szolgálhat vizsgálatunk várható eredményeire nézve, hiszen a muzulmán és a kelet-ázsiai migráns csoportok jelentős kulturális távolsággal jellemezhetők.

Bognár, Katalin. „Kapcsolatok és erőforrások, bevándorlók és befogadók.” In *Bevándorlók Magyarországon: Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai*, 123-145. Budapest: MTAKI-ICCR, 2009.

A tanulmány hipotézise szerint a többségi társadalommal való kapcsolat és interakció pozitívan hat az integrációra és egyben tompítja a migrációval járó pszichés és egzisztenciális terhek hatását. Azokat a lokális közösségeket vizsgálja, amelyekben működnek olyan intézményesült struktúrák, melyekben kulcsszerepet játszik a helyi és bevándorolt egyének és közösségek interakciója.

Nemi szerepek és család

Hondagneu-Sotelo, Pierrette. „Overcoming Patriarchal Constraints: The Reconstruction of Gender Relations Among Mexican Immigrant Women and Men.” *Gender and Society* 6, no. 3 (Szeptember 1992): 393–415.

A szerző mexikói migráns családokkal végzett kutatása alapján a családi szerepkörök megváltozása következtében mind a nők, mind a férfiak érezhetik úgy, hogy kompetenciáik bővültek a migráció által létrehozott új szerepvizonyokkal, és értékelhetik pozitívan a változásokat. Az eredmények új perspektívába helyezik a gender által meghatározott szerepkörök változásának hatását a migráció után. Egy pozitív tendenciát írnak le, amelynek figyelembevételével a jelen kutatás átfogóbb képet rajzolhat a magyarországi viszonyokról.

Bauer, Elaine, and Paul Thompson. „‘She’s always the person with a very global vision’: The Gender Dynamics of Migration, Narrative Interpretation and the Case of Jamaican Transnational Families,” *Gender & History* 16, no. 2 (Augusztus 2004): 334–375.

A cikk a gender mint a migrációt meghatározó tényezőre fókuszál, be kívánva tölteni azt az űrt, amely eddig a témával kapcsolatban jellemezte a migrációkutatást. A nőket egy, a migráció hatására sokszor jóval autonómabb, emancipáltabb helyzetbe került csoportként ábrázolja, esettanulmányként pedig nagyrészt a Nagy Britanniába és az USA-ba emigrált jamaikai bevándorlókkal foglalkozik.

Kutatásunk fontos fókuszpontja a családmódell, családi struktúrák mellett a gender mint migrációt és akkulturációt befolyásoló tényező, ennek elméleti hátteréhez hasznos ez a cikk.

Raghuram, Parvati. „The Difference that Skills Make: Gender, Family Migration Strategies and Regulated Labour Markets.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30, no. 2 (Március 2004): 303-321.

A cikk a képzett migráns nők munkaerőpiaci jelenlétével foglalkozik, illetve azzal, hogy a munkavállaló migráns női lét hogyan befolyásolja a migráns családstruktúrát. Kitér a befogadó állam intézményrendszerére, amely pozitív és negatív irányban is képes változtatni a nők munkaerőpiaci és családi helyzetén.

Bár kutatásunk nem foglalkozik részletesen a munkaerőpiac tényezőjével, mégis fontos az aktívan dolgozó, ugyanakkor hagyományos családstruktúrában élő migráns nő helyzetének megértése szempontjából ez az elemzés.

Batnitzky, Adina, Linda McDowell and Sarah Dyer. „Flexible and Strategic Masculinities: The Working Lives and Gendered Identities of Male Migrants in London.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35, no. 8 (Szeptember 2009): 1275-1293.

A migráns férfiak munkával, munkaerőpiacra kapcsolatos attitűdjeit vizsgálja ez a londoni kutatás, arra keresve választ, hogy hogyan fonódnak össze a gazdasági érdekek és a családért vállalt felelősség a „női” vagy „alacsonyabb rendű” munkák megítélésével és elvégzésével. Átírja-e a szükség vagy a más nemi szerepekkel operáló társadalom a hagyományos, patriarchális genderfelfogásokat?

A genderspecifikus beilleszkedési tényezők egyik fő területe a munkaerőpiac, hiszen a kényszer migráció mellett

a munkavállalás a legfőbb kiváltó oka a bevándorlásnak. Ez a cikk férfiszemszögből vizsgálja a nemiszerep-viselkedéseket ezen az életterületen, egy olyan dilemmát vázolja, amely bizonyos részletektől eltekintve, más ország és más migráncsoport esetére is vonatkoztatható.

Pessar, Patricia R., and Sarah J. Mahler. „Transnational Migration: Bringing Gender In.” *International Migration Review* 37, no. 3 (2003): 812–846.

A gendert mint a társadalom különböző szintjein meghatározó hatalmivizony-hálót tanulmányozza a cikk. A transznacionalizmus irodalma ugyanúgy negligálta a genderperspektívát, mint ahogy a korábbi migrációkutatás is, így a szerzők, korábbi áttekintő munkájuk utólagos részeként, ebben a paradigmában is érvényesíteni kívánják a genderperspektívát.

Még ha a tanulmány által használt elméleti keret el is tér a jelen kutatásétól, a gender és migráció szakirodalmának és elméleti megközelítéseinek jelentős adaléka.

Boucher, Anna. „Skill, Migration and Gender in Australia and Canada: The Case of Gender-based Analysis.” *Australian Journal of Political Science* 42, no. 3 (Szeptember 2007): 383-401.

A cikk a gender- és migrációtéma köré kevésbé elemzett aspektusára koncentrálna, mégpedig arra, hogy a női migránsok nem csak a család kötelei között válhatnak migránssá, hanem képzett munkaerőként, egyénileg is válhat belőlük bevándorló. A képzett nők, mint a bevándorlók egy specifikus csoportja, azonban, szintén ki van téve a nemi esélyegyenlőséget veszélyeztető tényezőknek, amelyek sok esetben specifikusak.

Az akkulturáció genderspecifikus tényezőit áttekintő szakirodalom hasznos adaléka lehet a cikk, mivel egy keveset tanulmányozott csoportot ismerttet.

Salih, Ruba. *Gender in Transnationalism: Home, Longing and Belonging among Moroccan Migrant Women*. London: Routledge, 2003.

A Marokkóból Nyugat-Európába irányuló jelentős migráció áttekintése. Mikroszintű elemzés során a családi migráció, a migrációs elvárások és nemi szerepek hatása hangsúlyozott. A gender kérdéskörét mind a családon belüli szereposztás, mind a tágabb társadalmi kontextus szempontjából vizsgálja.

A családi és társadalmi genderkülönbségeket vizsgáló elemzés kutatásunk mindkét részére (tehát a családokkal és az egyénekekkel végzett vizsgálatokra) vonatkozóan jól hasznosítható, annál is inkább, mert a marokkói bevándorlók a kutatás egyik célcsoportját képezik.

Noh, Samuel, William R. Avison, and Violet Kaspar. „Depressive Symptoms Among Korean Immigrants: Assessment of a Translation of the Center for Epidemiologic Studies-Depression Scale.” *Psychological Assessment* 4, no. 1 (Március 1992): 84-91.

A cikk a bevándorló nők és férfiak mentális egészségi állapotát vizsgáló kutatások eredményeinek eltérését magyarázza két különböző modellel. Az egyik magyarázat a megváltozott nemi szerepekkel összefüggő szerepsokaságot emeli ki a nők esetében (*kettős akadály hipotézis*). Az *erőhipotézis* magyarázhatja a férfiak esetében történt eltérést: a stressz azzal van összefüggésben, hogy hogyan oszlik meg a hatalom a családban.

A cikk kiegészítő szerepet tölt majd be az akkulturáció pszichés aspektusainak genderspecifikus elemzése során.

García, Manuel F. Martínez, Manuel García Ramírez, and Isidro Maya Jariego. „Social Support and Locus of Control as Predictors of Psychological Well-Being in Moroccan and Peruvian Immigrant Women in Spain.” *International Journal of Intercultural Relations* 26, no. 3 (Május 2002): 287–310.

A tanulmány marokkói és perui mintán vizsgálja a pszichológiai és a szociokulturális adaptáció sikerességét a gender függvényében. Eredményeik szerint, mivel a férfiak inkább felelősek a befogadó társadalommal való kapcsolatért, szociokulturális adaptációjuk sikeresebb lehet, de nagyobb frusztrációt élhetnek át, mint a nők.

A tanulmány meghatározó lehet kutatásunk elméleti alapjára nézve is, hiszen az akkulturációt nem egydimenziós,

siker/sikertelen folyamatként operacionalizálja, hanem külön faktorokként kezeli a pszichológiai és a szocio-kulturális adaptációt.

Dion, Karen K., and Kenneth L. Dion. „Gender and Cultural Adaptation in Immigrant Families.” *Journal of Social Issues* 57, no. 3 (2001): 511–521.

A tanulmány vizsgálja a nők szerepkörváltozásait a bevándorlást követően, a szerepmegosztások változásával járó pszichés nehézségeket és a második generációt érintő változásokat is. A családot a migrációs helyzetben jelentős protektív tényezőnek kezeli.

A bevándorló családok kulturális adaptációját a nemi szerepek és a családmodell kérdéskörében vizsgálva Dion és Dion munkájának fókusza hasonló a jelen kutatáshoz, így fontos kiindulási alapot jelent a hipotézisek kidolgozására nézve is.

Arnett, Jeffrey Jensen. „Broad and narrow socialization: The Family in the Context of a Cultural Theory.” *Journal of Marriage and the Family* 57, no. 3 (Augusztus 1995): 617–628.

A cikk a szocializáció hét különböző közegén vizsgálódva két kulturális mintázatot ír le: a szűk és a tág szocializációs mintázatot. A szűk szocializációs mintázatot konformitásra, engedelmességre való nevelés és viszonylag kevés egyéni eltérés támogatása jellemzi, a tág szocializációra a nagy egyéni eltérések favorizálása, a függetlenség és az önkifejezés támogatása jellemző. A két mintázat különbözőképpen jelenik meg a bemutatott szocializációs közegekben, a családban, kortárs kapcsolatokban, médiában, tágabb közösségi rendszerben, jogrendszerben és így tovább. Arnett a két különböző szocializációs stílust a kulturális-társadalmi mintázatok általánosabb meghatározására terjeszti ki (hiszen nem csak a családot vizsgálja).

Az elmélet különösen hasznos a jelen kutatás elméleti háttéré szempontjából, hiszen vizsgálja a különböző szocializációs közegek közötti konfliktusokat, valamint rávilágít a nemek közötti eltérésekre a restriktív és megengedőbb szocializációt vizsgálva.

Kağitçibaşı, Çiğdem. „Autonomy and Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family.” *Journal of Cross-Cultural Psychology* 36, no. 4 (Július 2005): 403–422.

Az autonómia és a személyközi kapcsolódás egymástól független dimenzióinak módszertani meghatározását tüzi ki ez a cikk, azt is részletezve, hogy hogyan valósul meg e két látszólag egymásnak ellentmondó kontinuum együttes jelenléte a családi és egyéb társas viszonyokban.

Kutatásunk az autonómia és a kapcsolódás dimenziói mentén kívánja megkísérelni az esetleges összehasonlítást a különböző migráns csoportok által preferált és a magyar családmodellek között. Ezért lényeges a két dimenzió módszertanilag és elméletileg kidolgozott modelljének ismerete és alkalmazása.

Kağitçibaşı, Çiğdem. „A család és a család változása.” In *Kultúra és pszichológia*, 311–334. Budapest: Osiris, 2003.

Kağitçibaşı családváltozás-modelljének részletes bemutatása. A modell az érzelmi függést és az autonómiát két külön dimenzióként meghatározva, új, kevésbé nyugatcentrikus, kulturálisan érzékenyebb perspektívát vezet be a szocializáció kutatásába.

Kagitcibasi modellje jelenti kutatásunk genderspecifikus akkulturációra fókuszáló elméleti alapját, hiszen egy mikroszintű, családstruktúrákat, szocializációt és nemiszerep-változást magyarázó modell, amely külön kitér a migrációra mint a felsorolt struktúrákat jelentősen alakító tényezőre.

Kağitçibaşı, Çiğdem. „Autonomy, Embeddedness and Adaptability in Immigration Contexts.” *Human Development* 46, no. 2-3 (2003): 145–150.

Kagitcibasi a családi szocializáció kulturális vonatkozásában tanulmányozza a migráns családot. Elmélete szerint itt valósul meg (leginkább a második generációs, kamaszkorú migránsok esetében), hogy a nyugati társadalmi kontextushoz képest nagymértékű családi függés ugyanakkor az individualista kulturális közeg által megkívánt

autonómiával párosul.

A cikk jövőbeli célként pontosan a jelen kutatás célkitűzését fogalmazza meg: az autonómia és a kapcsolódás egyéni és családi dimenzióinak vizsgálata rámutathat a migránsok adaptációjának fontos jellemzőire. Ezen kívül is fontos következtetéseket fogalmaz meg a család mint a szocializáció mikroközege és a tágabb társadalmi kontextus kapcsolatáról, amely pont a migráns családok esetében tükrözhet érdekes kettősséget vagy szembenállást. A második generációs bevándorlók szocializációja és beilleszkedése közötti összefüggésre vonatkozóan is hasznos szakirodalmi háttérrel ad a tanulmány.

Dwairy, Marwan, and Mustafa Achoui. „Adolescents-Family Connectedness: A First Cross-Cultural Research on Parenting and Psychological Adjustment of Children.” *Journal of Child and Family Studies* 19, no. 1 (December 2009): 8–15.

Dwairy – Kagitcibasi meghatározó elméletére alapozva – amellet érvel, hogy az egyén autonómiája és a családhoz kapcsolódás (vagy függés, angol megfelelői a connectedness, relatedness) nem egymásnak ellentmondóak, hanem két külön dimenzióként kezelendők. Ennek alapján három családmodellt ír le, az érzelmi és az anyagi függés-függetlenség viszonylatában. Elmélete szerint a modernizáció felé haladó társadalmakban érdekes átmeneti helyzet alakul ki, amely a bevándorló családokra is vonatkoztatható lehet. Eszerint ezekben a családokban az érzelmi függés (ami a Kagitcibasi-féle családi függésnek feleltethető meg) a kedvezőbb gazdasági háttérű nyugati társadalmi közegben párosul a már nagyobb mértékű anyagi függetlenséggel (Kagitcibasi autonómiája). A tanulmányban bemutatott vizsgálat validálja ezt az eredményt, és összeköti a függőség dimenzióját a mentális egészséggel. Dwairy tanulmánya a bevándorló családok adaptációjának mind érzelmi, mind funkcionális (anyagi) aspektusára vonatkozóan tartalmaz elméleti adalékot, emellett az általa a függés-függetlenség dimenziójával kapcsolatba hozott mentális egészség kérdésköre is alapvető fontosságú a beilleszkedési folyamat során mind a két vizsgált bevándorló generáció és csoport esetében.

Parsons, Talcott. „The American Family: Its Relations to Personality and the Social Structure.” In *Family Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press, 1955.

Parson klasszikus műve megkülönbözteti a nukleáris és a kiterjedt családot, és funkcionalitás szempontjából a nukleáris családot jelöli ki mint ideális családstruktúrát az iparosodott társadalmi kontextusban. Ugyanakkor ezt a struktúrát hibáztatja a modern társadalmakban észlelt pszichés izoláció kialakulásáért.

A mű megállapításai sok szempontból túlhaladtak, de az egyén, a családstruktúra és a társadalmi közeg interakciójáról alapvetéseket tartalmaz.

Georgas, James, et al. „Functional Relationships in the Nuclear and Extended family: A 16-Culture Study.” *International Journal of Psychology* 36, no. 5 (Október 2001): 289–300.

A tanulmány a kultúrközi családkutatásban hasznosítható fontos eredményeket tartalmaz. Célja, hogy a nukleáris, illetve a tág családi modellek közötti hasonlóságokat és különbségeket feltárja és összegezze, továbbá rávilágítson a funkcionális és az érzelmi tényezők kapcsolatára. A vizsgálat rávilágít a főbb elméleti irányvonalak közötti lehetséges ellentmondásokra is, mivel az empirikus eredmények a pszichológiai változók és a kulturális háttér együttjárásáról is tanúskodnak, vagyis megkérdőjelezi Kagitcibasi azon feltevését, amely szerint az anyagi autonómia mértékében bekövetkező változás (például ha a család egy jobb gazdasági helyzetű térségbe vándorol) nem feltétlenül jár együtt pszichológiai változásokkal (például az érzelmi függés csökkenésével).

Kağitçibaşı, Çiğdem, and Bilge Ataca. „Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait from Turkey.” *Applied Psychology* 54, no. 3 (Július 2005): 317–337.

A török társadalom mintájából kiindulva, de más társadalmi kontextusra is érvényesen a tanulmány három különböző szocioökonómiai státuszú csoporton, városi és falusi környezetben vizsgálja a gyermekérték-vizsgálat esz-közeivel az iparosodó társadalmi kontextus következtében átalakuló családmodelleket és a gyermekek szerepét a családban. Három évtized értékvizsgálatának eredményeit foglalja össze a cikk.

Kagiticbasi elmélete a családváltozás-modell legátfogóbb empirikus elemzése, amely a legrészletesebben tárgyalja és magyarázza a kutatásunk elméleti alapját képező modellt.

Trommsdorf, Gisela. „A social change and human development perspective on the value of children.” In *Perspectives on Human Development, Family and Culture*, 86-108. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

A Kagiticbasi tudományos munkáján alapuló publikációgyűjtemény cikke egy migráns családokat érintő ellentmondásos folyamatot magyaráz. Egyrészt, a Kagiticbasi-féle modell (családváltozás-modell, Model of Family Change) szerint egy urbánus, gazdaságilag fejlettebb közeg családmódelbeli változásokat eredményez, előidézve például a nagyobb fokú nemek közötti egyenlőséget. Ugyanakkor számos vizsgálat beszámol a bevándorló generációk közötti sikeres értékszocializációról, vagyis a konzervatív, tradicionálisabb értékek sikeres továbbörökítéséről. Ezt az ellentmondást tárja fel a cikk, rávilágítva a női és férfi mintázatok eltérésére ebben két folyamatban. A cikk sikeresen hozza össze a nemi szerepek migráció során történő változását az első és második generációs bevándorlók szocializációjának vizsgálatával.

Phinney Jean S., Anthony Ong, and Tanya Madden. „Cultural Values and Intergenerational Value Discrepancies in Immigrant and Non-Immigrant Families.” *Child Development* 71, no. 2 (Március/Április 2000): 528–539.

Az amerikai bevándorló (vietnami, mexikói és örmény) és nem bevándorló családokkal készített intergenerációs értékvizsgálat a családi munkamegosztással, és egyéb családi kötelességekkel kapcsolatos viszonyulásokat vizsgálja a szülő- és a kamaszgenerációban. Eredményei szerint a két generáció közötti diszkrépancia nő az életkorral (általános fejlődési jellemzők), az USA-ban töltött idővel arányosan (bevándorló lett mint tényező), illetve speciális, kulturális jellemzők függvényében.

A tanulmány alapvető fontosságú a jelen kutatás metodológiájának kidolgozása során is, hiszen útmutatást kínál arra nézve, hogyan különíthetők el az általános fejlődépszichológiai jellemzők a bevándorlás mint speciális állapot okozta jellemzőktől és a vizsgált kulturális csoportok egyéni kvalitásaitól.

Skrbiš, Zlatko. „Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging.” *Journal of Intercultural Studies* 29, no. 3 (Augusztus 2008): 231-246.

A transznacionalizmus paradigmáján belüli migránscsalád-kutatások áttekintése, amely fókuszál mindazokra az intézményi és jogi keretekre, amelyek a migrációt és a beilleszkedést alakítják. Kutatásunk szempontjából érdekesebb aspektusa a cikknek, hogy a családtagok közötti kapcsolatviszonyok migráció hatására történő alakulását is vizsgálja, visszanyúlva Thomas és Znaniecki klasszikus tanulmányáig.

Smith, Darren P. „An ‘untied’ research agenda for family migration: loosening the ‘shackles’ of the past.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30, no. 2 (Március 2004): 263-282.

A tanulmány kvalitatív metodológiai háttérrel közelít a családi migráció kérdésköréhez, elsősorban nem a gazdasági, munkaerőpiaci aspektust, hanem a döntéshozatal mintázatainak migráció előtti és utáni sajátosságait vizsgálja, bár kevéssé tér ki a generációs különbségekre és a családstruktúrára.

Második migráns generáció

Portes, Alejandro, and Min Zhou. „The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants.” *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, no. 1 (November 1993): 74–96.

A nagyhatású *szegmentált asszimiláció* elméletét megalapozó szerzők szerint a különböző migráncsoportok eltérő helyzete a humán tőke és a befogadás mintázataiban, valamint családjukra jellemző mintázatok azt eredményezik, hogy leszármazottjaik beilleszkedése is szegmentált lesz, „típusokra” oszlik.

A második generáció beilleszkedésének vizsgálatában fontos elméleti alapot szolgáltat ez a mű, különösen a családot is figyelembe vevő magyarázatai miatt.

Vermeulen, Hans. „Segmented assimilation and cross-national comparative research on the integration of immigrants and their children.” *Ethnic and Racial Studies* 33, no. 7 (Március 2010): 1214-1230.

A *szegmentált asszimiláció* elméletének elemzése és kritikája, amelynek célja, hogy az elmélet átfogó következtetéseit és előrejelzéseit egy európai közegben is megvizsgálja.

Ez alapvető fontosságú a jelen kutatás esetében, ahol, lévén ugyancsak európai környezetről szó, az akkulturáció legátfogóbb és kiterjedtebb elméletének alkalmazhatósága kulcskérdés, különösen a második generációs bevándorlók kapcsolatos kérdéskörben.

Portes, Alejandro, and Alejandro Rivas. „The Adaptation of Migrant Children.” *The Future of Children* 21, no. 1 (2011): 219-246.

A tanulmány két különböző szocioökonómiai és legális státuszú amerikai bevándorló csoport, az ázsiaiak és a hispanók példáján illusztrálja az akkulturáció kulturális, illetve strukturális vonatkozásait. Pontosabban arra keres választ, hogy mennyiben a kulturális jegyek és mennyiben a család gazdasági-társadalmi helyzete lesz meghatározó a fiatal bevándorló generáció beilleszkedésében.

A cikk által felvázolt összefüggések kutatásunk hipotéziseinek megalkotásában is fontosak.

Portes, Alejandro, Patricia Fernández-Kelly, and William Haller. „The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: A Theoretical Overview and Recent Evidence.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35, no. 7 (Augusztus 2009): 1077-1104.

Összefoglaló tanulmány a bevándorló gyermekek longitudinális vizsgálata (Children of Immigrants Longitudinal Study) 1990 és 2006 között született eredményeiről. Bemutatja a szegmentált asszimiláció elméletét és annak kritikáit.

A második generációs bevándorlók akkulturációját leíró főbb megközelítések áttekintésére szolgálhat ez a cikk, különös tekintettel a család szerepére a vizsgált folyamatban.

Lynch, Scott M, William Haller, and Alejandro Portes. „Dreams Fulfilled, Dreams Shattered: Determinants of Segmented Assimilation in the Second Generation.” *Social Forces* 89, no. 3 (Március 2011): 733–762.

A bevándorló gyermekek longitudinális vizsgálata alkalmazásával a második generációs bevándorlók adaptációs folyamatait vizsgálja a cikk, hangsúlyt leginkább a tanulmányi sikerekre és a munkaerőpiaci elhelyezkedés sikerességére fektetve. Az eredmények igazolják az ún. szegmentált asszimiláció jelenlétét a második generációban.

A szegmentált asszimilációnak mint az egyik második generációs akkulturációs mintázatnak helyet kell kapnia az ide vonatkozó elméleti háttér ismertetésében.

Greenfield, Patricia M., Heidi Keller, Andrew Fuligni, and Ashley Maynard. „Cultural Pathways through Universal Development.” *Annual Review of Psychology* 54, no. 1 (Február 2003): 461–490.

A cikk egyetemes fejlődéslélektani megállapítása szerint a kamaszkori fejlődéstől kiindulón az egyén nemcsak (a nyugati pszichológia által alapvetőnek és univerzálisnak kezelt) érzelmi függetlenedés irányába folytathatja fejlődését, hanem a kulturális kontextus követeléseinek szerint a kölcsönös függés irányába is.

A Kagiticbasi elméletét is kiegészítő elmélet és empirikus kutatás hasznos lehet a második generációs migránsokkal kapcsolatos elemzésben, hiszen kulturális perspektívába helyez olyan tényezőket, amelyek esetlegesen az összehasonlítás alapját is képezhetik a magyar mintázattal vagy a csoportok közötti vizsgálódás során.

Phinney, Jean S. „Ethnic Identity and Acculturation.” In *Acculturation: Advances in Theory, Measurement, and Applied Research*. Washington, DC: American Psychological Association, 2003.

Phinney az etnikai identitás kialakulását a kamaszkorra teszi, és megállapítja, hogy a személyiség- és identitásfejlődés egyetemes állomása az etnikai-társadalmi csoporthoz tartozás érzésének, a csoporttagság kifejlődésének

időszaka is. A második generációs migránsok beilleszkedésének elemzéséhez szolgáltató pszichológiai elméleti alapot ez a mű.

Trickett, Edison J., and Curtis J. Jones. „Adolescent Culture Brokering and Family Functioning: A Study of Families From Vietnam.” *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 13, no. 2 (Április 2007): 143-150.

A cikk azt a migrációkutatásban jelentős jelenséget írja le, amely során a második generációs migránsok mediátorként, „kulturális brókerként” funkcionálnak szülei és a befogadó társadalom között, mivel nyelvtudásuk vagy nagyobb kitettségük az új társadalmi környezetnek kompetensebbé teszi őket bizonyos problémakörökben, helyzetekben.

A cultural brokering megfigyelése a jelen kutatás által meghatározott célok között is szerepel.

Tysskä, Vappu. „Immigrant families in sociology.” In: *Immigrant Families in Contemporary Society*, 83–99. New York: Guilford Press, 2007.

A második generációs migránsok és a migráns család viszonyát tanulmányozó mű legfontosabb területe a cultural brokering jelenségét tanulmányozza, illetve ennek hatását a családi életre, az akkulturációra, a migráns fiatalok személyiségfejlődésére.

Kutatásunk szempontjából fontos szakirodalmi alátámasztásul szolgál a cikk azon következtetése, hogy a cultural brokering nem feltétlenül van negatív hatással a fenti tényezőkre.

Kelet-ázsiai és arab muszlim migránsközösségek általában és Magyarországon
Hitchcock Michael, and Simone Wesner. „Vietnamese values, networks and family businesses in London,” *Asia Pacific Business Review* 15, no. 2 (Április 2009): 265-282.

Az ún. konfucianus értékek (Hofstede és Bond, 1993), a bizalom és a bizalmi közösségek összefüggéseit vizsgálja a londoni vietnami bevándorló közösség mintáján. Arra keres választ, hogy a konfucianus értékek meghatározóak-e az adott bevándorló csoport beilleszkedési stratégiájában.

Kutatásunk egyik célcsoportját a kelet-ázsiai migránsok adják, így kulcsfontosságú annak a szakirodalomnak az áttekintése, amely a konfucianus értékeket hozza összefüggésbe az akkulturációval.

Glenn, Evelyn Nakano. „Split household, Small Producer and Dual Wage Earner: An Analysis of Chinese-American Family Strategies.” *Journal of Marriage and Family* 15, no. 1 (Február 1983): 35–46.

A cikk rámutat a kelet-ázsiai migránsokat elemző irodalom egyik hiányosságára: a tradicionálisan hátrányos helyzetű csoportok (pl. hispanók és feketék Amerikában) beilleszkedésének kérdéskörét a legtöbbször strukturális-instrumentális (tehát a gazdasági-szociális helyzet elemzésével közelítő) vonatkozásban vizsgálják, a kelet-ázsiai csoport tanulmányozása viszont erősen kulturális fókuszú. Emiatt sokszor esik a szakirodalom abba a hibába, hogy eleve adottként kezeli például az ázsiai családok struktúráját. A cikk rámutat három eltérő családtípusra, ami aszerint jellemzi a keleti migráns családokat, hogy a strukturális- gazdasági és társadalmi körülmények milyen válaszokra, változásra készítették őket.

A tanulmány átfogóbb és általánosabb módszerrel elemzi a kutatásunk fókuszában is lévő migráns csoportot, családtypológiája pedig érvényes következtetéseket tartalmaz az amerikai közegtől függetlenül is.

Kibria, Nazli. *Family tightrope: The changing lives of Vietnamese Americans*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

Az amerikai vietnami migráns közösség beható elemzése, a nemi szerepektől és ezek változásaitól kezdve a munkaerőpiaci beilleszkedés sajátosságaiig. A pszichológiai akkulturáció fontos tényezőjeként ismert relatív státuszvesztés és a megnövekedett felelősség a férfiakat, új feladatok kihívása a nőket terheli inkább.

A könyv (az amerikai társadalomnak a magyartól eltérő sajátosságai és az ottani vietnami **közösség kiépült és nagyszámú jellege** miatt) kutatásunk számára inkább az olyan – a vietnami hagyományos családmódot és a

kulturális jellemzőket ismertető – részletei miatt használhatók, amelyek nem veszítik érvényüket egy európai befogadó társadalom kontextusában sem.

In-Sook, Lim. „Korean Immigrant Women’s Challenge to Gender Inequality at Home: The Interplay of Economic Resources, Gender, and Family.” *Gender and Society* 11, no. 1 (Február 1997): 31-51.

A koreai migráns családok és párok kvalitatív vizsgálatából született tanulmány rámutat a konfucianus, patriarchális nemi szerepek, és körülményeiből fakadó női munkavállalásból fakadó **önállóság és büszkeség harcára, amely során a koreai nők megkérdőjelezzik, de mégis folyamatosan figyelembe veszik a Koreából magukkal hozott nemi szerepeket.**

A kutatás hasznos esettanulmányokkal segítheti vizsgálatunk következtetéseit.

Nyíri, Pál. „Kínai migránsok Magyarországon: Mai tudásunk és aktuális kérdések.” In *Változó Migráció – Változó Környezet*, 147-171. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010.

A tanulmány a magyarországi kínaiak csoportját mint „transznacionális közvetítő kisebbséget” határozza meg, amely nemzetközi kereskedelmi hálózataira támaszkodva elégti ki a befogadó ország piacának azon gazdasági **igényeit, amelyeket a hazai vállalkozók nem fednek le. Összefoglalja a kínai migráns közösség összes releváns szociológiai és demográfiai jellemzőjét, olyan átfogó képet ad, amely alapját képezheti a migráns csoport elméleti vizsgálatához a jelen kutatásban is.**

Nyíri, Pál. „Mobilitás, vállalkozás és szex. A modernség narratívái és a Magyarországon élő kínai nők.” *Café Babel* 39, no. 40 (2001): 103-114.

A dolgozat a magyarországi kínai nők helyzetében egy olyan „migrációs konfigurációra” mutat rá, amelyben a nők társadalmi és vállalkozói szerepvállalása új perspektívákat kap az új társadalmi környezetnek köszönhetően. A tanulmány jóval **pozitívabb képet ad egy hazai migráns csoportról, mint az a női migráció szakirodalmától megszokott.**

Nyíri tanulmánya betekintést és adalékot nyújt a kelet-ázsiai migránsok beilleszkedésének fontos genderspecifikus kérdésköreibe, a nők helyzetét elemezve.

Kiss, Enikő. „Az Iszlám Magyarországon és Közel-Keleten.” In *Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek*. Budapest: MTA PTI, 1993.

A tanulmányok betekintést adnak a budapesti muszlim közösség életébe és annak legfontosabb kulturális, rituális jellemzőibe. Megmutatják, hogyan fonódik össze egy, Magyarországot tekintve meghatározóan migránsokból álló vallási-kulturális közösség egy olyan, egyre növekvő számú magyar csoporttal, amely már maga választotta ezt a vallást és a csoporthoz való tartozást. A magyar és migráns csoportok együttélésének jellemzői rámutatnak olyan ütközési, vagy kapcsolódási pontokra is, amelyek meghatározzák a muszlim migránsok akkulturációját, különös tekintettel az iszlám szabályai miatt markánsan különböző genderspecifikus viselkedésmintázatokra.

Cuddy, Amy J.C., et al. „Stereotype Content Model across Cultures: Towards Universal Similarities and Some Differences” *British Journal of Social Psychology* 48, 1 (Március 2009): 1–33.

A cikk által bemutatott sztereotípiatartalom-modell olyan univerzális sztereotípiatartalmak kimutatására törekszik, amelyek csoportfüggetlenül kimutathatók a különböző kulturális kontextusokban. Eszerint a csoportközi sztereotípiák a *melegség* és a *kompetencia* dimenzióiba rendeződnek.

A Magyarországon élő migránsok magyarokkal kapcsolatos attitűdjeinek vizsgálatában – kultúrafüggetlen mivoltánál fogva – fontos elméleti alapot jelent a sztereotípiá-modell.

6.3. Fogalomlista

Akkulturáció Két vagy több különböző etnikulturális csoport találkozik és tartós együttélésük vagy egymás mellett élésük során hatást gyakorolnak egymásra kölcsönösen szociokulturális és pszichológiai változásokat indítva el.

Attitűd Viselkedési beállítódás, érzelmileg erősen színezett elvárás és vélemény, amely készenlétet is jelent valamilyen viselkedésre. Az attitűdök a legtöbb pszichológiai elmélet szerint kognitív, affektív és viselkedéses összetevőből állnak. Mérésükre attitűdskálákat használnak.

Autonómia-heteronómia Kagitcibasi családváltozás-modelljének egyik meghatározó fogalma. Az egyik dimenzió, amely alapján leírhatóak a családmokkellék. Azt méri, hogy az egyén mennyire jellemezhető az életét meghatározó események aktív résztvevőjeként, cselekvése mennyiben belső motiváció és mennyiben a közösség nyomására vagy kényszer hatására történik.

Családegyesítés Egy harmadik ország (az Európai Unió egyik tagállamában jogszerűen tartózkodó) állampolgára családtagjainak a tagállamba történő beutazása és ott tartózkodása a családi egység megőrzése érdekében, ha a családdegyesítést igénylő személy egy évnél hosszabb tartózkodásra jogosító engedéllyel rendelkezik. A tagállamok jogszabályai általában elismerik a beutazás után létesített családi kapcsolatra vonatkozóan is.

Családfunkció Azok a különböző módok, ahogy a családtagok kielégítik pszichés és fizikai igényeiket, valamint a túléléshez és fennmaradáshoz kellő szükségleteiket.

Családváltozás-modellje (Model of Family Change) Különböző csalárendszer között tesz különbséget és ezekhez eltérő értékorientációkat kapcsol. A különböző típusok a társadalmi-gazdasági fejlődés különböző állomásaihoz köthetők. A 3 típus: független, kölcsönösen függő és érzelmileg függő, ahol az autonómia és a kapcsolódás két külön dimenziót alkot. A kölcsönösen függő típus a kiterjesztett családokra, agrártársadalmi környezetre jellemző, a független az individualista nyugati társadalmakban tipikus, az érzelmi függés által jellemzett típus pedig az ún. átmeneti társadalmak, illetve bizonyos esetekben a bevándorló családok esetében írható le.

Családstruktúra A családtagok száma, és a családban elfoglalt pozíció, pl. szülő, házastárs, gyerek, más rokon.

Disszonáns akkulturáció A szegmentált asszimiláció elmélete által leírt lefelé tartó asszimiláció (*downward assimilation*) jelenségéhez tartozó akkulturációs mintázat. A második generációs migránsok ebben az esetben a szüleikétől eltérő beilleszkedési mintázatot követnek, elhatárolódva az első generációtól. Kirekesztettségük és a mobilitás hiánya emellett reaktív etnicitást szülhet, amely a befogadó társadalommal szemben álló militáns etnikai hovatartozás megfogalmazásában is megnyilvánulhat.

Emancipáció Egyenjogúsítás. Számos kisebbség esetében alkalmazzák, de egyik közkeletű jelentése a nők egyenjogúsítását fedi. A nők képzettségére, foglalkoztatására, politikai életben való részvételére és vezető pozíciókban való részvételére hivatkoznak a leggyakrabban.

Etnikai identitás Az egyén identitásának az a része, amelyben, mint egy etnikai csoport tagját határozza meg magát. Nem kötött tartalom, hanem változó. Akkor alakul ki, amikor az egyén fejlődése során tudomást szerez a különböző etnikai csoportok közötti különbségekről, a csoportok létezéséről.

Gender A társadalmi nem. A biológiailag meghatározott nemmel (sex) ellentétben társadalmi konstrukció, kulturálisan meghatározott tartalommal és jelentéssel, amely meghatározza a férfi és női identitásokat és szerepköröket.

Harmadik országbeli állampolgár Minden olyan ország állampolgára, aki nem rendelkezik a szabad mozgás és tartózkodás jogával, azaz az Európai Gazdasági Térségen és Svájcön kívüli területről érkezik.

Gyermekekérték (value of children) A termékenység és a gazdasági fejlettség kapcsolatát magyarázó fogalom. Két nagy kutatási hulláma volt a 70-es és a 90-es években. Ez utóbbiban fontos szerepe volt Kagitcibasi munkájának, aki

szerint a gazdasági fejlettség nem közvetlenül köthető a fertilitáshoz, hanem a gyermekeknek a társadalomban képviselt értékén keresztül befolyásolja azt. Kultúraspecifikus egyéni érték, amely a gyermekvállalás motivációjának erősségét jelzi. Gazdasági/hasznosság, érzelmi, és társas/normatív tényezők is alakítják.

Hatalomhipotézis (power hypothesis) A migráns férfiak problémás pszichológiai akkulturációját magyarázó modell, amely szerint a férfiaknál előforduló stressz azzal van összefüggésben, hogy hogyan oszlik meg a hatalom a családban: a nő munkaerő-piaci jelenléte és az ebből fakadó családi változások (például az, hogy a nő nem eltartott többé, hanem szintén kenyérkeresővé válik), a férfi esetében egy relatív hatalomcsökkenést eredményeznek, ez okozza a rosszabb mentális állapotot.

Individualizmus Olyan politikai, társadalmi és normatív rendszer, amely középpontjába az egyént helyezi. A pszichológiában, társadalomtudományokban leginkább Hofstede (1980) kultúrközi kutatásai adják fogalmi megalapozottságát, és a kollektívizmus ellenpontjaként olyan kulturális dimenzióként értelmezik, amely alapvetően az egyén és a közösség kapcsolatát írja le egy társadalomban.

Kamaszkori kulturális bróker szerep (adolescent cultural brokering) Bevándorló családoknál a gyerekek mediációs tevékenységére utaló fogalom, amely során a migráns fiatalok gyakran működnek közvetítő szerepben szüleik és a befogadó társadalom között, mivel nyelvtudásuk vagy nagyobb kitettségük az új társadalmi környezetnek (például az iskolának köszönhetően) kompetensebbé teszi őket.

Kapcsolódás–szeparáció Kagitcibasi Családváltozás-modelljének egyik meghatározó fogalma. A második dimenzió, amely alapján leírhatóak a családmokkellék. Az egyének közötti interperszonális távolságot határozza meg.

Kettős teher hipotézis (double burden hypothesis) A migráns nők problémásabb pszichológiai akkulturációját magyarázó modell, amely szerint azok a nők, akiktől kultúrájuk a hagyományos női szerepkörök példás betöltését várja el, több nehézséget élhetnek át a migrációt követő élethelyzetben, hiszen addigi szerepköreik mellett a munkaerő-piacra való bekerülés egy újabb elvárásrendszert is állít eléjük.

Kirekesztett generációk hipotézis (generations of exclusion) A második generációs bevándorlók adaptációjával kapcsolatos elméletek egy csoportja, amely szerint a befogadó társadalomban kialakuló nagy bevándorló kolóniák, amelyek kis mobilitással és hátrányos helyzettel jellemezhetőek, megnehezítik a második generáció számára a beilleszkedést, szegregációt és ellenállást szülnék.

Kollektívizmus Olyan politikai, társadalmi és normatív rendszer, amely középpontjába a közösség érdekeit helyezi az egyén szempontjai felett. A pszichológiában, társadalomtudományokban leginkább Hofstede (1980) kultúrközi kutatásai adják fogalmi megalapozottságát, és az individualizmus ellenpontjaként olyan kulturális dimenzióként értelmezik, amely alapvetően az egyén és a közösség kapcsolatát írja le egy társadalomban.

Konfucianizmus Konfucius kínai filozófus (i.e. VI. sz.) tanításain alapuló etikai és filozófiai rendszer, mely a mai napig meghatározó a kínai, tajvani, vietnami és koreai kultúrában. Alapjai többek között az egyéni fejlődésbe, tökéletesedésbe vetett hit, az önfeláldozás fontossága a közösség érdekében és az ősök, idősebbek tisztelete. Nem vallás, amennyiben nem istenhitre alapul.

Lefelé tartó adaptáció (downward assimilation) A szegmentált asszimiláció elméletének keretében leírt egyik asszimilációs mintázat, amely során a második generációs migránsok szüleiktől eltérő mintázatot követve a befogadó társadalom underclassjához csatlakoznak, eltávolodnak etnikai közösségüktől, és beolvadnak egy kis mobilitással és hátrányos szocioökonómiai státusszal jellemezhető társadalmi csoportba.

Lineáris adaptáció A szegmentált asszimiláció elméletének keretében leírt egyik asszimilációs mintázat, amely során a második generációs migráns beilleszkedik a (protestáns, amerikai) középosztályba, és szüleikhez képest pozitívabb, előnyösebb gazdasági-társadalmi pozícióra tesz szert, egyszersmind be is olvad a domináns kultúrába.

Második generációs előny elméletek (second generation advantage) Azok a második generációs bevándorlók adaptációjával kapcsolatos elméletek, amelyek mellett érvelnek, hogy a bevándorló fiatalok több kultúra találkozásában élnek, forrásaikat tehát mind kulturálisan, mind anyagilag, mind normatív szempontból több helyről meríthetik, következésképp előnyösebb a helyzetük.

Kiterjesztett vagy nagycsalád Olyan család, ahol a rokonok több mint két generációja él együtt közös háztartásban.

Nukleáris vagy kiscsalád A szülők és a közvetlen leszármazottaik együttélését jelenti egy családban.

Reaktív etnicitás (reactive ethnicity) A kirekesztettség és a mobilitás hiánya miatt kialakuló identitás a második generációs migráns fiatalok körében. A befogadó társadalommal szemben álló, militáns etnikai hovatartozást fogalmaz meg.

Rugalmas, stratégiai maszkulinitás (flexible, strategic masculinity) A férfi nemi identitás olyan felfogása, amelyben az egyén különböző kognitív technikákkal alakítja nemi szerepeihez kötött énfelfogását. Arra törekszik, hogy maszkulinitása olyan helyzetben is megmaradjon, amelyben veszélyeztetve van a kulturálisan elfogadhatónak tekintett nemi szerepköre. Például, ha migránsként hagyományosan nőiesnek ítélt munka betöltésére kényszerül, maszkulinitását azzal a magyarázattal őrzi meg, hogy ez a munka teszi őt az otthon maradt család eltartójává, kenyérkeresőjévé. (flexible, strategic masculinity)

Szegmentált asszimiláció (segmented assimilation) A különböző migráncsoportok eltérő helyzete a humán tőke és a befogadás mintázataiban azt eredményezi, hogy leszármazottaik beilleszkedése is szegmentált lesz, „típusokra” oszlik. Ehhez hozzájárul a család mint harmadik tényező. Ez a három tényező határozza meg a migráncsoport iskolarendszerben és munkaerőpiacon elérhető mobilitását a migráncsoportnak. A lehetséges asszimilációs mintázatok lefelé tartó, felfelé tartó és lineáris irányúakra különíthetők el.

Szelektív akkulturáció A szegmentált asszimiláció elmélete által leírt felfelé tartó asszimiláció jelenség: a második generációs migránsok szorgalmazzák mind a domináns társadalommal való, mind saját etnikai közösségükkel való kapcsolatot. Beilleszkedésük mellett tehát élvezik saját etnokulturális csoportjuk támogatását is, így nagyobb mobilitáshoz és jobb szocioökonómiai státuszhoz jutnak.

Szűk szocializáció (narrow socialization) Arnett így nevezi azt a szocializációs mintázatot, amelyben a családi szocializáció célja a konformitás és engedelmség kialakítása az egyénben, így a kialakuló egyéni eltérések spektruma szűkebb.

Tág szocializáció (broad socialization): Arnett így nevezi azt a szocializációs mintázatot, amelyben a családi szocializáció célja az önállóságra, önkifejezésre, individualizmusra nevelés, mivel az egyének közötti eltérés spektruma tágabb.

Transznacionalizmus A migránsok társas, érzelmi, gazdasági, politikai életének jelentős része közvetlenül szülőhazájukhoz kötődik (Kelly alapján), miközben hazájuktól akár több ezer kilométerre élnek és dolgoznak. A globalizáció által kialakított kereteknek és a technológiai fejlődésnek köszönhetően kétlaki életet folytathatnak, illetve szoros pszichológiai és szociális kapcsolatot tarthatnak fenn származási országukkal. Jelen kutatásban a transznacionalizmus kifejezésen lényegében az egyéneket összekötő, határokon átívelő, sokrétű kötődéseket, interakciókat értjük.

Közvetítő kisebbség (middleman minority) Olyan migránsok, akik határokon átívelő etnikai hálózatokra támaszkodva intézményesített pozíciókat építenek ki a gazdaság jól körülhatárolt, a társadalom felső és alsó osztályai között elhelyezkedő területein, miközben maguk – idegenségük okán – a hierarchián kívül maradnak.

6.4. Interjú-vezérfonalak

SZÜLŐK

Bevezetés (10 perc)

Meséljen magáról!

- Mikor és hol született?
- Hány éves?
- Milyen nyelveket beszél?
- Iskolai végzettsége?
- Mivel foglalkozott a származási országában? És most?

Premigráció

- Miért és hogyan jött el otthonról?
- Házastársával közösen döntöttek? Ha nem, ki volt a kezdeményező?
- Mit tudott Magyarországról, tudatosan választotta-e ezt az országot?
- Mik voltak az elvárásai, céljai az ideköltözéssel? Mik voltak házastársának céljai?
- Összességében milyennek ítéli meg körülményeit? Beváltotta reményeit az itteni élet?
- Ismert-e itt valakit?

Öndefiníció

- Hogyan szokott bemutatkozni? Mitől függ, hogy milyen nevet használ?
- Mi az identitása? Minek vallja magát?
- Ha valahol be kellene mutatkoznia, mi az a három dolog, amit mondana magáról?
- Mit gondol, mennyire és milyen területen gondolkodik, úgymint a magyarok? Mondana néhány példát?

Kapcsolatok (10 perc)

Anyország

- Milyen sűrűn és hogyan tartják a kapcsolatot az otthon maradtakkal? Kikkel tartja a kapcsolatot? És a házastársa?
- És a gyerekei? Milyen a gyerekek kapcsolata az anyaországgal? Mennyiben más a kapcsolatuk az anyaországgal és az ott élőkkel, mint az Öné?
- Mennyiben mások az otthoni barátok, rokonok, mint az itt élő x országbeliek? Változott Önökben valami, hogy itt élnek? És a Magyarországon élő x országbeliekben? Milyennek látja őket?

Diaszpóra

- Vannak-e olyan szervezetek, amelyek foglalkoznak valamilyen módon a Magyarországon élő x-ekkel? (kulturális tevékenység, segítségnyújtás, vagy egyéb szempontból)?
- Vannak-e az x diaszpórának szervezett rendezvények, összejövetelek? Vannak-e olyan helyek, amelyek találkozási pontnak számítanak?
- Milyen közösségekbe jár? Milyen az élet a magyarországi diaszpórában?
- Vannak-e olyan sajtótermékek, amelyek x nyelven, a Magyarországon élő x-eknek szólnak? (Online is) Ön részt vesz-e, fogyaszt-e ilyeneket?
- Ismer esetleg nem itt, de nem is szülőhazájában élőket? Ők az Önével megegyező származásúak? Tartják a kapcsolatot? Meséljen róluk!

Magyarok

- Milyennek látja a magyarokat?
- Milyen kapcsolatai vannak magyarokkal, vannak-e barátai?
- Ki tartja inkább a kapcsolatot a magyarokkal (Ön, házastársa, gyerekei, más)?
- Munkahely : (ha olyan munkahelyen dolgozik) milyen a viszonya kollégáival?

A család (20 perc)

Meséljen a családjáról!

- Van-e házastársa? Mikor házasodott? Mivel foglalkozott a házastársa a származási országában? És most?
- Hány gyereke van? Itt születtek a gyerekei? Hány évesek? Milyen neműek? Milyen nevet adott nekik? Mivel foglalkoznak? Hova járnak (jártak) iskolába (konkrétan!)?
- Milyen nyelveken beszélnek a gyerekei? Észrevett-e különbségeket abban, hogy mikor melyik nyelvet használják? Melyik nyelvet használják szülőikkel/egymás között!..?

Nemi szerepek

- Mennyiben más itt férfiként/nőként, mint otthon? Mi változott otthonhoz képest?
- Észlelt különbségek a magyarokhoz képest: milyen nehézségei lehetnek egy Magyarországon élő x származású férfinak/nőnek?
- Az otthoni helyzethez képest milyennek látja egy átlagos férfi/nő helyzetét, mindennapjait, szerepköreit?
- Mennyiben mások a magyar férfiak és nők, mint a származási országbeliek? És a köztük lévő viszony mennyiben más a diaszpórában? És mint a származási országában?
- Hogyan találkozta a házastársával? Hogyan és mennyire befolyásolták szülei, környezete a párválasztással kapcsolatos döntéseit?
- Hogyan látja otthoni helyzetét: mint nő/mint férfi mennyire tipikus az Ön által bejárt út (tanulás, párválasztás, munka)?
- Hogyan osztották meg a háztartással (és gyerekneveléssel, ha már voltak gyerekek) kapcsolatos feladatokat?

Magyar családok

- Milyenek látja a magyar szülőket, házaspárokat, családokat?
- Engedékenyek vagy inkább szigorúak a magyar szülők a gyerekekkel? Hogyan látja ezt a x-hoz képest?
- Mennyire látja függetlennek a magyar gyerekeket? Mennyire önállóknak? Mennyi beleszólásuk van a szülőknek a gyerekek életébe, választásaiba? (Otthonnal való összehasonlításra terelni, ha nem mondja magától.)
- Mennyire látja a magyar családokat összetartónak? Ön szerint mennyire fontos a magyaroknak, a magyar fiataloknak a család?

Családstruktúra

- Mennyire érzi az x családokat összetartónak? Mennyire fontos az x fiataloknak a család? Fontos-e, hogy a gyermek, ha felnő, gondoskodjon a családról, idősebb szüleitől?
- Hogyan jellemezné családját egy magyar családhoz képest? Emeljen ki különbségeket, hasonlóságokat!

Gyereknevelés (30 perc)

Milyenek látja magát szülőként?

- Vannak-e abból fakadó nehézségei, hogy külföldi szülő? Van-e előny?
- Van-e olyan, hogy gyerekei segítenek neki nyelvben, intézményekkel való kapcsolattartásban? Ez befolyásolja-e, és hogyan a szülő-gyerek kapcsolatot?

Gyermeknevelési értékek otthon

- Mit tartanak a x szülők a legfontosabbnak gyermekük nevelése során? Mik a legfontosabb értékek?
- Szigorúbbnak, vagy engedékenyebbnek látja a x szülőket? - Mennyire engedik szabadon gyerekeiket az x szülők? Mennyire kontrollálják őket?
- Fiúk és lányok nevelésében van-e különbség? Ha igen, mi?

Gyermeknevelés itt, Magyarországon

- Mit tart a legfontosabbnak a gyermekei nevelése során? Szeretné, ha megőriznék gyökereiket, tudnák a nyelvet?
- Mennyire szorgalmazza az eredeti nyelvet, a hagyományok, szokások ápolását, átadását? Van különbség a fiú- és lánygyermek esetében?
- Mi az, amit jónak és gyerekeinek is elsajátítandónak tart a magyaroktól, és mi az, amit nem szeretne, hogy eltanuljanak a magyaroktól?

Elképzelések/tervek a gyerekeket illetően

- Földrajzi, karrier-, partner-, családi kötelezettségek
- A kötelezettségek egyformán vonatkoznak-e lány- és fiúgyerekekre? Ha nem, milyen eltérések vannak?
- Milyen jövőt szeretne gyermekeinek? Hol képzelet el a jövőjüket?

Retrospektív érzések, gondolatok

- Jó döntés volt-e gyerekeit Magyarországon felnevelni? Milyen pozitív/negatív következményei vannak a gyerekek számára annak, hogy a család eljött otthonról?

Gyerekekkel készülő interjúk vezérfonala

Bevezetés (10 perc)

Meséljen magáról!

- Hol született? Hány éves? Melyik iskolát végezte el?
- Mivel foglalkozik jelenleg?
- Milyen nyelveken beszél? (Helyzet- és partnerspecifikus nyelvhasználatot is kérdezni!)

Öndefiníció

- Hogyan szokott bemutatkozni? Mitől függ, hogy milyen nevet használ?
- Minek vallja magát? (Ha nem mondja magától, rákérdezni etnikai identitásra: kínai, x, magyar, stb?)
- Ha valahol be kellene mutatkoznia, mi az a 3 dolog, amit mondana magáról?
- Azt mondta, magát x-nek vallja (kínainak, magyarnak stb.). De mit gondol, milyenek látják, minek mondanák a szülei, iskolatársai, a barátok, a magyarok általában?
- Mennyire és milyen területen gondolkodik, úgy, mint a magyarok? Mondana néhány példát?

Gyermekkor (10 perc)

Kisgyermekkor, migrációs háttér

- Magyarországon született? Ha nem, mikor és milyen körülmények között települt a család Magyarországra?
- Élt-e más országban is? (Ha nem Magyarországon született, a migrációs elvárások kérdésköre is jöhet ide.) Hogyan látja: közös családi döntés volt az ide település, vagy valamelyik szülő erősebben befolyásolta?

Migránsként Magyarországon

- Mit jelentett számára, hogy családja, szülei x migránsok? Érezte-e magát speciális helyzetben migráns háttere miatt az iskolában, baráti körben, párkapcsolatban? Emeljen ki pozitív és negatív élményeket!
- Mit gondol, milyen lett volna származási országában felnőni? Mennyire fontos otthon (mármint a származási országban), hogy egy gyerek fiú vagy lány?
- Mit jelentett Önnek kiskorában, hogy szülei migránsok? Mennyiben érezte magát különbözőnek magyar iskolatársaitól?

Kapcsolatok (10 perc)

Anyaország

- Milyen sűrűn és hogyan tartják a kapcsolatot az otthon maradtakkal? Kikkel tartja a kapcsolatot?
- Mennyiben mások az otthoni barátok, rokonok, mint az itt élő x országbeliek? Változott Önökben valami, hogy itt élnek? És a Magyarországon élő x országbeliekben? Milyenek látja őket?

Diaszpóra

- Vannak-e olyan szervezetek, amelyek foglalkoznak valamilyen módon a Magyarországon élő x-ekkel (kulturális tevékenység, segítségnyújtás, vagy egyéb szempontból)?
- Vannak-e az x diaszpórának szervezett rendezvények, összejövetelek? Vannak-e olyan helyek, amelyek találkozási pontnak számítanak?
- Milyen közösségekbe jár? Milyen az élet a magyarországi diaszpórában?
- Vannak-e olyan sajtótermékek, amelyek x nyelven a Magyarországon élő x-eknek szólnak (online is)? Ön részt vesz-e, fogyaszt-e ilyeneket?

- Ismer esetleg nem itt, de nem is szülőházájában élöket? Ők az Önével megegyező származásúak? Tartják a kapcsolatot? Meséljen róluk!

Magyarok

- Milyennek látja a magyarokat?
- Milyen kapcsolatai vannak magyarokkal, vannak-e barátai?
- Ki tartja inkább a kapcsolatot a magyarokkal
- Iskola (ha iskolába jár) milyen a viszonya iskolatársaival?

Családi viszonyok (25 perc)

Meséljen a családjáról!

- Mivel foglalkoznak a szülei? Van-e testvére?
- Milyen a viszonya apjával, anyjával? És testvéreivel? Van-e a tág családból valaki, akit fontosnak tart megemlíteni, vagy akivel közelebbi viszonyt ápol?
- Milyen kapcsolatot tartanak fent az otthoni rokonokkal? Ki tartja a kapcsolatot?
- A származási ország nyelvét/szülők nyelvét mennyire beszéli? Mennyire és miért fontos, hogy ezt ismerje? Szülők szorgalmazzák-e annak a nyelvnek a tanulását?
- Származási ország szokásait, hagyományait mennyire gyakorolja? Szülők mennyire szorgalmazzák, ő hogyan viszonyul ehhez?

Szülők mint nevelők

- Hogyan jellemzné szülei hatását mostani életére (párkapcsolat, pálya- vagy iskolaválasztás)?
- Mennyiben érezte szigorúnak, vagy engedékenynek szülei nevelési módszereit? Mit gondol, mennyire erős a szülői kontroll a családban? Önállóak-e a gyerekek?
- Számít-e ebben, hogy fiú- vagy lánygyerekről van szó? Mennyire fontos a gyerekeknek a család?
- Voltak-e konfliktusai ilyen okokból?
- Ha vannak testvérei: egyenlőnek érezte-e a szülői bánásmódot mindannyiuk esetében? Milyen különbségeket tapasztalt?
- Mást várnának el tőle a szülők, ha lány/fiú lenne?

Magyar családok

- Milyennek látja a magyar szülőket, házaspárokat, családokat?
- Engedékenyek vagy inkább szigorúak a magyar szülők a gyerekeikkel? Hogyan látja ezt a x-hoz képest?
- Mennyire látja a magyar gyerekeket függetlennek? Önállóknak? Mennyi beleszólásuk van a szülőknek a gyerekek életébe, választásaiba? Otthonnal való összehasonlításra terelni, ha nem mondja magától!
- Mennyire látja összetartónak a magyar családokat? Ön szerint mennyire fontos a magyar fiataloknak a család?

Jelenlegi helyzet, jövőbeli tervek (15 perc)

Párválasztás

- Játszott-e, játszik-e szerepet Önnél a párválasztás során, hogy milyen az illető származása?
- Fontosnak tartja-e, hogy x származású párja legyen? És a szülő?

Migránsként a jövőről

- Mivel foglalkozik jelenleg? Mennyire elégedett magyarországi életével? Gondolkodott-e azon, hogy más országba költözzön? Ha igen, miért?
- Magyar barátaival, ismerőseivel összehasonlítva mit gondol: könnyebb vagy nehezebb Önnek? Vannak-e olyan kötelezettségek, amelyekkel a többieknek nem kell megküzdniük? Vannak-e olyan előnyök, amikkel a magyar barátok nem rendelkeznek?
- Előfordulhat-e, hogy származási országába költözik valamikor a jövőben? Hogyan képzei el ott a lehetőségeit? Milyen pozitívumokat vagy nehézségeket lát?
- A származási család felé vannak kötelezettségei? Mik ezek?

- Mennyiben lenne más a helyzet, ha férfit nő lenne?
- Hogyan képzei el jövőjét, milyen tervei, céljai vannak? Mennyiben illeszkednek ezek a család céljaihoz, terveihez? Képzeld el egy napját 35 évesen! Térjen ki családra, munkára stb.

6.5. Szakirodalom

Arnett, Jeffrey Jensen. „Broad and narrow socialization: The Family in the Context of a Cultural Theory.” *Journal of Marriage and the Family* 57, no. 3. (Augusztus 1995): 617-628.

Batnitzky, Adina, Linda McDowell és Sarah Dyer. „Flexible and Strategic Masculinities: The Working Lives and Gendered Identities of Male Migrants in London.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35, no. 8 (Szeptember 2009.): 1275-1293.

Bauer, Elaine és Paul Thompson. „‘She’s always the person with a very global vision’: The Gender Dynamics of Migration, Narrative Interpretation and the Case of Jamaican Transnational Families,” *Gender & History* 16, no. 2 (Augusztus 2004): 334-375.

Berry, John W. „Conceptual Approaches to Acculturation.” In *Acculturation: Advances in Theory, Measurement, and Applied Research*, 17-37. Washington, DC: American Psychological Association, 2003.

Bognár, Katalin. „Kapcsolatok és erőforrások, bevándorlók és befogadók.” In *Bevándorlók Magyarországon: Az MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet és az ICCR Budapest Alapítvány által végzett kutatás zárótanulmányai*, 123-145. Budapest: MTAKI-ICCR, 2009.

Boucher, Anna. „Skill, Migration and Gender in Australia and Canada: The Case of Gender-based Analysis.” *Australian Journal of Political Science* 42, no. 3 (Szeptember 2007.): 383-401.

Bourhis, Richard Y., Léna Céline Moïse, Stéphane Perreault és Sacha Senécal. „Towards an Interactive Acculturation Model: A Social Psychological Approach.” *International Journal of Psychology* 32, no. 6 (December 1997.): 369-386.

Cuddy, Amy J.C. és mtsai. „Stereotype Content Model across Cultures: Towards Universal Similarities and Some Differences” *British Journal of Social Psychology* 48, 1 (Március 2009): 1-33.

Dion, Karen K. és Kenneth L. Dion. „Gender and Cultural Adaptation in Immigrant Families.” *Journal of Social Issues* 57, no. 3 (2001): 511-521.

Dwairy, Marwan és Mustafa Achoui. „Adolescents-Family Connectedness: A First Cross-Cultural Research on Parenting and Psychological Adjustment of Children.” *Journal of Child and Family Studies* 19, no. 1 (December 2009.): 8-15.

García, Manuel F. Martínez, Manuel García Ramírez és Isidro Maya Jariego. „Social Support and Locus of Control as Predictors of Psychological Well-Being in Moroccan and Peruvian Immigrant Women in Spain.” *International Journal of Intercultural Relations* 26, no. 3 (Május 2002): 287-310.

Georgas, James és mtsai. „Functional Relationships in the Nuclear and Extended family: A 16-Culture Study.” *International Journal of Psychology* 36, no. 5 (Október 2001): 289-300.

Glenn, Evelyn Nakano. „Split household, Small Producer and Dual Wage Earner: An Analysis of Chinese-American Family Strategies.” *Journal of Marriage and Family* 15, no. 1 (Február 1983): 35-46.

Gordon, Milton Myron. *Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins*. New York: Oxford University Press, 1964.

Greenfield, Patricia M., Heidi Keller, Andrew Fuligni és Ashley Maynard. „Cultural Pathways through Universal Development.” *Annual Review of Psychology* 54, no. 1 (Február 2003): 461-490.

Hitchcock Michael és Simone Wesner. „Vietnamese values, networks and family businesses in London,” *Asia Pacific Business Review* 15, no. 2 (Április 2009): 265-282.

Hondagneu-Sotelo, Pierrette. „Overcoming Patriarchal Constraints: The Reconstruction of Gender Relations Among Mexican Immigrant Women and Men.” *Gender and Society* 6, no. 3 (Szeptember 1992): 393-415.

In-Sook, Lim. „Korean Immigrant Women’s Challenge to Gender Inequality at Home: The Interplay of Economic Resources, Gender, and Family.” *Gender and Society* 11, no. 1 (Február 1997): 31-51.

Kağitçibaşı, Çiğdem. „Autonomy, Embeddedness and Adaptability in Immigration Contexts.” *Human Development* 46, no. 2-3 (2003): 145-150.

Kağitçibaşı, Çiğdem. „Autonomy and Relatedness in Cultural Context: Implications for Self and Family.” *Journal of Cross-Cultural Psychology* 36, no. 4 (Július 2005): 403-422.

Kağitçibaşı, Çiğdem. „A család és a család változása.” In *Kultúra és pszichológia*, 311-334. Budapest: Osiris, 2003.

Kağitçibaşı, Çiğdem és Bilge Ataca. „Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait from Turkey.” *Applied Psychology* 54, no. 3 (Július 2005): 317-337.

Kibria, Nazli. *Family tightrope: The changing lives of Vietnamese Americans*. Princeton: Princeton University Press, 1993.

Kiss Enikő. „Az Iszlám Magyarországon és Közél-Keleten.” In *Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek*. Budapest: MTA PTI, 1993.

Lynch, Scott M, William Haller és Alejandro Portes. „Dreams Fulfilled, Dreams Shattered: Determinants of Segmented Assimilation in the Second Generation.” *Social Forces* 89, no. 3 (Március 2011): 733-762.

Montreuil, Annie és Richard Y. Bourhis. „Majority Acculturation Orientations Toward „Valued” and „Devalued” Immigrants.” *Journal of Cross-Cultural Psychology* 32, no. 6 (November 2011), 698-719.

Noh, Samuel, William R. Avison és Violet Kaspar. „Depressive sSymptoms Among Korean Immigrants: Assessment of a Translation of the Center for Epidemiologic Studies-Depression Scale.” *Psychological Assessment* 4, no. 1 (Március 1992): 84-91.

Nyíri, Pál. „Kínai migránsok Magyarországon: Mai tudásunk és aktuális kérdések.” In *Változó Migráció-Változó Környezet*, 147-171. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 2010.

Nyíri, Pál. „Mobilitás, vállalkozás és szex. A modernség narratívái és a Magyarországon élő kínai nők.” *Café Babel* 39, no. 40 (2001): 103-114.

Parsons, Talcott. „The American Family: Its Relations to Personality and the Social Structure.” In *Family Socialization and Interaction Process*. New York: Free Press, 1955.

Pessar, Patricia R. és Sarah J. Mahler. „Transnational Migration: Bringing Gender In.” *International Migration Review* 37, no. 3 (2003): 812-846.

Phinney, Jean S. „Ethnic Identity and Acculturation.” In *Acculturation: Advances in Theory, Measurement, and Applied Research*. Washington, DC: American Psychological Association, 2003.

Phinney Jean S., Anthony Ong és Tanya Madden. „Cultural Values and Intergenerational Value Discrepancies in Immigrant and Non-Immigrant Families.” *Child Development* 71, no. 2 (Március/Április 2000): 528-539.

Portes, Alejandro és Alejandro Rivas. „The Adaptation of Migrant Children.” *The Future of Children* 21, no. 1 (2011): 219-246.

Portes, Alejandro és Min Zhou. „The New Second Generation: Segmented Assimilation and Its Variants.” *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 530, no. 1 (November 1993): 74-96.

Portes, Alejandro, Patricia Fernández-Kelly és William Haller. „The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: A Theoretical Overview and Recent Evidence.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 35, no. 7 (Augusztus 2009): 1077-1104.

Raghuram, Parvati. „The Difference that Skills Make: Gender, Family Migration Strategies and Regulated Labour Markets.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30, no. 2 (Március 2004): 303-321.

Salih, Ruba. *Gender in Transnationalism: Home, Longing and Belonging among Moroccan Migrant Women*. London: Routledge, 2003.

Skrbiš, Zlatko. „Transnational Families: Theorising Migration, Emotions and Belonging.” *Journal of Intercultural Studies* 29, no. 3 (Augusztus 2008): 231-246.

Smith, Darren P. „An ‘untied’ research agenda for family migration: loosening the ‘shackles’ of the past.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30, no. 2 (Március 2004): 263-282.

Tysskä, Vappu. „Immigrant families in sociology.” In: *Immigrant Families in Contemporary Society*, 83-99. New York: Guilford Press, 2007.

Trickett, Edison J. és Curtis J. Jones. „Adolescent Culture Brokering and Family Functioning: A Study of Families From Vietnam.” *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology* 13, no. 2 (április 2007): 143-150.

Trommsdorf, Gisela. „A social change and human development perspective on the value of children.” In *Perspectives on Human Development, Family and Culture*, 86-108. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Vermeulen, Hans. „Segmented assimilation and cross-national comparative research on the integration of immigrants and their children.” *Ethnic and Racial Studies* 33, no. 7 (március 2010): 1214-1230.

Zlobina, Anna, Nekane Basabe, Dario Paez és Adrian Furnham. „Sociocultural adjustment of immigrants: Universal and group-specific predictors.” *International Journal of Intercultural Relations* 30, no. 2 (március 2006): 195-211.

